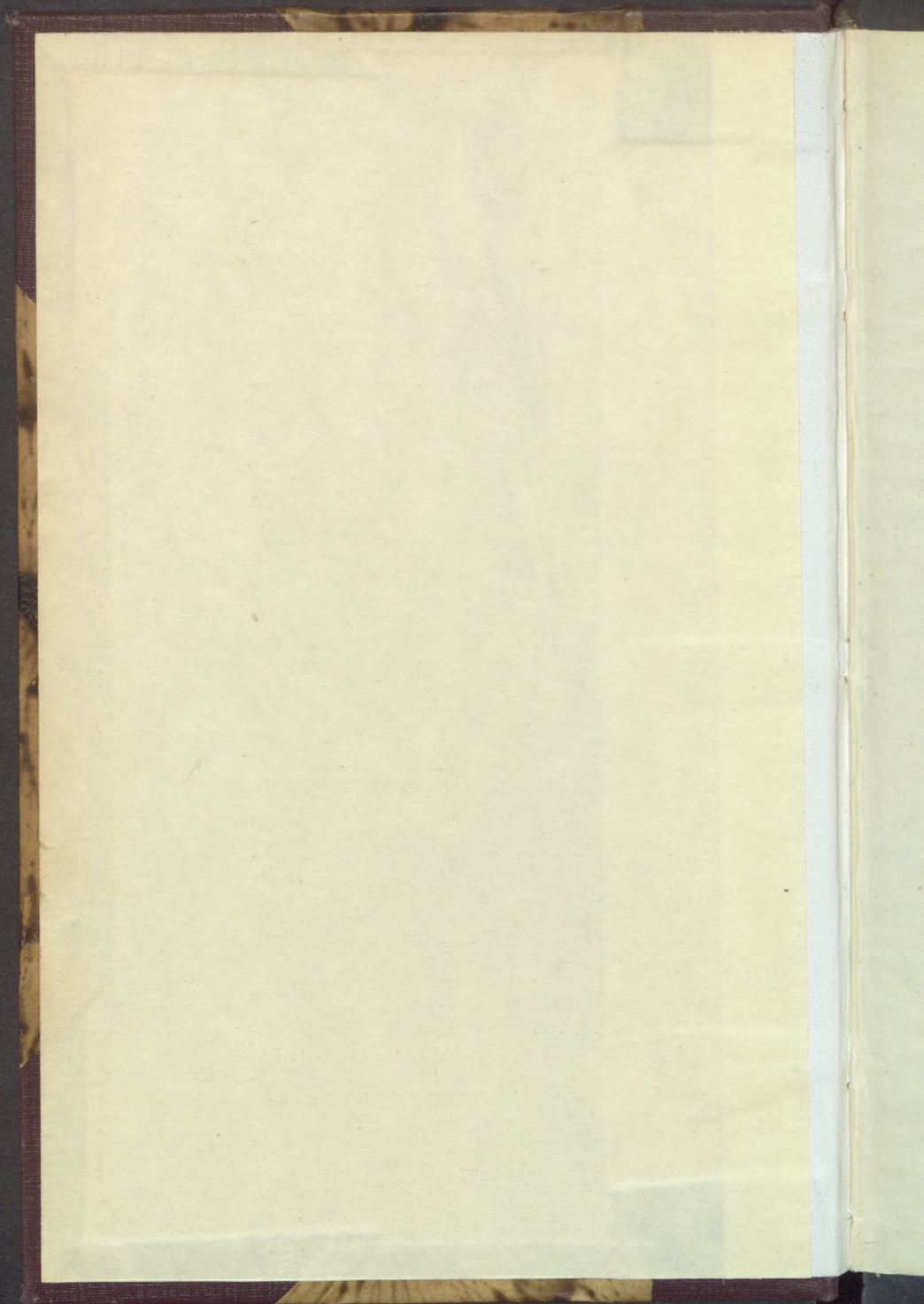
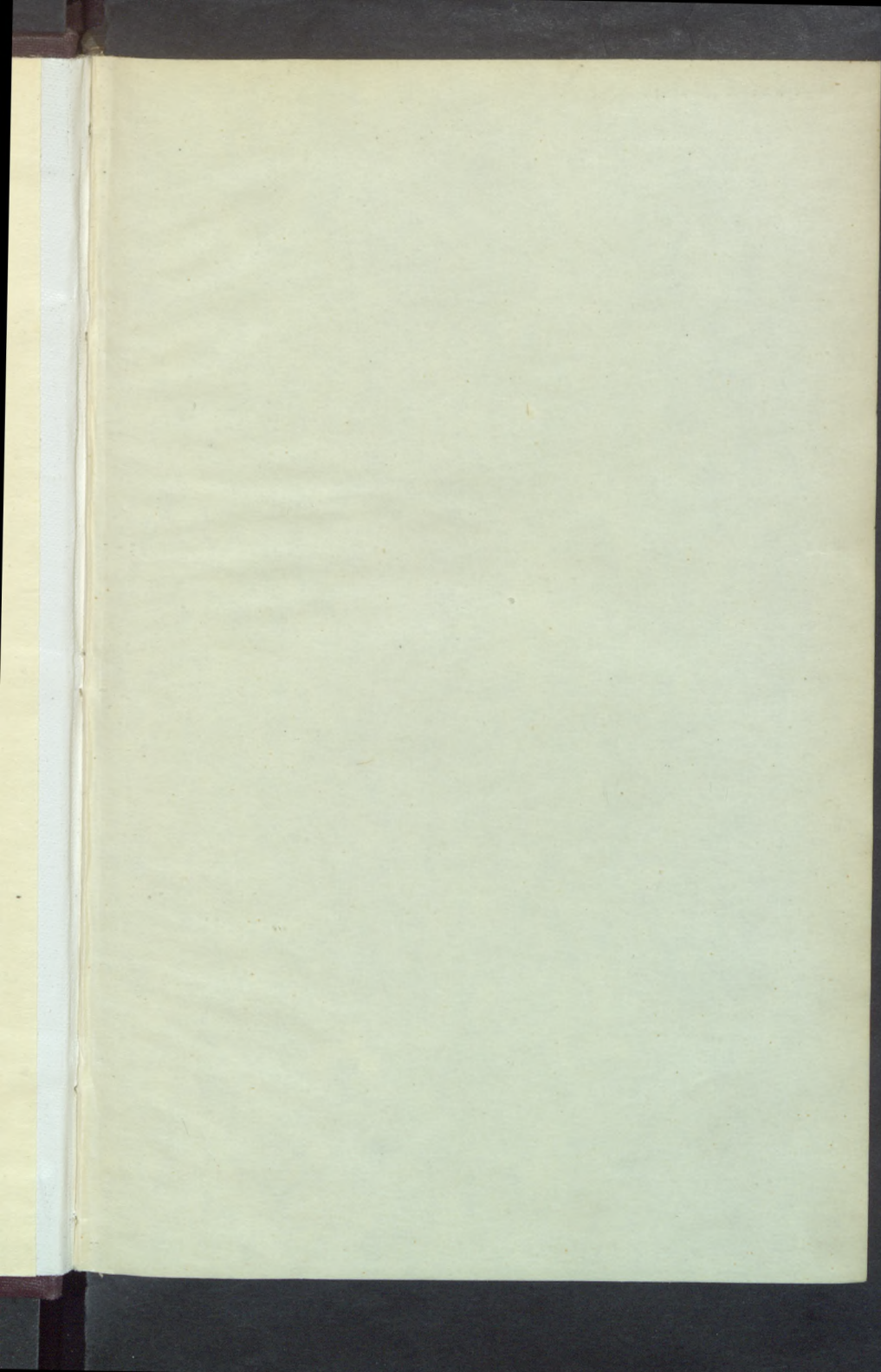

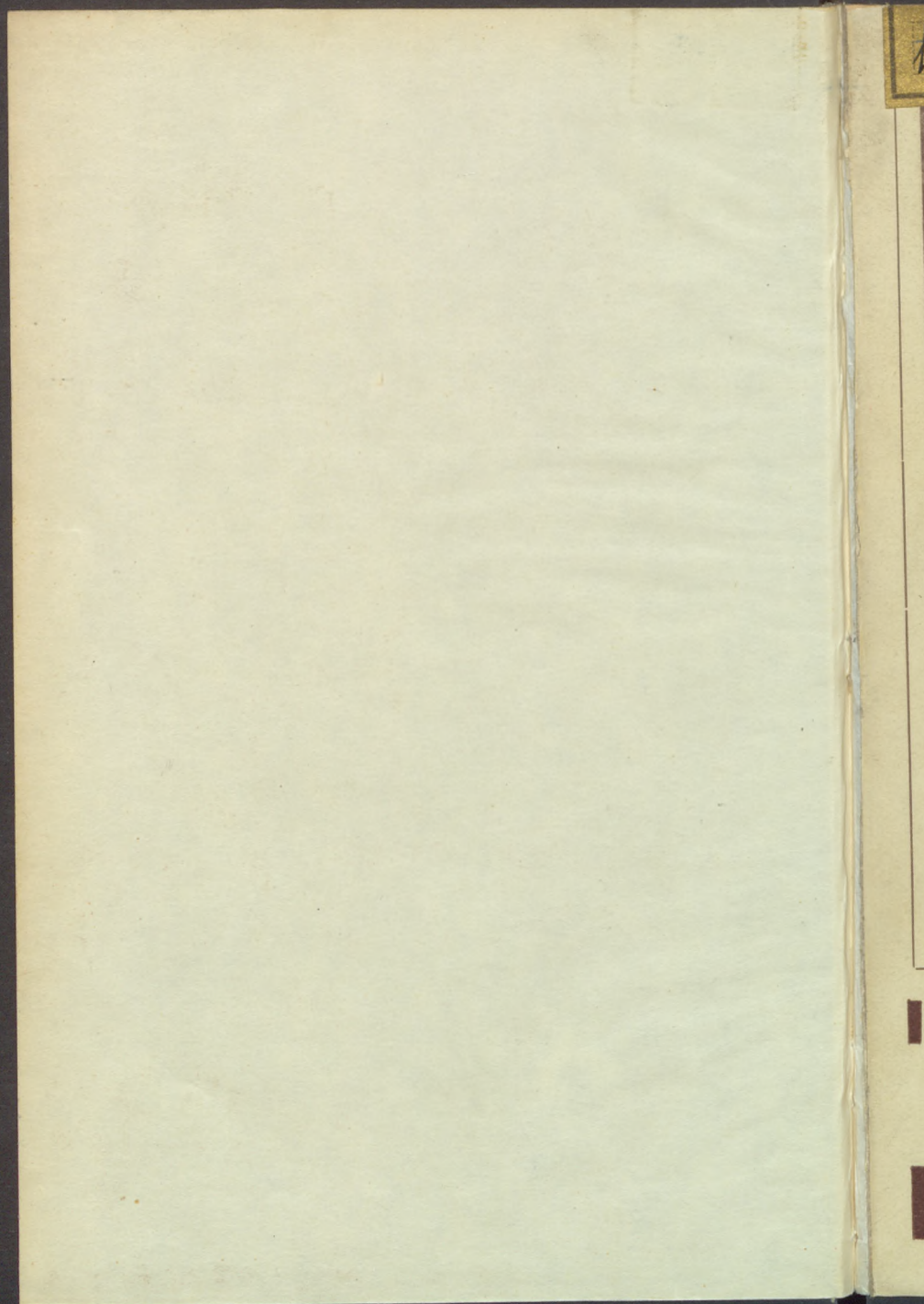
57203

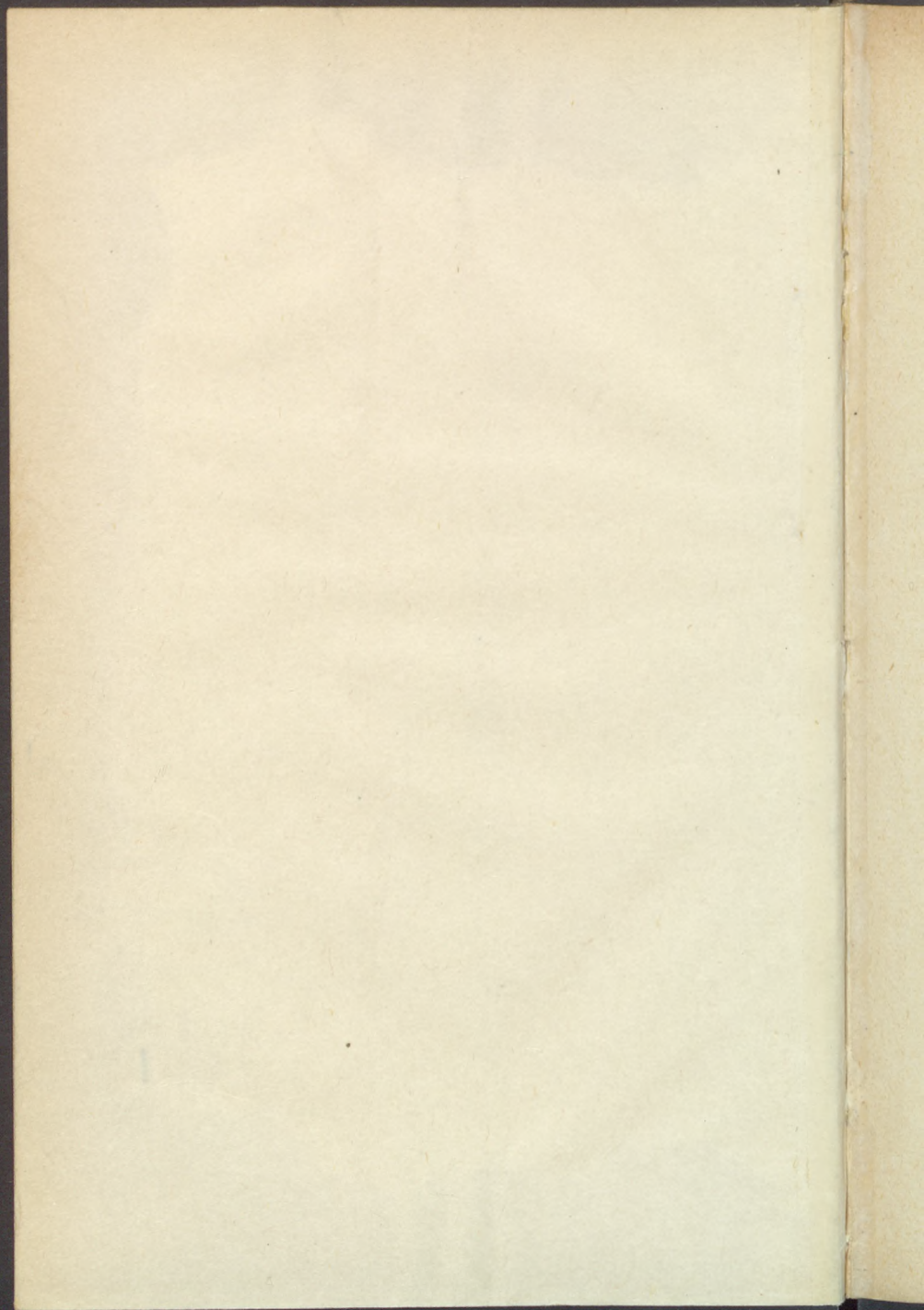
1.754

1.754
Köteles példány
FRANKLIN-TÁRSULAT

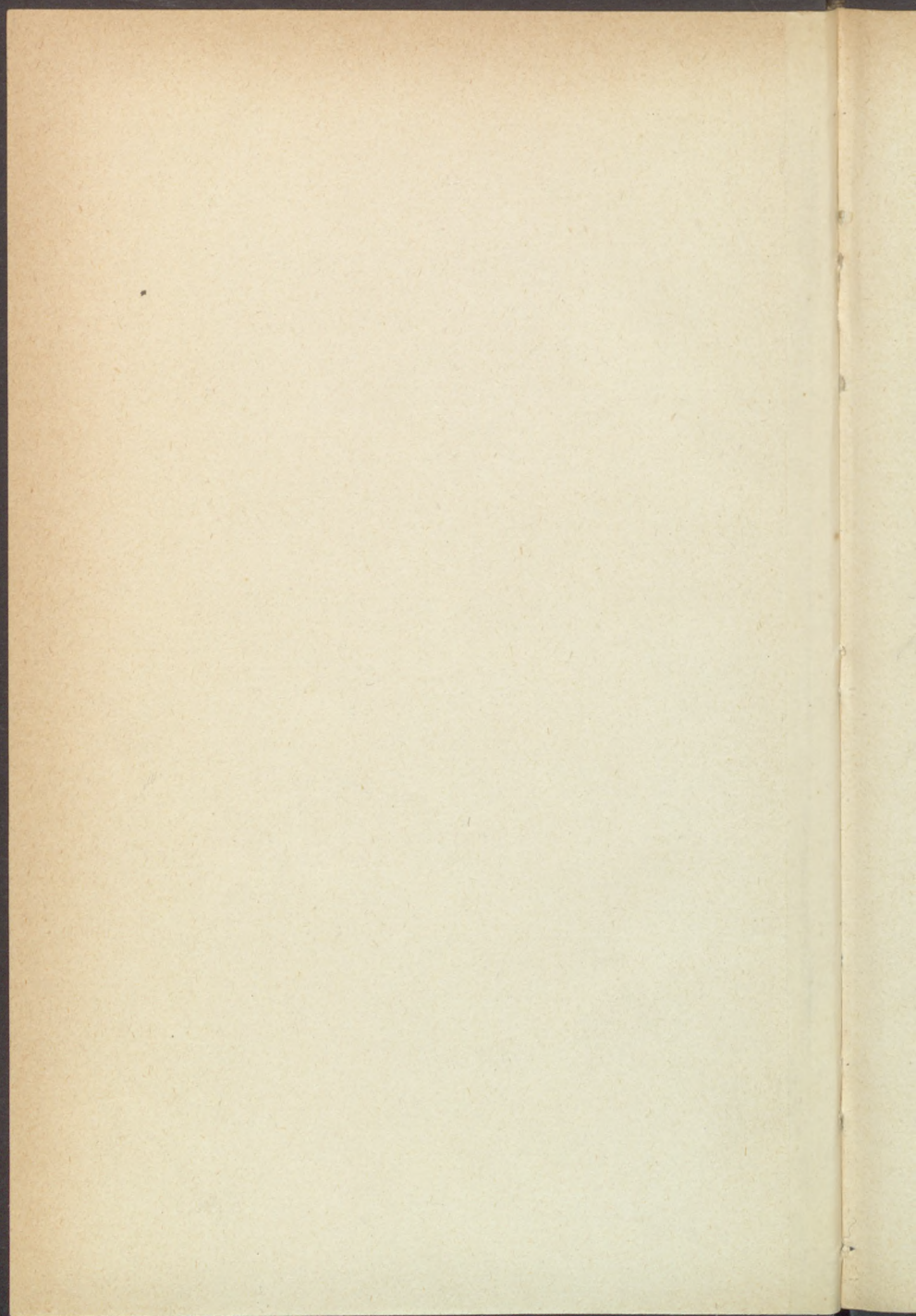
IFJ. HEGEDŰS SÁNDOR
A HALHATATLAN
ITÁLIA [Michel Angelo]

FRANKLIN-TÁRSULAT KIADÁSA

A HALHATATLAN ITÁLIA

ÍRTA

IFJ. HEGEDÜS SÁNDOR

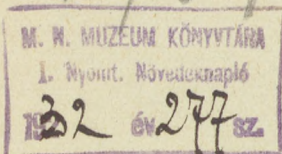
Köteles példány
FRANKLIN-TÁRSULAT

FRANKLIN-TÁRSULAT BUDAPEST

57803

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA.

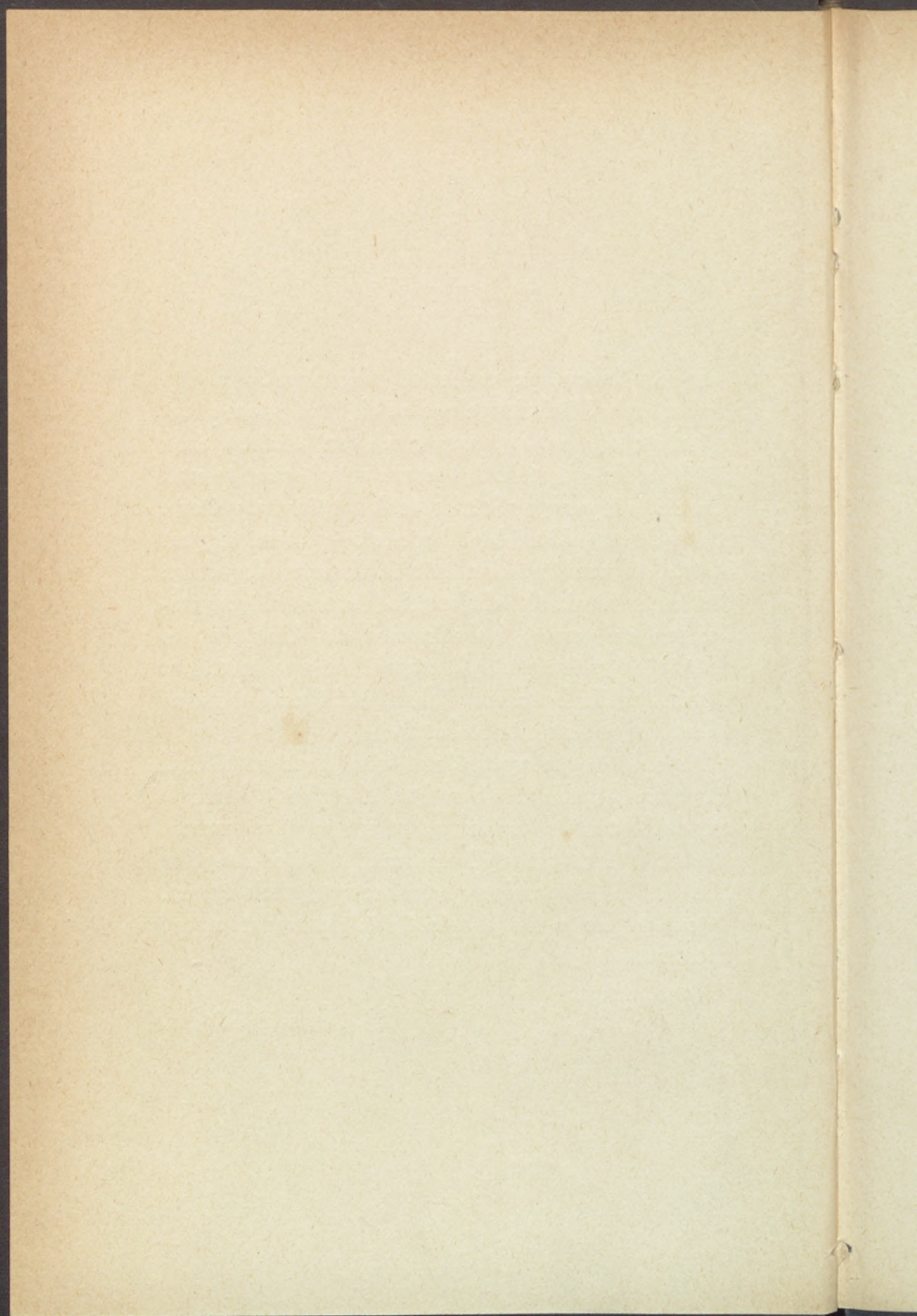
ELŐSZÓ.

E pár lapon, az emberiség legnagyobb alkotó emberének, Michelangelonak alakját vágytam megrajzolni; olyannak, amilyennek az életben azok látták, akik ismerték. Az összes angol, dán, német, francia, sőt magyar kútforrásokat igénybe vettem, amelyekre gyakran hivatkozom a műben, jegyzet alatt. Gregoroviust Condivit és Vasarit elfogadtam történetíróknak. Michelangelo leveleit bizonyítékoknak, de verseit, Romain Rolland, Gobineau és a többiek műveit költői munkáknak tekintettem. Kivétel talán Burchard Jakab, aki filozófiai munkákat írt a renaissance-korról.

Nekem célom volt életet adni, azt az életet, amelyben ők éltek, és a melynek központja Michelangelo. Azért is csoportosítottam úgy az eseményeket és szereplőket, hogy mind a Michelangelohoz fűződő kapcsolat révén szerepeljenek benne. Michelangelo a tengely és ő körüle forgatom azt a csodás világot.

1931. szept.

Ifj. Hegedüs Sándor.

ARANYKÖNYV.

Az Arno partján állottam, Firenze városában, néztem a leapadt vizet, aztán lassan fölmentem a híd felé, ahol kis talapzaton áll Goldoni szobra s olyan tökéletesen van beállítva az élő emberfor-gatagba, mintha ez a kisméretű szobor maga is élne s a sokadalmat hátratett kezekkel figyelő Goldoni mester most csípné föl a «fogadósnőt», vagy a «hazugot», hogy aztán ötletes fején átfor-málva színpadra állítsa őket. Kedves gondolat a kisméretű szobor, mely nincs valamely hatalmas talapzatra emelve, hisz azért Goldoni alakja úgyis fölemelkedik az emberek fölé.

Szemlélődésemet női kacaj zavarta meg. Még-pedig nem az egyik oldalamról, hanem egyszerre mind a két oldalról, s mire hirtelen körültekintet-tem, akkorra két női kéz nyult felém. Mrs Gordon, a baltimorei barátnőm és Mrs. Strattford, clevelandi ismerősöm volt ott mellettem. A viszontlátás nagy öröme csillogott mindnyájunk szemében és a szo-kásos «How are you?»=kifejezés csengve hirdette örömünket.

— Mit csinál maga itt? — szólt az első kérdés.

— Rómából jöttem — feleltem — látogatást kellett ott tennem.

— Talán a pápánál volt?

— Dehogy — válaszoltam — csak egy kapu-aljban.

Mindkét nő csodálkozva nézett rám.

— És maga azért Rómába megy, hogy a kapu alá beálljon?

— Igen, — feleltem — mert ez a kapualj nagyon mélyen érint engemet.

Mrs. Gordon nevetni kezdett:

— Ne haragudjon, magát meg kell szokni először, mert különben olyan furcsa, amit mond, mintha keresztretjvényeket bagozna az ember előtt.

Mrs. Stratford szólt ekkor hozzám:

— Kérem, én belemegyek a maga dialógusába. De most már csak azt mondja meg, hogy az a kapualj miért érintette magát olyan mélyen?

— Parancsukra, ha mi itt a vízparton föl s alá sétálunk, elmondok önöknek egy vallomást: Mikor Rafael haldoklott, Michelangelo ott bolyongott az Örök Városban. Gondolatokkal volt tele a feje. A színek, a vonalak harmóniái, az életrekelő vonások izgatták s tépelődött nagy lelkével, hogy miként jelentesse meg azokat. Egyszerre a szűk utcában nagy csődület támadt, amely sietve jött az utca hosszában. Oly tömegben, oly sűrűn, hogy ő kénytelen volt egy kapualj alá húzódni. S mikor oda behúzódott, akkor suhant el mellette a menet, amely a pápa testőreiből, kíséretéből állott, akik hintóját körülvették, mert a pápa sietve ment, hogy feladja Rafaelnek az utolsó kenetet. S ekkor Michelangelo lehajtotta nagy fejét. Bensejében borzasztó érzések dúltak. Rafael eltűnik az élők sorából. A színek királya, a csodás levegő atyja, az olasz nép lelke nem lesz többé. Mi lesz a világból? Egy üres, nagy semmiség, betaszítva az idő végtelen űrjébe, amelynek tartalma nincs többé. Bensejében ő, a nagy lélek, összetört. Benseje feldúlt, díszharmónikus lett, gyötrelmek tépték és zokogott. S míg itt kínlódott a kapualjban, a futómenők ajkáról hallotta a hírt, hogy e percben szállt el Rafael lelke. Ebben a kapualjban élte át Michelangelo lelke azt a vígasztalan pillanatot, mikor Rafael örökre elveszett. Ő nagyon jól tudta, mert hisz az igaz mesterek megértők, ő nagyon jól tudta,

hogy Rafael nemcsak művész, de oly hatalmas lélek, aminőt az olasz nép ezredévekig nem fog újra teremni. És nagyon jól tudta azt is, hogy ha egy ilyen titokzatos fényforrás kialszik, akkor ő is árva lesz, művészete szegényebb, mert a szürke emberek neki nem nyújthatnak semmit, azoknak csak ő adhat, de Rafaeltől ő is mindig csak kapott. Michelangelo lelke itt zokogott e kapualjban, ezért mentem Rómába, hogy megálljak azon a helyen, ahol ez a világlélek meghallotta egy másik világ elmúlását.

Ezalatt kiértünk a nagy, széles útra, amelyen rettentően tűzött a nap. Mrs. Gordon panaszkodott a hőségtől, de hozzátette:

— Szeretném magával így bejárni Olaszország földjét.

Erre én a forró úton tovább mentem velük. Panaszkodtak, hogy borzasztó hőség van. Vigyem őket másfelé. Erre megkérdeztem ismerőseimtől, hogy nem azt mondták-e, hogy szeretnék velem bejárni úgy Olaszország földjét, ahogy én szoktam.

— Igen — felelték ők.

— Nos, akkor maradjunk az úton — válaszoltam.

S erre mentünk, egyre mentünk hő földjén az izzó napnak. A tikkadt légben szinte rákká főve ballagtunk a kőlapokon. Végre megszólalt a két nő:

— Hát mondja meg már, miért visz minket erre?

Mosolyogva azt feleltem:

— Mikor Benvenuto Cellini, ez a börtönlakott nagy zseni, ez a tolvaj, gyilkos világművész, rettentő bajban megbetegedett, bőrvet kötött derekára és itt, ezen az úton, a legnagyobb dél perzselő hevében ment, ment gyalog, föl Párizsig, míg betegségét levetkőzte s a nap hevében egészségét visszakapta. Az összeszorított állkapocs az akarat, az energia kifejezője, az egy élet rátevése mindenre, ez az ember, aki itt lépdelt ezeken a köveken és az

egy élet, amit ő rátett egy dologra, az a művészet volt, hogy ennek a földnek ő is aranykönyvvé varázsolja művészetével egy részét.

— Mi az az aranykönyv, amit maga emleget? — kérdezte Mrs. Strattford.

— Ez a föld, amin mi járunk, Olaszország földje s azért aranykönyvet senki sem tud írni, mert az már itt él, a művészet révén, élő alakban s ezt az aranykönyvet már legföljebb csak leírni lehet.

Ezalatt végigmentünk Firenze utcáin s a galériához közeledtünk. Ekkor így szóltam kedves bárátnőmhez :

— Nos, talán tudok mutatni maguknak valamit.

Ezzel odavezettem őket a térre hajló utcasarokra.

— Végre — szóltam hozzájuk — itt vagyunk. Hát lássák, ez egy csudás hely.

Mind a kettő nevetett :

— Ez egy utcasarok.

— Igen — feleltem — ez az az utcasarok, amelyet én keresek.

— De gyerünk közelebb — unszoltak a nők — ott van a loggián a Perseus szobra, Cellini híres mesterműve.

— Én egy tapodtat se megyek — feleltem — de ha Baedeker-szöveget parancsolnak, azzal is szolgálhatok s azzal fűjni kezdtem a szöveget :

«Cellini 1545-ben Como herceg hívására Firenzebe jött, nyolc évig dolgozott Perseus szobrán, amely legkiválóbb alkotása és a loggia egyik fő ékessége . . .»

Mrs. Gordon kezével intett :

— Elengedem a többit. Levizsgázott. Tudom, hogy tudja. De most már engedje meg, hogy mi is megtudjuk, hogy mit akar ezzel az utcasarokkal?

Erre átvettem a szót :

— Jöjjenek ide hozzám s álljunk meg itt mindhárman mély megilletődéssel. Innét látni a padozatba beerősítve azt a bronzplakettet, amely Savo-

narola reliefjét adja. A hely, ahol a plakett van, jelzi a máglya helyét, ahol a fanatikus barátot két társával elégették. Ez a hely, ahol mi állunk, ez többet jelent. Itt állt Leonardo da Vinci, míg a fanatikus papokat a máglyára vitték és a kínhalálban vergődők arcáról itt rajzolt vázlatokat, hogy Krisztus-képeihez tanulmányokat szerezzen. Fra Girolamo feje akkor már aláhanyatlott, mert kegyelemből cellájában megfojtották, de a másik két fanatikus arca eltorzult a kínhalál alatt és a fanatikusok oly arckifejezését villantotta fel Leonardo előtt, amilyeneket soha azelőtt nem látott sehol. Hogy aztán a Milanóban levő Cena-fejhez a már halott Savonarola kisímuló vonásait használta-e fel, vagy máshonnan szedte a gyöngé tónusokat, ez az ő titka maradt. De ez a hely, ahol mi most állunk, egyik legérdekesebb helye ennek a városnak, mert a mesterek mestere itt fogott egy olyan tanulmányba, mikor a máglyán megégő fanatikus arcokat rajzolta, amelyekhez hasonlót sem előtte, sem azóta művészek nem végeztek. Ezért hoztam ide el magukat, mert ha az Uffizziba akarnak bemenni, oda mindig elmehetnek, s annak a képeit lemérve, rákötözve, mind a három, sőt merem mondani, a negyedik dimenzióban, az időben is beállítva, pontos meghatározással, lajstromozva megtalálják. De ezt az utcasarkot, amely az aranykönyv egyik érdekes oldala, nem hirdeti maguknak sem Baedeker, sem útleírás, sem a szaporaszájú kalauz.

A HIT.

Jóízűen aludtam szállodai lakásomon, mikor kopogtak ajtómon. Kedves női hang zavart föl álmomból.

— Ébredjen, Mister. Phoebus aranyszekere már magasan hasítja az eget, maga megígérte, hogy mutat valamit Rómában nekünk és Lady Stratford meg én, már korai órában talpon voltunk és magára vártunk a hallban.

A hívásra kiugrottam az ágyból, gyorsan felöltöztem és lesiettem amerikai barátnőimhez. Öltözködés közben meggondoltam, hogy hová viszem őket, mert nem akartam úgy járni velük, mint egyik dúsgazdag yankee milliommossal, aki bosszúsan hagyott ott a Forumon, mert őt rossz kövek és le-töredezett oszlopok nem érdeklik, majd ha rendbe-hozzák őket, akkor eljön és megtekinti a Forumot. Azért egyenesen a Sixtusi kápolnához mentem két barátnőmmel. Mikor beléptünk, Mrs Gordon első kérdése az volt, hogy mi ez. Rögtön feleltem :

— A hit csarnoka.

S a freskódús kápolna háttérében látszott a pápa baldachinos trónja.

— Látják, itt választják a pápákat. Akkor annyi baldachinos trón van a teremben, ahány bíboros gyűl össze a conclavera. Mindeniknek baldachinja van és mikor a választás megtörténik, akkor leeresztik valamennyi baldachint a bíborosok fölül, csak a pápáé marad a helyén. Szent hittel gyűlnek itt össze, hogy közülük a legjobbat válasszák hitük

őrének. Itt szövik a történelem szálait, amely, mint valami hatalmas gobelin, élő fejekkel van megalkotva. Itt érezhető legjobban a hit uralma. Itt zajlott le a nagy harc, mely a már=már elhelyezkedő tiarát, mely leszállni készült Rampolla fejére, elütötte Puzsina krakkói érsek vétőszava révén a nagy pápajelöltről s az apostoli király vétőjoga révén, az nem szállhatott le a már pápának hitt kíváló kardinális fejére, hanem tovább lebegett, míg végre háromnapi harc után leült a velencei patriarcha homlokára. S ekkor Rampollának, XIII. Leó nagy államtitkárjának és titkai őrizőjének láb- és kézcsókra kellett járulnia az elé, aki leverte őt a kardinális testületben. Borzasztó összeroppantást érezhetett ez az ember, míg odalépett a megválasztott pápa elé. Ő tudta XIII. Leó tervét. A nagy szociális köztársaság gondolatát, amelynek a pápa a feje. Tudta, hogy miért teszi ezt. S ennek mind vége volt. El kellett temetni bensejében és hinni a hitben s megcsókolni az új pápa kezét.

Ekkor felnéztünk a kápolna tagozatlan dongaboltozatára, melyet Michelangelo remekül felékesített. Mindkét nő szeme a hatalmas látványt élvezte. Én így szóltam hozzájuk:

— Látják, a hit e szent csarnokában történt a multban, hogy Rafael, aki tizenegy szőnyegkartont készített a kápolnához, az állványokon szorgoskodott, mikor lépteket hallott. Azt hitte, Michelangelo jön. De nagy bámulatára az öreg szentatya, II. Gyula volt az, aki föltopogott a meredek állványokon és Michelangelót kereste.

— Nem volt itt?

Rafael őszintén bevallotta:

— Nem láttam őt, szentatyám.

A pápa haragra gyulladt, botjával dobogva verte az állványt.

— Megint kóborol! Lustálkodni szeret! Bezzeg fürge az előlegek fölvételében!

Azzal haragosan távozott. Rafael tovább méregetett s közben a színeken gondolkozott, az új színeken, amelyeket csak ő tudott s amelyeket ő lelakisze meivel látott s amelyeket ő maga készített és amelyeknek örök erejében szentül hitt. Ekkor jött Michelangelo. Rafael nem tagadhatta el, a freskók drámai hatása meghatotta, termékennyé tette lelkét. Valami olyasmi volt azokban, amit ő nem tudott. De dicséretei nem érdekelték Michelangelót. Ezért a színekről kezdett beszélni.

— Hiszem, hogy vannak új színek s azokat keresem. Hiszem, hogy ezek a színek élő valóságot lesznek képesek megjelentetni.

Michelangelo szalmaköteget tett feje alá, úgy feküdt az állványra, hogy freskóját folytassa. Aztán fekvé odafordult Rafaelhez és kérdezte:

— Mondd, te a színekben hiszel, vagy a művészetben.

Rafael elgondolkozott.

— Mindenikben hiszek és hiszek valami másban. Hiszem, hogy kell lenni valahol, talán nem is ezen a földön, egy nagy, hatalmas folyónak, mely hasonlatos Léthe vizéhez s abba olvadnak bele az emberlelkek. Előttünk már abba olvadt be Phideas, Sophokles, Dante s ebből a nagy, titokzatos lélekáramlatból kell, hogy egy csepp szálljon mindenki lelkébe, aki odaadja az életét, feláldozza minden percét a művészetnek.

Michelangelo megfordult az állványon és vállalt vont.

— Ez líra!

A vakolatot simította habarcskanalával s aztán megkérdezte:

— Nem keresett valaki?

— De igen! — felelt Rafael. — Maga a szent-
atya volt itt.

Michelangelo felkelt ülő helyzetéből:

— Miért nem mondtad előbb?

— Akarattal hallgattam el, nem akartalak zavarni vele.

— Nem értelek!

— Azért, mert a szentatya nagyon haragos volt, hogy nem talált itt, a munka mellett.

Michelangelo idegeskedni kezdett.

— Miért nem mondtad neki, hogy salétromos a fal, nem tudok dolgozni.

Rafael szelíden szólt:

— Nem ismerem ezt a kifogást.

— De azt tudhattad — pattogott Michelangelo — hogy a művész nemcsak akkor dolgozik, mikor már bevési alakjait, hanem belül, belül is kell dolgozni, ugye? hogy kijöjjenek azok, amit ott elképzelünk! Ha hivatalnok akarok lenni, akkor majd beosztatom magamat a Vatikánhoz, de amíg művész vagyok, addig talán jogom van a szabadsághoz!

Rafael nem válaszolt. Michelangelo folytatta:

— Persze magadra gondoltál s abban a finom körben, ahol te mozogsz, talán nem illik az igazat így kimondani. Tudom, hogy mindenki magának él — s a másikkal nem törődik.

Rafael szó nélkül összecsomagolta rajzait, kartonjait és elhagyta a kápolnát.

Évek múltak el közben. Gyula pápa helyére új pápa jött, a nagy Medici, X. Leó. S mikor Bramante meghalt, Öszentsége Szent Péter temploma építését Rafaelra bízta. Ekkortájt újra járt a Sixtusi kápolnában Rafael s újra találkozott Michelangeloval. Rafael boldog volt, Michelangelo morózusabb, mint valaha. Michelangelo kezdte a szócsatát:

— Láttam a Heliodorus-terem képeit. Ugye, mégis jó, hogy csatajeleneteket festek? Meg lehet látni egyetmást!

Rafael nem felelt egy ideig, de aztán így válaszolt:

— Ne félj, most nem festek egy darabig. Másal foglalkozom.

— Ugyan mivel? Meg tudsz lenni művészet nélkül?

— A szentatya rám bízta Szent Péter templomának építését!

Michelangelo megdöbbsent.

— Mit beszélsz? Te akarsz befejezni Bramante nagy művét? Hát tudod te, mit akart Bramante? Tudod, hogy hogyan kell azt a központi elrendezést felrakni?

— Modellt készítettem — felelt Rafael. — S bemutattam a szentatyának és a szakértőknek. És Fra Giocondo is nagyon meg volt elégedve.

Michelangelo dühöngeni kezdett:

— Az a nyolcvanéves aggastyán! Hisz fogalmatok sincs, hogyan kell a középen felrakni a kupolát! Én látom a kupolát, tudom, hogy mit kellene csinálni. Tínektek sejtelmek sincs erről, s ha latin keresztté változtatjátok azt a szigorúan központi elrendezést, ahol a keresztszárak között négy kisebb kupolát kell rakni és a szárak közé toldott négyzetek sarkaira egy-egy tornyot, akkor nem dicsőség, hanem örök szégyen fog rátok várni, hogy Bramante halhatatlan gondolatát összetörtétek! Miért akarsz te most egyszerre építőművész lenni? Mert Bramante is festő volt először? Értesz te az építészethez?

Rafael közbeszólt:

— A Chigi bankár palotájának kápolnáját dícsérik, azt is én csináltam!

Michelangelo felkacagott:

— Egy kápolnát hasonlítani össze Szent Péter templomával.

Rafael lehajtotta fejét.

— Ne gondold, hogy én nem érzem a súlyos terhet, melyet a szentatya vállaimra rakott, mikor azzal tüntetett ki, hogy a Szent Péter-templom építésének gondját rám bízta. De remélem, nem roskadok össze alatta, annál kevésbbé, mert mint

mondom, modellem tetszik őszentségének s az összes szakértők dicsérik.

De Michelangelo forrott a dühtől. Öklével ütötte az állványokat.

— Én pedig azt mondom neked, nem bánom, törd össze a Pieta-csoportot, de ne nyúlj Bramante munkájához. Mert újra mondom, ha latin keresztté alakítod át ezt a szigorúan központi elrendezést, én újra felállványoztatom és kalapáccsal verem széjjel, nem azért, hogy a te munkádat megsemmisítsem, hanem azért, hogy Bramante igazát megvédjem.

Rafael sem bírta tovább. Magára kapta köpenyét, lefutott az állványokon és kiment a városba.

Michelangelo tovább toporzékolt:

— Erre a tejelesszájú gyerekre bízni Szent Péter temploma építését, a kupolát! Azt a kupolát! Hiába! én nem hagyom magam! . . . Ez a gyermekarcú fiú le akarja bírni az egész világot. Lebírhatja a nagy tömeget, de engem nem fog lebírni soha! . . .

. . . És mégis lebírta, de nem életében, hanem halála pillanatában, mert mikor meghalt Rafael, éppen Michelangelo volt az, aki őt legkeservesebben siratta.

A GYERMEK.

Ott, ahol Firenze felé hajlik az út, mely Umbria felől fut errefelé, ott ment a nyár hevében a poros úton a ragyogószemű, fürtöshajú ifjú, hogy elérje végre szíve vágyát, Firenze városát. Már Perugiában is a lelke nem abban a városban volt, hanem itt Firenzében, itt élt, mert Leonardo da Vinci és Michelangelo híre töltötte be egész belsejét. Nagy a gyalogosnak az út Perugiából Firenzéig, de még semmi ez ahhoz a másik úthoz képest, mely oda vezet föl, ahol a két nagy mester áll. Mennyivel hosszabb ez és iránya mennyivel nehezebb. Ez az utak útja, melyet belül kell megtenni, a lélek mélyén, hogy valóra váljon a lélek vágya.

... És ment Rafael az út porában, Perugia messze maradt már tőle s végre elérte Firenze városát. Minden új volt neki ott, a házak, az utcák, az emberek, a templom, ahol Savonarola prédikált, a virágok, a nők, a festőtársak és más a beszéd muzsikája, de azért ő nem fájlalta sem Urbinót, sem Perugiát, mert végtelen öröm élt bensejében, hogy megismeri őket, akikről már annyit hallott.

Szép, verőfényes nap volt, mikor umbriai barátjával bekopogtatott Leonardo házába. Az umbriai festő szép előljáró beszéddel mutatta be őket egymásnak s a nagyszakállú Leonardohoz így szólott:

— Bocsáss meg, mester, elhoztam hozzád őt, akiről neked tegnap már annyit beszéltem. Ez a fiatal Santi, Giovanni Santinak a fia — Rafael,

Perugiában már mester volt s most idejött közénk Firenzébe.

Leonardo megsímogatta hosszú szakállát és jó= ságos hangon mondotta.

— Aki Perugiában mester — az Firenzében csak tanítvány!

Rafael nem felelt semmit, illedelmesen meg= hajolt és kibontotta rajzait a mester előtt. Leonardo rögtön meglátta, amire kíváncsi volt s míg a képe= ket nézte, bensejében érezte, hogy a vonalak har= móniája, az elrendezés technikája s az érzékeltetés megvalósítása nem a tanítvány munkája, de a jel= zett, az előre hirdetett és a bejósolt elérkezendő mester alkotása.

Megsímogatta Rafael fürtös fejét és igazán baráti jószággal szólt hozzá:

— Én hiszem, mi ketten egymást megfogjuk érteni minden időben és mindig szeretettel fogunk gondolni egymásra!

Rafael megfogta Leonardo kezét, hálásan meg= szorította, amíg válaszolt

— Boldog napom van ma, mert lelkemben me= legséget érzek, hogy téged megismertelek. Már régen gyönyörködöm abban a művészi harcban, amelyet Michelangeloval folytatsz, megbámultam a kartonokat s ezeknek láttán szívem éppúgy tele volt örömmel, mint ahogy most, melletted állva, örülök a percnak!

Ezzel eltávozott. És festett Rafael és hozta lelké= ből a színeket, ő, a színek szentimentális zsenije, belső erejével ment föl azon az úton, mely a mes= terek világába s azok fölé vezet. Egy napon, mikor a Solly=Madonnát festette, meglátogatta őt Leo= nardo. Nagyon tetszett neki a kép. Megkérdezte tőle:

— Mondd meg, mért festettél madarat a Bam= bino kezébe?

Rafael letette az ecsetet és a palettát és szembe= fordult Leonardoval.

— Kedves, hogy észrevetted. Elmondom neked! Hiszen emlékszel, apám Giovanni, ő is festő volt. Ő, akit a Montefeltro-család annyira szeretett és én Urbinoban töltöttem gyermekkoromat s mint kényeztetett gyermeknek szabad volt játszanom a kastélyban, a várudvaron, a vár fokán, lenn, a bástyák körül, a vízparton. Egy szép májusi napon jó apám hűs fa alatt, a vár alatt Madonnát festett. Én és Gioconda, az volt akkor játszótársam, a kis Paulóval játszadoztunk körülötte. Egyszer csak Paulo, Gioconda testvéröccse, aki a vízparton, a nádas közt szaladgált, sikogva kiáltott felénk:

— Madár! Madár!

— Mindketten odaszaladtunk és nagy ügyes-ségünkre és még nagyobb örömünkre sikerült fiók csörgőkacsát fogni. Nagy diadallal vittük apámhoz, aki akkor a Madonna képén éppen a Bambinot festette s én gyermekésszel apám elé tartva a madarat, azt mondtam neki:

— A kis Jézusnak hoztam ezt!

Ő megsímogatta arcomat s így szólt:

— Jól van, Rafael, legyen meg a te örömed! — s ezzel a madarat odafestette a Bambino kezébe. Erre gondoltam, a gyermekkor ezen verőfényes napjára és Giovanni Santira, jó atyámra, mikor én is madarat adtam a Bambino kezébe...

Leonardo mosolygott:

— Gyermek vagy, Rafael, de tisztalelkű gyermek és ez a tisztalelkűség ebben a korban nagy ajándéka az Égnek.

Múlt az idő. Rafael új képhez kezdett. A Sírba-tételt festette. Ezidőtájt Leonardo megint meg látogatta. Ő azonnal abbahagyta a munkát, amint a kedves mestert és barátját meglátta. Leonardonak nem kellett magyarázni a képet, azonnal megértett mindent. Mert Leonardo Rafael vállára tette kezét s míg a képet nézte, így szólt:

— Látod, hogy jó a firenzei iskola. Látod, hogy

mennyivel magasabbrendű, mint a perugiai. Íme. A cselekvés ábrázolása hogy kitükröződik ezen a képen.

Rafael elgondolkozott: a «cselekvés ábrázolása.»

— Ha tudnád, hogy ennek a képnek minő előzményei vannak. Az tényleg cselekvés volt, a legremesebb, ami idáig életemben adódott és rettenetes emlékekkel gondolok rá vissza ma is.

— Hol történt veled e rettenetes dolog? — kérdezte Leonardo.

— Perugiában — felelte Rafael. — Vészes éjjel volt, amelyet kitörölni nem tudok az emlékeimből. Grifonetta, egy ambiciózus, elszánt fickó, uralomra vágyott és ezért összeesküvést szőtt családtagjai ellen. A megbeszélte terv szerint aztán egy éjszaka megrohanták az uralmon levőket Grifonetta rokonai és mind kardrahányták őket. Zenobia ekkor megátkozta saját fiát, s az átok, úgy látszik, fogott a fiún, mert sorsa az lett, hogy a lázadók megölték a piactéren. Anyja, mikor meghallotta, hogy haldoklik, odament hozzá és aztán ott megbocsátott neki, mire ő kilehelte lelkét. Ennek az emléke, ennek az akciója mozgott lelkemben, mikor ezt a képet festettem. De én nem gondoltam arra, amit te mondtál, amit ti a firenzei iskolának neveztek, a «cselekvés ábrázolása», de ez úgy az eseményekből és mindebből úgy magától adódott. Ha nem fogadtam volna el a megrendelését Atalantának, akkor talán nem csináltam volna így a csoportosítást, külön szakítva egymástól az alakokat. Mondom, magam sem tudom, hogy melyik momentum hogy hatott rám. Én ezt csak így éreztem, azért fejeztem így ki!

Leonardo mosolygott.

— Csodálatos szerénység lakik benned. Ha Michelangelóban csak tizedrész szerénység volna, mint tebenned, akkor nem verték volna be az orrcsontját tanítványaim. De azért démonian nagy az az

ember és titánian erős. Te gyermek vagy. Talán magad sem tudod, hogy annak az időnek, amit itt Firenzében töltöttél, mit köszönhetsz!

Rafael közbeszólt:

— Azt hiszem, a testformákban, meg a taglejtésben és a csoportosításban haladtam.

Leonardo fejével intett.

— Hát én megmondom neked, hogy miben van a legnagyobb haladásod. Neked sikerült itt elsajátítani azt, hogy hogyan kell feltárni a lélek mélyebb tartalmát, az alaphangot, mely egységbe foglalja a jellem megnyilvánulását. Ehhez képest az a haladás, amit te emlegetsz, még ha hozzáveszem azt is, hogy sikerült megtanulni azt, hogy a tér betöltését egyenletessé tted az alakok elrendezésével és hogy a tér látszatát növelted az alakok színvonalkülönbségével és mégis, ez mind semmiség ahhoz képest, amit először mondtam, amely az egységbe foglalt jellem megnyilvánulására vonatkozik. Te itt lettél férfi, Firenzében. Az arcod még gyermekes, lányos, de a lelked, a te művészi lelked, már a férfilelek teljében áll...!

Rafael hálásan köszönte Leonardo irántai barátságát s mielőtt Rómába költözött, elment hozzá búcsúzni. Leonardo nagy szeretettel fogadta Rafaelt.

— Hát elhagysz?

— Rómába megyek.

— Ott is találkozni fogunk. Úgy, ahogy itt találkoztunk.

Rafael erre azt felelte:

— Még most is mosolyogva gondolok vissza első találkozásunkra!

— Én is emlékszem rá — emlegette Leonardo. — Akkor te Perugiából jöttél!

— Úgy volt.

— És én akkor azt mondtam neked, hogy aki Perugiában mester, az Firenzében csak tanítvány!

Rafael mosolygott :

— Te mindig jó voltál hozzám!

— Ó, tévedsz, — szólt Leonardo — mindig igazságos! Azért most a búcsú pillanatában is igazságos akarok hozzád lenni, azért búcsúzól ezt mondom neked :

— Perugiából a tanítvány jött a mesterek közé, de Firenzéből a mesterek közül — a mester megy Rómába. Isten veled!

FORNARINA.

Nagyon fáradt volt Rafael, mire kocsijával be-
döcögött Róma városába. A meleg, a por, a lassú
utazás elcsigázták. Napnyugatra járt az idő, mikor
beértek a városba és a lovak az itatókút elé járul-
tak. Rafael is szomjas volt, leszállott a kocsiról és
ivott a forrásból. Aztán várta, hogy a lovakat meg-
itassák. Ekkor finom, frissen sült kenyérszag ütötte
meg orrát. Ez az éhséget juttatta eszébe. És ösztön-
szerűen ment be a péküzletbe és kenyeret kért.
Testes öregasszony állt a benyilóban és Rafael ké-
résére bekialtolt a lakásba :

— Margareta, szolgálj ki az urat!

S most megjelent az ajtóban Margareta. Egy
csudaszép leány. Rafael, aki fáradt és törődött volt,
fölvillanyozódott, az ifjúság tüze egy pillanatra át-
járta testét. Szomjas szemekkel nézte a leányt,
gyönyörködött annak minden mozdulatában, míg
szelte a kenyeret, míg átnyújtotta neki s aztán át-
vette azt a pár garast, ami a kenyérért járt. Rafael
letört egy darabot a kenyérből, ajkához értette,
megkóstolta s míg a leányt nézte, így szólt :

— Soha ilyen jó kenyeret nem ettem még.

A leány mosolygott :

— Ha annyira ízlik, máskor is kaphat. Mindig
egyformán sütünk.

Rafael meghajolt :

— Akkor, ha megengedi, máskor is eljövök.

A leány intett :

— Jó, jó, csak jöjjön. Nálunk friss kenyeret
mindig kap.

Ezzel Rafael fölült a kocsira, lement a városba és szállás után nézett. Aztán, amint a szokásos látogatásokat megtette és munkája körvonala kezdett kialakulni, újra csak beállított a pékboltba. Most nem volt éhes, de azért vett kenyeret és a friss cipót ropogtatni kezdte. Margareta szolgálta ki újra. És Rafael most sem tudott betelni a leány nézésével. A leány nevetve meg is kérdezte tőle:

— Mit néz?

S Rafael zavarba jött, de ügyesen felelt:

— A vonalait. Arcának színét — mert festő vagyok.

— Ő — nevetett a leány — ismertem sokat, ilyen foglalkozásút. De azok olyan bozontosarcú emberek voltak, nem olyan fiatalok, mint maga.

— Miért, a fiatalság bűn? — kérdezte Rafael.

— Dehogyan — nevetett a leány. — Csak szokatlan, annyi más arc után, hogy, mint maga mondja — szintén festő.

— Ha nem hisz nekem, engedje meg, hogy bebizonyíthassam.

— Hogyan akarja ezt bebizonyítani?

— Saját arcképével.

Ekkor kijött a leány anyja s Rafael megkérdezte tőle:

— Megengedi, hogy lefesse a leányát? Én Rafael Santi vagyok, Urbinóból.

A testes asszony vállat vont:

— Ha nem kerül pénzbe, hát csinálja.

És másnap Rafael már munkához látott. Szép tavaszi nap volt s ők kinn ültek az eperfák alatt s Rafael gyorsan fölrajzolta az alakot, aztán elővette az ő csoda színeit és festette a leányt. A járókelők, akik arra jártak, gyakran látták a képet s egy-kettő mosolyogva mondta is:

— Bella fornarina! (Szép pékleány.)

Rafael egész lelkét beleöntötte a festménybe. S

mikor készen volt, odaadta a leánynak. A leány hűzódózott :

— Nem, nem fogadhatom el. Kicsi az én házam ehhez a nagy festményhez. Ez palotába való — kastélyba . . .

Rafael megfogta a leány kezét, mélyen a szemébe nézett :

— A kastély, az ott van a te szemedben, a kincs, az ott van a te lelkedben s a gazdagság, a föld minden gazdagsága, ott pompázik a te szépségedben.

A leány hozzásimult s ő megcsókolta a leány kezét.

Nem is hagyták el egymást soha többé. Mikor Bramante megépítette Rafael palotáját Rafael tervei szerint, akkor is és mindig ott volt mellette Fornarina, aki őt szerette s akit ő annyira szeretett. Pajtások voltak, gyermektársak, akik játszadoztak, vidám gyermeklelkülettel, míg Rafael lelkében lobogott az alkotás tüze. Egyszer éppen Rafael ölébe hajtotta a leány fejét, s arra kérte szerelmesét, hogy meséljen neki. Meséljen más országokról, mert ő csak Olaszországról tud. Szeretné tudni, milyenek arra fönn, észak honában a népek, a szokások — és a tájak. Rafael bevallotta, hogy ő sem sokat tud azokról, amikor egyszerre kopogtak ajtaján. Aztán belépett rajta egy idegen. Mindketten ránéztek s az idegen rossz kiejtésű szóval kérdezte :

— Én Rafael Santit keresem.

Rafael eléje lépett :

— Én vagyok.

— Uram, én kalmár vagyok és Németországból, Nürnberg városából jöttem errefelé. Mikor útra keltem, megkért engem Albrecht Dürer, hogy ha Rómába jövök, hozzam el s adjam át neked e csomagot.

Rafael átvette a küldeményt és kinyitotta. Fornarina odasettenkedett mellé. A csomagban arczkép volt és egy levél. A levél így hangzott :

— Velencében jártam s hallottam híredet. Színeid beragyogják Itália egét és dicsőséged átfénylik mihozzánk is. Sajnálom, hogy nem láthatlak. De tiszteletem jeléül fogadd emlékül tőlem ez aján-déket. Ha lelkem távol van is tőled, mégis gyönyör-ködik a lelked ragyogásában. Híved : Albrecht Dürer.

Rafael kezébe vette a képet és elcsodálkozva látta, hogy gyönyörű férfiarckép. A kalmárnak intett, «csodakép!» Az ráfelelt :

— A mester saját arcképe.

Fornarinának pedig azt mondta Rafael :

— Nézd, vízfestéssel vászonra festette. Hallat-lan gondolat — gyönyörű!

Ezzel a kalmárhoz fordult :

— Mielőtt visszatérsz honodba, úgy keress fel engemet.

— Akkor engedelmeddel holnap eljövök — fe-lelte rá a kalmár és elbúcsúzott.

Másnap aztán Rafael egy csomó rajzot készített össze, amelyeket Nürnbergbe küldött Dürernek. A rajz mellé pár sort írt.

«Hálám jeléül pár rajzomat küldöm neked. De ez nem lehet viszonzás ahhoz a nagy dologhoz képest, melyet Tőled kaptam. Mert az nemcsak az arckép, amit küldtél, amelyet hűen megőrizek, ha-nem a gondolat, amelyet felém löveltél.

Metszeteidet én is utánzom. S ez a te hatásod rajtam. Máris a bolognai Marco Antonioval ké-szítettetek reprodukciót Neptun képemről és az Olajban főtt Szent Ciciliáról. És most bevallom neked, hogy ez a sikerem nem az én sikerem, de — a Te sikered. Híved : Rafael Santi.»

Mikor elment a kalmár, Rafael műtermében Fornarinát Madonnának öltöztette, Bambinot tett kezébe és oltárkép részére festeni kezdte. Alig kezdtek munkába, mikor erős lépteket hallottak és belépett hozzájuk Michelangelo. Az öreg mester

rosszkedvű volt, sok családi baj fűrtözte be gondterhelt homlokát. Rafael szívélyesen üdvözölte, Michelangelo fejével bólintott, de már az első pillanatra kijött nyugalmából, mert bosszantotta őt, hogy Rafael Fornarinát Madonnának festi. Pár nappal azelőtt ő látta Fornarinát, amint a fiatal Strozzi dúsgazdag nemessel enyelegve sétált a palota kertjében és tisztában volt, hogy Fornarina Rafaelt csak játékszernek tekinti, de hűségéről szó sem lehet nála.

Végezetül Rafael azt találta kérdezni, hogy megvan-e elégedve a Madonna arcával?

Erre a rosszkedvű öreg pattogni kezdett:

— Hogy én meg vagyok-e elégedve? Én azt hiszem, te meg vagy bolondulva.

Rafael csodálkozva nézett rá:

— Hát miért?

— Te Fornarinát fested Madonnának?

— Természetesen — felelte Rafael.

— Gúny tárgyává akarod a Madonnát tenni? — kérdezte Michelangelo. — Hát ezt imádják aztán az emberek? Ezt az arcot akarod a többi ember fölé helyezni?

Rafael letette az ecsetet. Fornarina megrémülve símult hozzá és szepegni kezdett. Michelangelo tovább dörömbölt:

— A Madonnának tisztának kell lenni. Nem mindenki asszonyának!

Rafael felugrott. Fornarina belekapaszkodott:

— Ne bánts, édes, ne bánts.

Rafael egyenesen állt, mint a sudár fa, magához szorította Fornarinát és így szólt rá Michelangelora, fölemelt fővel, emelt hangon:

— Michelangelo, jegyezd meg magadnak: ez az én házam, ez a leány, az én szerelmem. Az én házamban én parancsolok, törvényt, szabályt, erkölcsöt én diktálok, minden gyalázatos szót visszaverek, s ha azt mondom, ez a leány, aki itt mellettem

áll, ez a Madonna, akkor te, vagy bárki más, amíg az én házamban van, köteles ugyanazt mondani, mert én azt úgy parancsolom!

Michelangelo végignézte Rafaelt és Fornarinát, egy szót sem szólt, de durva léptekkel eltávozott és becsapta maga után az ajtót. Rafael utána kiáltott:

— Vén bolond!

— Ugyan hagyd — szólt Fornarina — hát mit árt ez nekünk? Együtt vagyunk, egymáséi vagyunk.

— Eh, azért bosszant néha.

— Ne törődj vele, gyer, ülj ide mellém, felejtünk el a világot, ne lássunk belőle mást, csak egymást.

Rafaelnek jól estek a meleg szavak, odaült a kezevetre a leány mellé, megcsókolta mind a két szemét és suttogetta:

— Csak mondd, hogy szeretsz. Mindig azt súg, hogy szeretsz, ez nekem édes ábránd, csoda álom.

— Szeretlek Rafael, gondolatban mindig veled vagyok, de olyan furcsa, hogy te más vagy, mikor mellettem vagy és más, mikor nem látlak és mások beszélnek rólad.

— Mért, akkor nem annak látsz, ami most vagyok? Hisz akkor is a tied vagyok és ember vagyok.

— Igen, Rafael, de mikor hallom a nevedet, amint kimondják mások és rajongva beszélnek a művészetéről, akkor te valahogy olyan fönt vagy, olyan magasan vagy, a többi ember felett.

— De látod — mégis csak ember vagyok!

— Lehet — de tudod — ha széntömeg az ember sokadalma, úgy gyémánt vagy te az emberszén között!

Rafael magához ölelte a leányt:

— És ha köznapi lény a többi nő, úgy Madonnám vagy az összes nők között!

A leány megcsókolta. Rafael mosolygott:

— Édes a csókod és földre hozott újra s megfestem rólad a Madonna képét, nem magamnak, de az egész világnak. Hogy, míg az idő el nem múlik, hirdesse az embereknek, hogy élt egyszer egy Rafael s annak volt egy szerelme, kinek Fornarina volt a neve!

AZ ELSŐ CSÓK.

Virágvasárnap napja volt, a pálmák s a virágok ünnepe. A nap ragyogott Róma fölött és gyönyörű volt az ég és zöld volt a fű, bársonyos a levegő. Rafael boldogan ment, hogy fölkeresse Fornarinát, akinek szerelmében hitt s akit igaz szívvel szeretett. Mikor a sixtusi kápolna mellett elhaladt, látta Michelangelot, aki éppen akkor nyitotta fel a kápolna ajtaját, aztán bezárta maga mögött. Rafael pedig ment tovább. Lelkendezve sietett a péküzlet felé, a szerelem, a boldogság, ifjúság hajtotta vérére. Amint belépett a kis ajtón, Margareta örvendezve futott eléje.

— Képzeld, Rafael, a mama nagyon meg van elégedve veled, roppant tetszik neki a kép, amelyet rólam festettél.*

Rafael elfogta a szót s azonnal tovább fűzte :

— Akkor kérdezd meg, szabad-e kirándulnunk, ki a szabadba, ebben a gyönyörű időben.

A leány eltűnt a belső szobában s pár perc múlva örömpresve jött, szinte kiáltva tudatta Rafaellel :

— Mehetünk!

S erre ők elmentek ketten a virágos halmok felé, ahol narancsligetek húzódnak s az érett gyümölcs csillogva integet a járókelőre. Egy ilyen narancsliget mellett megállt Rafael s a kedves fák árnyékában helyet keresett. Aztán így szólt a leányhoz :

— Jer, ülj mellém. Nézd a jóillatú fáknak ezeket

* Rafaelnek ez a festménye először Firenzébe került Matteo Botti tulajdonába, most pedig Rómában van.

Ifj. H. S.

a gyönyörű ragyogással élő gyümölcseit. Nézd, mint szállong a madár a tiszta légben, mily kék az ég, milyen zölden ragyog a fű, látod, erő, érzés, tavasz van a világon!

A leány nevetve ült mellé és csicseregve mondta:

— Te, Rafael, úgy lobogsz mindig, mint a láng tűztornája.

— Ó Fornarina, ha még ez sem volna meg bennem, akkor mit érne nekem az élet. Hát el tudsz képzelni engem anélkül, hogy ne rajongjak, ne lobogjak és ne szeressek... Ne szeressek valakit úgy, mint ahogy még nem szerettek soha.

A leány évődött vele:

— Mondd, komolyan hiszed te azt, hogy a szerelmet te találtad ki?

— Igen — felelte Rafael. — *Ezt* a szerelmet én! Volt előttem már sok szerelmes, de azoknak nem így égett szívében az a láng s nem olyképpen viharzott lelkében a szenvedély, mint ahogy az engem tép... A színekben, ugye, van nagy változat. Azt meglátod te is, Fornarina — azt pedig hidd el nekem, hogy az érzésekben is az a skála fut végig s a szerelemben épp annyi változat tombol, mint a legdúsabb festmény tobzódó színeiben.

Fornarina hozzásímult és megcirógatta.

— Szeretsz, Rafael?

— Miért kérded?

— Hát nem volna szabad ezt kérdezniem?

— Nem! Ezt tudnod kell, ezt érezned kell. Érezned kell titkos ösztöneiddel, a szívedben levő rejtett erőkkkel, amelyek neked ezt a bizonyosság erejével hirdetik. De szólni erről nem szabad!

— Hát másról szabad?

— Igen. Minden olyasmiről, amit semmibe sem veszünk. Aminek ránk nézve értéke nincs, amivel nem törődünk.

A leány dacosan visszahúzódott.

— Akkor te sohasem törődtél velem!

Rafael megütődött :

— Ugyan, Fornarina, hogy mondhatsz ilyet?

— Én csak tulajdon szavaidat idézem ... Hisz te mondtad, hogy «arról beszélni nem szabad» ... S te engem mindig noszogatsz.

Rafael felnevetett :

— Játszol, mint mindig. Talán igazad van. Az élet játék ...

— De ki a győztes ebben a játékban?

Rafael nagy szemekkel nézett a leányra, aztán hozzásímulva így szólt :

— Az, aki hisz a szerelemben.

— És te hiszel benne?

Rafael magához ölelte a leányt és úgy súgta fülébe :

— Igen, én hiszek benned!

Aztán hirtelen mozdulattal magához ölelte s forró csókot nyomott a leány ajkára. Boldog volt, a lelke tele volt érzésekkel és halk hangon szólt :

— Azt hiszem, enyém a világ. Játszom arany napsugárral, finom kvéket kötök belőlük, míg valami rejtett muzsika szól s egy csodavilág királynának képzelem magam!

A leány nem szólt semmit, csak hozzá hajtotta fejét. Boldogok voltak, övék volt a nap — övék az élet.

Napnyugat felé virággallyakat szedtek s kezükben fehér virágokkal visszaindultak a városba. Kéz a kézben mentek, egymáshoz símulva. Egy fordulónál Rafael messziről meglátta Michelangelot, aki lassú léptekkel közeledett. Odasúgta a leánynak :

— Buonarotti jön!

A leány kíváncsian kérdezte :

— Ő is boldog?

Rafael így felelt erre :

— A maga módja szerint.

— Hát ő nem szeret senkit? Nincs szerelme?

Rafael egy nevet mormolt :

— Victoria Colonna?

A leány tovább firtatta :

— S az nem viszonozza szerelmét?

Rafael ráhagyta :

— Azt hiszem, nem . . .

Fornarina szánakozva mondta :

— Szegény Michelangelo.

De Rafael megmagyarázta a leánynak : — Ne sajnáld őt, azért ő is boldog, amint mondtam, a maga módja szerint. Az ő boldogsága abban áll, hogy viszonzatlan szerelmét beleviszi munkáiba s azokban örök emléket emel annak, akit lelke egész erejével imád!

Ezalatt Michelangelo közelükbe ért. Derűsnek, boldognak látszott. Kezében két nagy kulcsot csörgetett, a sixtusi kápolna kulcsait, amellyel a szentélyt bezárta maga mögött. Mikor hozzájuk ért, Rafael vállára tette kezét és nyájasan szólt barátához :

— Üdvözöllek, Rafael. Ma boldog napom van. Én is boldog vagyok!

— Igaz szívvel örülök ennek — felelt Rafael.

— Tudod, barátom, a boldogság ritka ajándéka az időnek, nem mindig lehet elérni azt, nehéz azt kiérdemelni. De ma csodálatos boldogságot érzek. Tudod, minő nap jött el ma az én számomra? — «Az első csók napja!»

— Úgy gondolod? — kérdezte Rafael.

— Bizonyosan tudom. Én a sixtusi kápolna tagolatlan dongaboltozatát erősen plasztikus, festett architurával osztottam fel. Aztán kilenc mezőben kartonjaimban megcsináltam a világ történetét a világ teremtésétől kezdve — Noé szégyenéig. Ezek alatt köröskörül a tizenkét próféta és Sybilla óriási alakjait márványtrónra ültetve grupiroztam. A négy sarokba pedig egy-egy ótestamentumi jelenetet. Az ablakok fölötti ívületben pedig és a bolttüregekben elhelyeztem a Megváltót váró szenvedők alakjait

és különböző csoportjait. A párkányok fölött pedig meztelen ifjak mozgalmas csoportjait vázoltam. Úgy gondolkodtam, ha már nem tudom megcsinálni a pápa síremlékét olyképpen negyven alakkal, ahogy én szerettem volna, legalább most ebben kiélem magamat. És ma, Rafael, ma volt aztán a boldogság napja. Mikor kartonjaimról ezt fölvetítettem a boltozatra. Azt hittem, enyém a világ. Azt hittem, arany napsugárral játszom s finom kívét kötök belőlük, míg valami rejtett muzsika szól s egy csodavilág királyának képzeltem magamat, aki a szerelmese ajkára leheli az első csókot. Ez volt az én napom!... A régóta megáhított!... a végre érkezett!...

Ezzel továbbment és magára hagyta az ámuló Fornarinát és a boldog Rafaelt.

AZ ŐS PARASZT.

Házavatás készült, nagy ünnepély. Felépült Rafael háza, ott büszkélkedett a Borgón és hogy bemutassa, barátainak estélyt adott, hogy örömét másokkal is megossza! Hivatalos volt hozzá Róma előkelősége, a pápa kamarásai, a nobilek, Strozzi bankár, összes tanítványai, köztük Giovanni da Udine, Giulio Romano és még vagy negyvenen. Híva volt Michelangelo is, de senki sem tudta, hogy eljön-e? A társaság gyülekezett. Baviera, a hú inas, egyenként bocsátotta be az érkezőket és Rafael Fornarinával fogadta őket, aki a háziasszonyi tisztet töltötte be.

A ház mindenkinek nagyon tetszett és Rafael boldogan magyarázta barátainak: — Magam rajzoltam a tervét, úgy gondoltam, magam tudom legjobban, mire van szükségem, de aztán Bramante olyan szíves volt és a terveim szerint megépítette. A stuccó munkákat mind ő csinálta és igaz meglepést szerzett nekem velük!

Ekkor egy régi barátja köszöntötte: «Üdvözöllek Rafael, új otthonodban. Mikor évekkel ezelőtt Perugiában dolgoztál, akkor nem mondtad azt, hogy majd Rómában palotát fogsz magadnak építeni!»

Rafael nevetett: — Óh, barátom, hol van Perugia és hol van Urbino, vagy hol van Firenze. Mintha száz évet meneteltem volna az időben, úgy visszamaradtak mögöttem a múltban; de azért megmondom őszintén, jó visszagondolni rájuk, hisz mindenikhez annyi emlék köt, hogy azok sohasem szakadhatnak ki lelkemből!

— Emlékszel, mikor Lionardohoz mentünk? —
szólt közbe az egyik vendég.

— Hogyne! — felelt Rafael — hát el lehetne
Lionardo da Vincit felejtetni? Mennyi báj van abban
az emberben, mennyi finomság! Egész lénye az
előkelőség maga. Egyszer nála jártam és ő, hogy
kedvezzen nekem, elővette ezüst lantját — melyet
lófej=alakra szerkesztett, hogy erősítse a hangot —
aztán pengette és énekelt gyönyörű dalokat, saját
költeményeit — örökké fáj, hogy nem jegyeztem
fel őket magamnak. Mennyi ötlet van abban az
emberben és mennyit lehet tanulni tőle! Jósága
határtalan — ha bársonyos szemével végignézett,
bizalmat öntött belém!

— Ezt ugyan Michelangeloról nehéz volna el-
mondani! — jegyezte meg az egyik pápai kamarás.

Rafael elsímítón felelt:

— Lionardo is más, Michelangelo is más, min-
den ember más!

Strozzi bankár beleszólt a vitába:

— Ha Michelangelot látom menni komor lép-
teivel, mindig azt hiszem, hogy hatalmas menny-
dörgés vonul át Itália egén!

Ebben a pillanatban Baviera feltárta az ajtót és
belépett rajta Michelangelo. Fekete ruha volt rajta,
vállán római köpeny, fejét kis szövetsapka takarta
s ezen nagy, fekete nemezkalap ült. A középter-
metű ember előreálló hasával, meggörbült nyak-
hátaival nem volt imponáló megjelenés. Koponyája
kerek volt, homloka szögletes. Szeme alatt arca
felpuffadt és ráncokkal gyűrött. Haja fekete volt
de nem dús és szétzilált, a mellett göndörzött.
Hamuszürke színű szeme sárgás és kékes színfol-
tokban játszott, de a szem maga kicsiny volt. Orra
széles és egyenes, de közepén nagy púp éktelen-
kedett, mely Torrigiani ökölütésétől származott.
Az orrlyuktól a szájszögletéig mély ráncok húzó-
tak, szája finom volt, de felső ajka kissé előre állott.

Pofaszakállja kissé ritka volt, míg állán a szakáll faunszerűen villaalakra volt szétfésülve és úgy négy hüvelyk hosszan körítette puffadt arcát. Arcának kifejezésén szomorúság és tétovázás uralkodott. Szemének kifejező tekintete szinte kihívta maga iránt a részvétet.

Baviera lesegítette kabátját, elvette kalapját s ő üdvözölte a háziakat. Csak akkor látszott, ott, az egybegyűlt előkelőségek között, hogy milyen kóppottan néz ki. Fornarinát végtelenül bántotta, hogy ebben a fényes környezetben Michelangelo így jelent meg. Ruhája festékfoltos volt, a keze habarcsos, a hajában még egy kisebb szalmaszál is bent maradt, abból a kötegből, melyet a freskó festésénél a feje alá tett. Fornarina félre is hívta Rafaelt:

— Megmondhatnád neki, hogy más ruhát húzhatott volna.

— Jó, jó — intett Rafael a leánynak — majd beszélék vele!

Michelangelo pedig ezalatt kutyabőr csizmájában lépdelt a vendégek között, míg aztán szomorúan leült az asztal sarkához és nézte a vigadókat. Baviera bort öntött neki, marsala-bort, azt szerette. Reggel felé Rafael odaült hozzá és beszélgetni kezdett vele. Csendes hangon kezdte.

— Miért vagy olyan szomorú, miért nem veszel részt a mi örömünkben?

— Ó, Rafael! — válaszolt fáradtan Michelangelo — mit tudod te, mi az élet, mit tudod, mi a gond, mi a baj, mi a nélkülözés, mi a család! Te egyedül vagy, élvezed a boldogságot, a dicsőséget, a vagyont, az előkelőséget, amely körülvesz és a függetlenséget, mert nincs családod. De ne feledd, nekem négy testvérem van és az apám, akikért dolgozom, akikért élek, akikért kínlódom. Te fényben élsz, én meg nélkülözők, te pompázkodik, én meg rongyokban élek!

— Túlhajtod ezt — szólt rá Rafael. — Lehe-

tetlen, hogy ne volna más ruhád, mint az, ami most rajtad van, meg ez a kutyaőr csizma, amelyeket már évek óta ismerek!

— De van még egy ruhám, a munkaruhám, ami=ben festek, meg a márványt vésem — ennyi az egész!

— Na, na — évődött Rafael — csak gondol=kozzál, majd eszedbe jut egy más ruha is!

— Igazad van — bólogatott Michelangelo. — Firenzében, a San Spirito=kolostorban van még egy ruhám, húsz évig hullákat boncoltam benne, hogy az emberi testet, az izomzatot, a csontszer=kezetet s az egész struktúrát megismerjem, de ezt a ruhát aztán igazán nem akartam elhozatni a mai napra.

— De hát hová teszed a pénzt, amit keresel? — kérdezte tőle Rafael.

— Én keresem, aztán jönnek a levelek hazul=ról: Küldj pénzt!

— De Lionardo testvéred nem kerül már pénzbe, úgy tudom, barát lett, dominikánus.

— Jól tudod — intett rá Michelangelo.

— Nem volt Savonarolával összeköttetésben?

— Nagyra becsülte — intett kezével Michel=angelo — de ő megúsza a dolgot.

— Nos és másik fivéred, Buonarroto, úgy tu=dom, el van helyezve Strozzi bankáréknál?

— Elhelyeztem oda, de azért nyeli a pénzt. Pár száz dukát úgy elolvad a kezei között, mint tavasszal a hó. Számadás vagy kamat — azt ő nem ismeri. De ez még mind hagyjád, ezt mind le tud=nám nyelni, de amit Giovan Simone az apámmal csinál, azt nem bírom elviselni. Gyötri az öregét, elhord a háztól mindent, úgy bánik a családdal, mintha mindenki mindent neki köszönhetne, pedig az én kínomból, az én nélkülözésemből s az én munkámból él valamennyi. Mielőtt idejöttem, ír=tam neki, hogy ha nem volnék beteg s ilyen meg=tört, lóra pattannék, hogy haza menjek, hogy helyre=

igazítsam a fejét s ha nem lesz foganatja a levelemnek, nem úgy fogok bánni vele, mint emberrel, hanem mint állattal. Csodálatos dolog, Rafael, ha az ember jóval jót tesz, az azt jobbá teszi, de ha az ember rosszal tesz jót, az még rosszabbá válik. Már úgylátszik, ilyen a világ berendezése. Aztán egy őszinte vallomással tartozom neked. Engem más is bánt — de ne tudj róla. — Én, aki annyit áldozok a családomért és úgy töröm magam, hogy emeljem a családomat — néha azt kell hinnem, hogy hiába minden iparkodásom . . .

— Dehogy, barátom — vigasztalta Rafael.

— De halld meg, Rafael : a legfiatalabb fivérem, Sigismondo — paraszt! — Nem akar mást, mint az eke szarvát fogni, meg a földet túrni. Kapzsi és földéhes! . . .

Ekkor mások közeledtek hozzájuk, részint Rafael tanítványai, részint nobilek s a művészetről kezdtek beszélgetni. Michelangelo, aki akkor már belemelegedett a beszélgetésbe, nagyban magyarázni kezdte :

— Nekem az a véleményem, hogy a művészet olyan nagy és szent dolog, hogy azt a legelőkelőbbeknek, a nobileknek kell művelni és attól a tömeget, a plebszt távol kell tartani. És a mellett a művészet nem lehet üzlet. Én büszkén mondhatom, soha sem voltam se olyan festő, se olyan szobrász, aki üzletet csinált volna a művészetből. Pedig mint rabszolga lettem a család részére kiadva és csak 33 éves koromban kaptam meg azt az okmányt, amely felszabadított az atyai fennhatóság alól. De azért dolgoztam, folyton dolgoztam, egyrészt, hogy fenntartsam fajomat, másrészt, hogy szolgáljam a művészetet és merem mondani, hogy én úgy kiérdemltem magam a munkában, amint azt ember nem tette soha még előttem, és nem gondolok másra, csak arra, hogy éjjel-nappal dolgozzak!

— Te túlhajtod a dolgot — ismételte Rafael.

— Nem — felelt Michelangelo — csak a benső

kényszernek engedek. Nincs időm enni; nincs időm bajaimmal törődni — mert belül valami pá-rancsol, tép — közben küzdök a családdal, meg a nyomorral.

Ezzel intett ismerőseinek s szinte sértődötten, szomorú szemmel, szomorú nézéssel, lehajtott fej= jel elhagyta a díszes társaságot s hazament odujába.

Az ottmaradottak tovább beszélgettek és Michel= angelora kerülván a szó, Giulio Romano meg= jegyezte :

— Én nem hiszek az ő nyomorában, mert ez épp olyan beteges dolog nála, mint az ő túlhajtott munkája!

Strozzi bankár, aki a társalgás menetét figyelte, megjegyezte, hogy a multkor volt bankházában egy firenzei kereskedő, aki azt újságolta neki, hogy tud= tával Michelangelo unokaöccsének 7000 tallért küldött s a mellett Firenzében nagy összeg pénzt helyezett el kamatra.

— Ez a firenzei kereskedő — folytatta a bankár — azt állította, hogy biztosan tudja, hogy Mi= chelangelo Firenzében házakat vett és a mellett bir= tokokat Firenzében, Settignanoban, Rovezzában, Stradelloban, San Stefanoban és Pozzolaticoban, még 1506-ban kezdte vásárolni őket, vett összesen hetet, hét kisebb birtokot!

Általános csodálkozás fogadta a bankár szavait és erre Giovanni da Udine ilyformán mondta meg véleményét :

— Eredeti ember ez a Michelangelo, dolgozik emberfeletti erővel, kuporog, mintha nyomorban kellene élnie, rokonait, testvéreit lenézi, mert azok parasztok, náluknál sokkal magasabbra tartja ma= gát, lenézi azt, aki az ekeszarvát fogja, aki a földet túrja, a mellett titokban vásárolja össze a földeket, s ezáltal leleplezi önmagát, hogy ő sem más, mint az, aki nála, a tudat alatt él — az ő paraszt.

A VÁLASZTÁS.

Már Bakócz Tamás bevonult a conclavéba. Fegyedelmi dísszel jött. Róma népe elámulva nézte a markáns fejű embert. Michelangelo, aki az utcán látta a menetet, intett festő társának :

— Jó fej — és az ujjával mutatta a vonalait.

Aztán jöttek a többiek, Rafael Riárió, a dúsgazdag bíboros, a Rovereház büszkesége, majd Dovizi, Bernardo, Cornaro és március 6-án megjött, betegen, Giovanni Medici is. A conclave teljes volt, a kardinálisok nagy tanácsa 25 fejjel volt képviselve.

Róma népe izgalommal várta az eseményeket. A Vatikán körül hullámozott a tömeg, itt voltak a művészek, s mind egy párton, a Medici pártján. Győzni kell a művészetnek, ezért kell győzni Medicinek, mert különben megáll az emberiség nagy lelkének virágzása. Hisz innen emelkedik föl Szent Péter temploma oly magasztos módon, hogy hirdesse az egész emberiségnek a kereszténység hatalmas fölényét.

Többször szállt föl a füst a vatikánból. Elégeték a szavazatokat. A conclave nem tudott választani. A szavazatok elaprozódtak és egy időre félbenmaradt a választás, mert hirtelen orvos kellett, a Medicit meg kellett operálni, de aztán újra fölhangzott a szent mise és újra kezdődött a szavazás.

A pápai himnuszt intonálták és a szavazatszedők megkezdték munkájukat. Alexander Farnese és Giovanni Medici, az oltár előtt levő urnából egyenkint szedték ki a viaszpecséttel lezárt szá-

vazatokat. A pecséten a bíborosok jelének kellett rajta lenni és ők bontogatták a szavazatokat. Egyszerre Farnese keze remegni kezdett és látta, hogy a Medici győz és átszólt az urna fölött bíboros társának :

— Te vagy a szent atya, győzelmed már biztos.

A Medici nőies kezével intett és elhárította a szavakat. Ekkor Farnese új szavazólapot bontott ki és hangosan olvasta :

— Thomasius Bákocz!

Ránézett a már megválasztott pápára és nézéseben benne volt az, hogy megismerte a szavazólapon a Medici írását. A Medici gyengén bólintva fejével, suttopta :

— Ezzel tartoztam ellenfelemnek.

És győzött Giovanni Medici 17 szóval és a bíborosok örömujjongása között fölvette a X. Leo nevet.

Ekkor föltáruultak a conclave kapui és a Szent Péter=templom erkélyén harsonások jelentek meg, akik hirdették a nagy örömet :

— Habemus Papam.

A Szent Péter terét ellepő nép pedig ujjongott a Medici győzelmén, mert ez volt Róma szívevágya, ez volt a lelkek óhaja.

Az ujjongó nép között ott volt Rafael is Fornarinával, aki nagyon élvezte az izgalmakat. Mint egy kis pajtás kapaszkodott szerelme karjába. Michelangelo, aki dörmögő mogorvasággal lépdelt a nagy köveken és a festőkkel vitatta az esélyeket, az örömhír érkeztekor éppen Rafael és Fornarina közelében volt. Most örömében elfelejtette a régi gyűlöletet, amit Fornarina iránt érzett és akit anynyira megsértett ; és azt mondta neki :

— Ha idáig piszkos volt is az élet, most rózsaszínben látom a világot. Téged pedig, Rafael, szeretlek, becsülöm hitedet, a művészetbe vetett bizalmadat és széneid nagyszerűségét. Most kezdődik

az igazi munka, meglásd. A Medici győzött — miénk a világ!

És Rafaelt meghatották a zord ember szavai, megfogta Michelangelo kezét, megrázta és ifjú lelkesedéssel mondta neki:

— Én nemcsak azért vagyok boldog, mert Róma megkapta az igazi pápát, de boldog vagyok azért is, mert látom a te örömetet. Tudod, én úgy gondolom, Michelangelo, hogy az emberiség lelke olyan, mint egy titokzatos virág, olyan ezerévekben egyszer nyíló agavé. A régi klasszikus formákban nyílt utoljára és most, a mi pápáink nagyszerű ereje mibennünk s miáltalunk újra virágzásra bírja.

Michelangelo barátja vállára tette a kezét és az üdvözlő művészek között sétált, akik mind örömdús arccal köszöntötték őket, boldogság ragyogott szemükben, mert az új alkotások reménye ott csillogott tekintetükben.

És leültek egy kis csapszék elé és megvitatva az eseményeket, mind-mind azt hangoztatták:

— Ez a pápa Rómáé, de most Rómának is meg kell mutatnia, hogy miként érzi azt, hogy ez az ő pápája.

És beszélgettek a tennivalókról, hogy milyen koronázási menetet kell csinálni annak a Medici-nek, aki a nagy művészetkedvelő gróf Cosino származottja.

És összeálltak valamennyien, festők, szobrászok, tervezők, díszítők, zenészek és a hatóságokkal egyetértve munkát, pénzt, szívet, fantáziát, zsenialitást nem kímélve, ők csinálták meg a nagy diadalmenet tervezetét, amelyben az új pápa bevonult a Lateráni kastélyba. Róma fénye, a pápaság dicsősége sohase csillogott még úgy a kék ég alatt. Mikor eljött a nagy nap, hullámzott a nép az utcán, Firenze, Bologna, Velence, Nápoly és a környék öntötte ide a tömeget, hogy lássa a világ legnagyobb szerűbb látványosságát.

És a Vatikánból megindult a menet a Szent Péter=téren át. Kétszáz dzsidás és albán lovas lovagolt elől, s utána a bíborosok szolgálói livrékben és udvari öltözékekben. Egy vörös takaróval lefedett fehér lovat női page vezetett. 12 zászlóvivő következett vörös zászlókkal, kiket pápai futárok követték lóháton. Az egyes tartományok kapitányai zászlóikkal. Két lovas vörös zászlókkal, amelyek cherubinokkal voltak ékesítve. Jöttek a zászlótartók — öten. Ezek között ott volt vörösselyem ruhában Cesarini, aki teljes fegyverzetben ült lován és Róma zászlóját vitte. Majd a német lovagrend zászlósa, ott lobogott Rodos zászlója, a pápai címeres lobogó és a templom szent zászlója. Mögöttük 12 fehér ló lépdelt, a pápai istállók leg híresebb példányai, gyönyörűen fölékesítve. Szolgák sora következett, ruháikat Rafael rajzolta, mindegyik csupa selyem és hermelin! Négy közülök külön halad ragyogó selyemben, a mitrával és a pápai koronával. És bárók Rómából és főnemesek, Contik, Orsinik csodálatos öltözetben, gazdag aranyujtásban, ragyogó ékszerekkel.

A bámulat moraja tölti el az utca népét. Zenészek kísérik őket; fehér, piros és zöld ruhában. Harsan a pápai himnusz, visszaveri ritmusát az örökváros fala. A hűbéresek sem maradtak el, 200-an jelentek meg, kíséretük valóságos tábor, köztük Ferrara lovagja s a kardinálisok rokonai. De mi ehhez képest, ami ezután következett? A firenzei nemesek csoportja, Trozzi, Medici, Ricasoli. Az ő fényüket csak emelte a diplomáciai testület, akik mind lóháton jöttek s fejedelmi pompát árasztottak maguk körül. A színek csodálatos vegyüléke volt ez a menet. Rafael lelkéből fakadt, nem lehetett más, mint fenséges!

Csak egy valaki volt feketében és gyászban a menetben, ő és egész személyzete: Urbino hercege. Neki nagybátyja volt Rovere, az elhunyt

pápa. Ez a kis folt volt az emlék, amely a nagy menetben az élő pápa mellett az elhunyt emlékét fölidézte.

Papok óriás tömegben, bársonyban, ezüstben, fehér lovon a szentségtartó, melynek baldachinját római polgárok tartották. A consistorium ügyvédjei régi divatú öltözékben III. Innocent korából. Mind lovon, fekete és vörös uszályal, aztán kétszáz püspök, érsek, bíboros, fehér, földig érő takaróval leborított lovakon. Minden bíborost nyolc szolgál kísért, festőibbnél-festőbb öltözékben.

Lucrécia Borgia férje, Ferrara hercege is eljött, aranyköpenyben s az ujjongó nép ünnepelte benne Ravenna hőjét, de jött a svájci gárda kétszáz gyönyörű embere sárga-zöld és fehér ruhában, alabárdokkal. S mögöttük a pápa.

X. Leo, a nagy Medici, fehér arablovon ült. Urbino hercege vezette zablájánál fogva a lovat. Nyolc polgár tartotta fölötte a tróntetőt, de a pápa gubbasztva ült lován, fejét nyomta a nehéz tiara és testét az aransujtásos palást. Kamarásai kísérték. Aranyat és ezüstöt szórtak a nép közé, amely ujjongva éltette a pápát és a Mediciek dicsőségének fölkelő napját. Titkárai, kamarásai, fegyveres őrei, apródjai, gyalognép és nagy lovasság zárta be utána a menetet. És vonult a menet végig a nagy Rómán.

Diadalkapuk emelkedtek mindenfelé, az egyiket Michelangelo építette, a másikat Rafael, majd Giovanni de Udine híd-díszítése következett, görög szobrok, az antikvilág remekei — mind fölállítva és virágfüzérrel, zöld girlanddal övezve. Szegfű, ibolya, rózsza az utakra szórva. Szőnyegek, arany-szővésű kendők, áttört függönyök a földre terítve, ragyogásban az útvonal, halhatatlan pompában Róma. A művészek lelkéből fölsugárzó örömmámor, hogy Medici győzött, életre kelt ebben a menetben. És a pápa fehér lovával végigvonult a

városon, a Lateráni kastélyig, ott leszállt a lóról és fölment a nagy kastélyba és dúsan terített asztallal ünnepelte meg koronázásának diadalát.

Asztalbontás után aztán újra lóra ült. De már sötétedett a város s a lemenő nap nyomán homály lópódzott a falak közé. Ekkor azonban kigyúltak az örömtüzek, a színes lámpák és tűzijátékok és újra ragyogott az ég mesterséges fényben, mely a pápa dicsőségét hirdette. A lomhatestű Medicit is megragadta a hatalmas látvány, az az óriási fény, az a csoda ragyogás, mely betöltötte ezt a várost, s amely neki szólt, de amely a pápaság erejét hirdette.

Mikor az Angyalvárba pihenni tért a dicső nap után és fáradtan nyugovóra hajolt, így szólt körülállóihoz :

— Jó pápának lenni, s most, a mai nap ragyogásában megértettem, hogy miért vágnak a Prelátusok mind a tiara elérésére — oh, mert itt egy személy körül csoportosítva, egy személyre sugározva fölragyog a nagy, a dönthetetlen, az örökéletű pápaság összes dicsősége! De ez a dicsőség oly nagy, hogy szinte összeroskad alatta az ember.

Ezzel álomra hajtotta fejét.

GYÓNÁS.

Rafael a loggiát festette és parancsot adott tanítványainak, hogy a kartonok rajzait vetítsék a falra. Mikor lenézett az alsó udvarra, társzekeret látott, amely szobrokkal és régi kövekkel volt meg= rakodva. Lefutott az állványokról és a kocsi terhét vizsgálta. Bámulatba ragadta őt egy szobor, mely ott volt a többi törmelék között. Idegesen ráfordult a kocsisra :

— Hová viszed ezt?

— A mészégetőkhöz!

— Eszelős vagy talán? Hisz magad sem tudod, mit akarsz összerombolni!

— Mit bánom én! — vonogatta vállát a kocsis. — Nekem a gazdám ezt a parancsot adta. Ha nem tetszik az úrnak, számoljon vele! — Azzal felült, a lovak közé csapott és elhajtott.

Rafael bosszúsan ment föl az állványokon a festőkhöz. Dűnnyögött magában : Tisztára barbárok. Összeúzzák azt, ami művészi, a szemnek gyönyörű és az emberiségnek maradandó. — Közben parancsot adott Perino del Vaga=nak, hogy a falfestményeknél mire vigyázzon. E közben nagy sürgés= forgás támadt közelében és tanítványai izgatottan jelezték a mesternek :

— A Szent Atya jön! a Szent Atya!

Valóban X. Leó volt, aki kövér testével lomhán feljött megnézni az állványokról a loggia festését. Elgyönyörködött a rajzokban. Dícsérte Rafaelt. De az rosszkedvű volt. Erre megkérdezte tőle :

— Mi bánt, jó fiam?

Rafael az állvány szélére vezette a pápát és onnét mutatott a Capitolium, a Palatinus halmai felé és a távoli Campagna di Roma nagy mezőjére, amely gyönyörűen olvadt be a láthatárba.

— Mit akarsz mondani? — kérdezte a Szent Atya.

— Hallgass meg, Uram — vette át a szót Rafael. — Te tudod, hogy nekem nincs életem, nincs percem, mert minden sóhajom a művészeté és az egész világot csak abból a szempontból látom, hogy mi benne a művészet. És ekkor itt, Róma szent földjén, ahol elárvulva a dombok alján és elrejtve a halmok mélyén, a földtakaró alatt rengeteg finom, művészi munka pihen, amit ostoba fickók éretlenül megsemmisítenek, akkor borzasztó fájdalmat érzek a bensőmben, mert az az érzésem van, hogy én hiába dolgozom, mert el fog jönni az a kor is, amely éppen ilyen vadul fogja megsemmisíteni mindazt, amiket én annyi kinnal a lelkemből világra hoztam!

— Dehát mit akarsz? — kérdezte a pápa.

— Valamiképpen meggátolni azt, hogy durva fickók se építésekre, se mészégetésre a régi kor maradványait föl ne használhassák!

A pápa megsímogatta Rafael lányos fejét és így szólt atyai szeretettel hozzá:

— Legyen a te örököd szerint. Gyere le titkáromhoz, az majd kiállítja számodra a Brévet, és abban benn fog foglaltatni szigorú parancsom, hogy sem a kőfaragók régi maradványait, sem egyéb márványemléket vagy oly követ, melyen az ókor feliratai ékeskednek, sem építészetre felhasználni, sem szétfűrészelni, sem pedig mészégetés céljaira elhordani nem szabad, mert ezek oly fontos emléket tartalmaznak, — belátom én is — hogy megérdemlik, hogy a tudomány hasznára és a latin nyelv fejlesztésére megőriztessenek!

És Rafael megkapta a Brévet. S mikor elment megköszönni Őszentsége elé, az azt kérdezte tőle:

— Nos, teljes=e most a te örököd? — És Rafael őszintén válaszolt :

— Szent Atyám! már nagy az én örömöm. De mennyivel nagyobb volna az, ha Te megengednéd, hogy én felássam azokat a halmokat, amelyek a régi kor rejtélyeit takarják. Hiszem, hogy csodadolgok jönnének napfényre, amelyek a Te lelkednek gyönyörűségére szolgálnának!

— Jól van — helyeselte a pápa. És intézkedett és nevetve mondta aztán : — Nézd, 1515, ez itt a Te Brévéd s Terád bíztatik az összes római ásatás vezetése teljhatalommal!

Rafael boldog volt. A loggia munkáit kiosztotta tanítványai között, Giovanni da Udine, Giulio Romano, Francesco Penni között s a többi tanítványát melléjük rendelte. Ő pedig ásatott, nap=nap mellett. Feltúrta a Capitoliumot. Napfényre hozta Hadrián mauzoleumát, kibontatta a Palatinus=domb oldalát és amit csinált, annak a nagyszerűsége abban állott, hogy a nyert anyagot kiegészítette. Nem volt az többé törmelék, de élő valóság. Jól ismerte ő az antik szerzők leírásait s jól tudta, mit csinál. Modelleket készített, amelyek alapján a régi Rómát helyreállította ősi alakjában és nagyságában.

Calaogni egyszer ott volt, mikor X. Leó megnézte Rafael munkáját. Kíséretével jött a Medici, és a körülötte levők oly gyönyört éreztek a látotokon, hogy a pápa azt mondta Rafaelnek :

— Fiam! azt kell hinnem, égi szellem szállt alá, hogy eredeti fönségében szemléltesse velem az örökvárost!

És a munka folyt nagy kitartással. S ha nap=nyugatkor, estebéd után, szabad ideje maradt Rafaelnek, felkereste Fornarinát és annak, akit ő any=nyira szeretett, beszélt sikereiről és új terveiről. Fornarinát jobban érdekelte az élet, de azért hagyta, hadd lobogjon Rafael lelke, és aztán megcsókolta szerelmese szép szemét.

— Félistennek mondanak, Rafael, aki új világot teremtessz, de azért nekem csak a kis pajtásom maradsz. Az, aki eljátszik velem s akivel játszom én. Holnapra majd bált adok, hogy te is mulass a vigadókkal, lesz itt herceg, művész, gróf és polgár, Fornarina háza, tudod, az uraknak nyitva áll!

És másnap nagy volt a multság. Rafael reggelig dőzsölt a többiekkel, mikor hirtelen lehítták az udvarra. Perino del Vaga volt ott, aki nagy sietve jött Rafaelért.

— Mi történt? — kérdezte ezt.

— Mester — szólt a tanítvány — csodaleltre bukkantunk! Egy földalatti folyosót bontottunk ki a Palatinus oldalában, amely telve van a leggyönyörűbb szobrokkal. Még az alvó városban senki sem tudja a leletet, mert a hajnali munkánál bukkantunk rá, azért idesiettem, hogy Veled tudassam a titkot!

— Derék fickó vagy! Hamar állíttass őrt a bejáráshoz és vigyázz, nehogy Michelangelo megtudja a dolgot. Azonnal jövök!

Azzal felment, egyet fordult, búcsút intett Fornarinának. És úgy, ahogy volt, finom ruhájában sietve ment az ásatás helyére. Tanítványa már ekkorra fáklyákat rendelt. Mikor Rafael megérkezett, meggyújtották a szövétneket s ő ment előre a földalatti üregbe. Tanítványa valót hirdetett. Csodálatos szobrok voltak ott. Épségben, sértetlenül. Az egész ókor művészete ragyogva jelent meg előtte, az Istenek szobrai által ábrázolva. Rafael, akit a bor ereje is fűtött, boldog volt.

— Hozzatok kartont és rajzszert, mielőtt megtudná valaki! A vonalak gyönyörűségét meg fogom örökíteni!

Tanítványa figyelmeztette:

— Könnyen vagy öltözve, meghülsz, öltözz más ruhát és aztán gyere vissza!

De Rafael ideges volt.

— Ne törődj most velem, első a munka, első a művészet. Ez a gyönyörök gyönyöre!

Parancsát teljesítették. És ő ott rajzolt, kora hajnaltól majdnem délig. Párszor összerázkódott. A hátán hideg borzongás ment végig, mintha egy fagyos kéz megérintette volna. De lelkesedése, öröme legyűrt mindent, fizikai fáradságot, fázást, álmatlanságot. Mikor készen volt, összeszedette rajzait és vitte a kincseket magával. Mint aki meg-rabolta a föld titkos rejtélyét, eldugott értékeit. Másnap bágyadt volt. Harmadnap lázas. Aztán ivott melegbort, gyógyfűvekből italt, lázverő porokat, de a baj nem múlt, ágyának esett és egyre gyengült. Tanítványai aggódva néztek betegágyára. A pápa szüntelen érdeklődött, de Rafaelre a halál lopva rátette kezét ott a földalatti üregben. Fornarina hiába várta, hiába küldözte virágait, Rafael oda volt szögezve az ágyhoz, onnét ő fel nem kelhetett. Megjött a szép tavaszi nap, melegen sütött az örökváros felett, de Rafaelt rázta a láz és ő fázott, nem érezte az éltető meleget. Jelentették a pápának, hogy a lenyugvó nappal elköltözik. S a pápa ment nagy kísérettel Rafaelhez, hogy feladja neki az utolsó kenetet. Lázban éget Rafael szeme, mikor megismerte a Szent Atyát és suttogva szólt hozzá:

— Jó, hogy eljöttél — vártalak!

— Mit akarsz, fiam?

— Gyónni akarok!

— Hisz nincs neked bűnöd. Csak erényed és dicsőséged. Itália lelke vagy te, mindnyájunk szerelme!

— Oh, Atyám — szólt a haldokló. — Nagy az én bűnöm, mert nagy az én irígységem!

— Kire volnál te irígy, akire az egész világ büszke!?

— Michelangelotól féltettem dicsőségemet s ott a földalatti üregben, az irígység eltitkoltatta velem

a nagyszerű felfedezést, hogy csak én élvezhessem és csak én használhassam fel azt . . . és ugyanakkor, míg a lelkemben az irigy gondolat élt, a halál rám tette alattomos kezét!

A pápa megsimogatta Rafael fejét.

— Nyugodj meg, gyermekem — én mondom neked, a hit őre — nincs neked bűnöd!

Rafael szeme felcsillant:

— Hát megáldasz?

A pápa föléje terjesztette mindkét kezét:

— Ego te absolvo!

Rafael pedig örökre lehúnyta csodaszép szemét.

AZ UTOLSÓ NAP.

Gyönyörű nap virradt Róma városára, a tavasz teljes pompájával ragyogott az áprilisi reggelen. A virágok éledtek, fű, fa, természet duzzadt az erőtlől, a tavasz hatalma hajtotta bennük az életet.

Rafael nagybetegen feküdt a Borgo Nuovóban levő palotájában. Az ő élete tavaszát már nem járta át a tavasz ereje. Baviera, készséges inasa, ott szorongott mellette és a hűségeseb odaadásával leste minden mozdulatát. Lázálmából fáradtan felnyitotta szemét.

— Jó reggelt, kis gazdám — susogta Baviera. Rafael fejével intett.

— Üdvözöllek e szép reggelen — szólt a szolgá. — Felnyitom az ablakokat, hadd köszöntsön a nap-sugár, a tavasz édes ölelése.

Az ablakhoz sietett, félrehúzta a redőnyöket és kitárta az üvegtáblákat. Friss levegő áradt a beteg szobájába. Baviera tovább fecsegett:

— Nagy élet van Rómában, nagy hírek járnak, jön Tizian, a velencei mester. Téged akar látni. Hallotta híredet, mely beragyogja Itáliát csodás erejével.

Rafael szomorúan intett:

— Tizian nem jön. Sokszor ígérte, de sohasem jött.

— Ó, mert hosszú az út, nehéz neki nagy útra indulni.

Rafael halkan suttogta:

— Én indulok a nagy útra.

A szolga szomorúan csóválta fejét :

— Jó gazdám, hogy mondhatszilyent és éppen ma, a mai szent nap reggelén. Hát nem tudod, milyen nap van ma?!

— Nagypéntek — suttogta a beteg.

Baviera fejével intett :

— Igen, de egyúttal születésed napja.

— És utolsó napom.

A szolga majdnem elsírta magát :

— Nem, nem szabad az elmúlásról beszélned, mester, hisz tiéd a dicsőség, tiéd az élet...

— Semmi sem az enyém, semmi...

— Minden, minden, mit a föld halandónak adhat. Hírnév, vagyon, hódolat... gazdagság, ragyogás.

— Ez mind semmi... nekem semmi... csak a más szemében sok. De azért mégis lehet, nekem is adott valamit az élet...

— Na látod, — örvendezett a szolga — magad is elismered.

— Igen, belátom — szólt Rafael. — Azért kérelek, Baviera, menj, siess, hívd el Fornarinát, beszélnem kell vele.

— Ó, drága mesterem, azt nem lehet. Az orvosok szigorúan megtiltották nekem, hogy senkit, de senkit ne bocsássak hozzád.

— Ne légy könyörtelen, — esdekelt Rafael — utolsó kérésem ez hozzád és utolsó szavam ez hozzá. Légy ez egyszer még jó hozzám, siess, én számolom a percek, tudom, hány lépés innen hozzá és vissza ugyanannyi. Megvárom őt, addig nem megyek a nagy útra, míg búcsút nem vehetem tőle.

Baviera könnyezni kezdett, szívét szorongás fogta el, aztán osonva, a hátsó ajtón elsietett. Rafael pedig várt, keble zihált és számolta a percet, mely hozza őt, akit annyira szeretett. Nem csalódott, a leány azonnal jött. És szerelmesen borult a nagy-

betegre s az csókjaival halmozta el. Rafael fakó hangon szólt hozzá :

— Add ide a kezedet, Fornarina, hadd csókoljam meg. Hadd legyen ebben a csókban benn a köszönet, amiért oly boldoggá tettél engem.

Fornarina sírni kezdett. Rafael vígasztalta :

— Ne sírj, Margaréta, a könny nem gyógyít, de sebez. Ne sírj, a sírás fájdalmat okoz, a boldogság csendes, a szerelem néma és a sír örök.

Fornarina a kezeit tördelte :

— Ne, ne beszélj az elmúlásról.

— Ó, drágám — felelte Rafael — a csontkezű ember nem irgalmas, ő a legkegyetlenebb mindenek között, nem azért, mert elveszi az életet, hanem azért, mert megöli a szerelmet.

Fornarina megfogta a beteg kezét, erősen magához szorította és úgy dadogta :

— Nem, te nem mehatsz el ... te örökké itt ragyogsz közöttünk.

Rafael intett :

— Az élet véges.

— De örök a láng, — szólt a leány — mely benned lobog. Másban még ilyen tűz sohasem lobogott. Senkiben, soha — csak tebenned.

— Tévedsz, Margaréta, a messze múltban is lobogott már a tűz ... ott volt Phideas ... és idők múltával újra lobogni fog ... Mert a forma változhatik, de a láng örök ... De hagyjuk ezt .... te csak azt mondd ...

— Mit, édes? ...

— Csak azt mondd, rábírhat-e egykor, egy ifjú arra, hogy elfelejtsd érte az én szerelmemet ...

— Megalázol, gyötörsz, lelkem remeg, könnyem hull ...

Rafael megsímogatta a leányt :

— Ne haragudj reám ... Hisz te mindig jó voltál hozzám. Most pedig, Baviera, jer ide te is. Állj ide mellém. Mondd, tudod, ki volt nekem ez a leány?

— Tudom, mester — felelt rá a szolga.

— Drágább, mint a gyöngy, aranyosabb, mint a kincs, édesebb, mint az élet . . . boldogítóbb, mint a menny.

S a szolga ráintett :

— Így volt, uram.

— Nos, azért most eszedbe vésd : reád bízom őt, s ha én nem leszek, légy hozzá jó, mert megérdemli. Légy hozzá hű, mint a házieb és odaadó, mint a rabszolga.

— Minden szavad parancs . . .

— Mert ne feledd, — suttogta Rafael — ha el is megyek innen, azután is látni foglak benneteket, valahonnét messziről, talán egy más csillagzatról, de látni foglak benneteket . . . és látni fogom az én szerelmemet.

Fornarina felkiáltott .

— Rafael, szerelmem, te halhatatlan vagy, mert a lelked az s a szerelmed az!

Az utcán morgás hallatszott. Baviera az ablakhoz sietett és kitekintett.

— Embersereg, testőrök, azt hiszem, a Szent Atya jön. Fornarina, távoznod kell. Búcsúzzatok gyorsan.

Rafael megfogta a leány kezét .

— Köszönöm szerelmedet . . . áldásom veled.

A leány homlokon csókolta :

— Ég veled . . . és minden angyalseregi. . . .

Aztán gyorsan Baviera vezetésével eltűnt a hátsó ajtón s a kerten át hazasietett.

Az utcáról a néptömeg morgása hallatszott, ütemes léptek zaja s aztán jött a Szent Atya. Rafael felsóhajtott :

— A szentséget hozza.

És a Szent Atya feladta az utolsó kenetet, az áldást és aztán a Szent Atya ment . . . és jött . . . jött a halál!

AZ ERŐSEBB.

A szolgálattevő kamarás felnyitotta az ajtót és Michelangelo a pápa elé járult. Térdreborult a szentatya előtt. Most volt először alkalma a pápát szemtől szemben láthatni. Michelangelo ekkor huszonkilenc éves volt, ereje és művészete teljében. A pápa intett neki s ő felemelkedett megalázkodó helyzetéből. Művészszemével kémlelve nézte a pápa érdekes fejét. Erőt, akaratot képviselt ez a fej. A szemek lobogása szenvedélyt s mélyenjáró emberi érzéseket árult el. Nagy hatással volt rá az érdekes egyéniség. Ez a kemény ember, jóságos szemekkel nézett rá és bizalommal szólt hozzá :

— Megkaptad a száz tallért, amit küldtem? — kérdezte a szentatya.

— Igen, uram, Sangello átadta — felelte Michelangelo — s ennek köszönhetem, hogy ide tudtam jönni.

— Rómát nem ismerted azelőtt?

— De igen, Szentatyám, már voltam egy évig itt azelőtt, amikor Giorgio bíborossal az a szobor-ügyem volt.

— Micsoda szoborügyed? Nem emlékszem erre! Michelangelo magyarázni kezdte :

— Én egy antik szobrot csináltam, már úgy értem, egy utánzatot, mintha antik szobor lenne és azt Milanese eladta a bíborosnak kétszáz aranyért. Nekem pedig azt üzente, hogy csak harminc aranyat kapott érte és azt számolta el ; — de aztán ki-sült a dolog s én Giorgioval rendbe jöttem s azután annyira megkedvelt, hogy egy évig nála laktam.

— Rendben van — felelte a pápa — ennek örülök, legfőképp azért, mert így nem ismeretlen előtted városunk és így Róma zaja, forgataga nem fog megzavarni és nem fog elvonni a munkától.

— Oh uram, én szeretem Rómát, de az Örök Városnál is jobban szeretem a művészetet. Arra nem volnék képes, hogy csak egy percet is ellopjak a művészetemből a város léhaságáért. De azért boldog vagyok, hogy itt lehetek, csak a maláriától félek. Multkor is, mikor jöttek a melegek, megfogott. Bíz az alattomosan földretepert. Kénytelen voltam Firenzébe menekülni s ott gyógyultam ki belőle.

A pápa kezével intett, mint aki tudomásul vette a dolgot, aztán így szólt :

— Most pedig fiam, figyelj ide. Én még életemben meg akarom csináltatni a síremlékemet. Azért hivattalak ide, mert ismerem képességeidet s ezért ezt a munkát rád bízom. Azért először is csinálj tervet, aztán majd meglátjuk, hogyan oldjuk azt meg.

Ezzel kegyesen elbocsátotta Michelangelot.

Az pedig járta Rómát, bolygott a városban, elüldögélt az ostériák előtt, de nem dolgozott semmit. Még volt a száz tallérból. Tellett az élet. Csak mikor észrevette, hogy már csupán öt tallérja van, akkor látott munkához s megrajzolta a síremlék tervét. Aztán jelentkezett a pápánál.

II. Gyula nagy érdeklődéssel nézte a tervet, s úgy félhangon mondta :

— Méltó hozzám!

Michelangelo nem válaszolt. Most a szentatya hozzá fordult :

— Elfogadom a tervet. Nagyon meg vagyok vele elégedve. Méretei, gondolata, koncepciója kifejezi azt, aki vagyok! De szűk hozzá a Szent Péter temploma. Azért átalakítatom, hogy az én síremlékem kellő mértékben érvényesüljön.

Michelangelo dörmögni kezdett :

— Átalakíttatni Szent Péter templomát? Egy ember miatt?

— Igen — felelte a pápa. — Én miattam! Hogy a síremlék mind a negyven alakja érvényesüljön.

Michelangelot bántotta a dolog s különösen az, hogy Bramante tervéhez — akit ő nagyon sokra tartott — hozzá akarnak nyulni. Azért így szólt a pápához:

— Hát aztán egy embernek kell ekkora síremlék?

— Ez nem egy embernek kell, ez nekem kell! — felelte a pápa.

— Hát Pharao vagy te? — kérdezte Michelangelo.

A pápa lábával toppantott haragjában és rákiáltott Michelangelora:

— Rovere vagyok! — tanuld meg!

Michelangelo elhallgatott, azután szünet mulva így szólt:

— Én vállalom a munkát, megcsinálom a síremlékedet, de adj hozzá pénzt. Mert először Cararába kell mennem kifejtetni a kőtömböket, ehhez munkásokat kell fogadnom, és nekem is velük kell dolgoznom. Ezer tallérra van előlegül szükségem.

Michelangelo megkapta a pénzt és elment Cararába, s ott nyolc hónapig versenyt dolgozott segédekkel. Ki nem mozdult a bányából. Mulatsága az volt, ha elfáradt, hogy a bányában a régi római emlékek mellé ő is nagyméretű szobrokat véselt a falba. Nevetve mondta mindig:

— Hadd találják meg a tenyerem nyomát itt is!

Mikor aztán a kőfejtéssel elkészült, gályákat rendelt, fölrakatta rájuk a kőtömböket és visszatért Rómába. A pápa már türelmetlenül várta, de végre mégis csak megérkezett s első útja a szentatyának szólott.

— Nos, mit hoztál? — kérdezte a pápa.

— Számlát — felelte Michelangelo.

— Az várhat! — kiáltott rá a pápa.

— Akkor várhat a síremlék is, mert a hajósok nem adják ki az anyagot, míg ki nem fizeted őket.

— Jól van, kifizetem. De aztán hová akarod rakatni a márványtömböket?

Michelangelo nem jött zavarba.

— Míg idejöttem, kinéztem a helyet is. Egyrészt a Szent Péter=térre, másrészt a Szent Katalin=templom körül, meg arra a folyosóra, amely az Angyalvárhoz vezet.

— Jól van — hagyta helyben a szentatya.

Azzal intézkedett s a márványtömbök a kijelölt helyekre kerültek.

Michelangelo munkához látott és véste az anyagot. Egyik nap, mikor munkájából felnézett, ácsokat látott, amint valami leereszthető hídformát szögecseltek össze, amelyet a Vatikánból a térre lehetett leereszteni. Megállította az ácsmestert.

— Mit műveltek ti ott?

Az egyszerű ember megadta a választ.

— A szentatyának hidat csinálunk, hogy a szobájából egyenest ide tudjon jönni.

Michelangelo dühbe jött:

— Hát ellenőrizni kell engem?

— Dehogy — felelte az ács. — Csak gyönyörködni akar a munkádban!

Michelangelo lecsillapodott s újra munkához látott. Kisvártatva aztán lejött a térre a pápa kedvenc bíborosával, Gonzagával. A szentatya nézette a márványtömböket s Michelangelonak meg kellett magyarázni, melyikből mit fog kifaragni. A munka alatt levőből — úgy mondta — Mózes szobra fog kikerülni. Aztán megmutatta, melyikből lesz Rachel, melyikből Leo, melyik márványt szánta Szent Pál alakjának s melyikből készülnek majd az angyalok. II. Gyula elefántcsontfejű botjára támaszkodva tipegett mellette. Helyeselte

Michelangelo magyarázatát. Aztán megkérdezte tőle.

— Felmérted őket?

— Fel — intett Michelangelo.

— Most melyiken dolgozol?

— Már mutattam, hogy Mózeset faragom. Ülő helyzetben, kissé előrehajolva. A hajlás részletei is megvannak.

— Körzővel mérted ki? — kérdezte a szent-
atya.

— Azzal.

— De hol a körző? — kérdezte a pápa.

Michelangelo büszkén kihúzta magát és erő-
lyesen mondta.

— A szememben! — azért nem tévedek soha!

A pápa fejét csóválta, de nem szólt semmit, Gonzaga bíboros azonban, vesztére, nem tudta türtőztetni magát s valami ilyenfélét mondott:

— A látottakból csak annyit tudok megállapí-
tani, hogy a Mózes arányai, azok jók lesznek, de
félek — már a kövek után ítélve — a többi alak
majd lemarad mellette.

Michelangelonak sem kellett több, úgysis bögyé-
ben volt az egész látogatás, a sokféle kérdezős-
ködés, erre a megjegyzésre aztán kalapácsával ver-
desni kezdte a márványt, úgy, hogy az szinte csen-
gett az ütések alatt, mint valami nagyméretű csen-
getyű, aztán éles hangon visszavágott a bíbo-
rosnak:

— Még csak az kell, hogy beleszóljanak mun-
kámba. S mindenki, akinek dolga nincs, üres ide-
jét arra használja fel, hogy tanácsokkal lásson el
engem, hogy nyakamon lógjon.

A pápa ingerülten kérdezte:

— Ki lóg a nyakadon?

— Mindenki, aki nem ért a művészethez és
mégis jogot formál arra, hogy beleszóljon.

A pápa el akarta símitani a dolgot.

— Gonzaga nem mondott ítéletet, csak véleményyt.

Michelangelo rögtön ráfelelt:

— Hát akkor a véleményét mondja el másutt és másvalakinek, de ne nekem, mert engem sem a szavai, sem a jelenléte nem érdekel.

Ezzel elfordult, faképnél hagyta a pápát, a bíborossal együtt és folytatta munkáját.

A VIHAR.

Michelangelo mély tisztelettel hajolt meg a pápa előtt.

— Hivattál, szentatyám?

— Ide figyelj — szólt hozzá II. Gyula. — Multkor bent jártam a Sixtusi kápolnában és szomorúsággal töltött el, hogy már huszonnégy év óta milyen elhanyagolt állapotban van és azon gondolkodtam, hogy kár Giovanni de Dolci remek épületét ilyen kopáran hagyni; azért arra gondoltam, hogy ezt rendbehozatom. Ezért hivattalak.

— Mit kívánsz tőlem, szent atyám? — kérdezte Michelangelo.

— Sem többet, sem kevesebbet, mint azt, hogy vállald el a megbízatást, amit ezennel rád bízok!

— És miből állna az?

— Méltó festményekkel ékesítsd fel az egész kápolnát! — Ez az én megbízatásom a te részedre!

Michelangelo csodálkozva nézett a pápára.

— De uram, hisz én nem vagyok festő, én szobrász vagyok, meg építész. Üres óráimban verseket is írok, a magam mulattatására; — de festő én nem vagyok. Tudtommal a festő Rafael! Mért nem őrá bízod ezt a megtisztelő feladatot?

A pápa szigorúan szólt rá:

— Kérdezősködni nem a te feladatot. A te feladatod — engedelmeskedni. Azt mondod, nem vagy festő, nagyon jól tudom, hogy te az vagy, ami akarsz lenni. Nemcsak verseidet ismerem, de ismerem filozófiai munkáidat is. És ismerem rajzaidat. Szobraidról most nem beszélek, de mondom,

ismerem rajzaidat. Ezért véd az eszedbe, te vagy megbízva a Sixtusi kápolna kifestésével.

Michelangelo vállát vonogatta, aztán így felelt:

— Te arról vagy híres, szentatyám, hogy mindig lehetetlent parancsolsz!

— Te meg arról vagy híres — vágott szavába a pápa — hogy megoldod a lehetetlent! — Ezért egy szót se többet! — A munka rád van bízva, nézz utána, hogy minél előbb valóra váljék, segítségről gondoskodom, most pedig elbocsátalak!

Michelangelo meghajolt és gondolkozva, tépelődve ment ki a Vatikánból. Egyenest a Sixtusi kápolnába sietett s megnézte a mennyezetet, meg a falakat. A mennyezet dongaboltozatú volt, a dongák nyugvópontjai közt lunetták voltak. Hosszában hat, szélességben kettő. Úgy, hogy az egész két és fél négyzetalakú volt. Ezt kellett beosztani s ide kellett a freskót festeni. Napokig gondolkozott. Hogyan ossza ezt be? Elkezdve a talapzatoknál, ahol a lunetták sarkai érik azokat, egészen a bolthajtás egyharmadáig, úgy tüntetve fel, mintha síma fal lenne, aztán pedig márványpilléreket és talapzatokat festve, mintha azok valósággal erkélyszerű emeletet képeznének. S így fölfejlődni a mennyezetig!

Sokat tépte magát, míg megoldotta bensejében az egész kérdést. Addig nem is járt a kápolna környékén. Mikor így a beosztással megvolt, újra bement a kápolnába. S azt nagy csudálkozására fölállványozva találta. Két embert is látott settenkedni ottan, azokat kérdezte meg, ki csinálta ezt a fölállványozást.

— Bramante! — felelték azok.

Michelangelo elcsodálkozott, aztán megkérdezte az idegeneket:

— Hát ti kik vagytok?

— Mi firenzei festők vagyunk, jártasak a freskó-festészetben. Azért vagyunk iderendelve, hogy segítségedre legyünk!

Ekkor Michelangelo már dühös volt, forrott benne a méreg.

— Aztán ki rendelt benneteket ide?

— Azt hiszem — felelte az egyik — Bramante. De nem lehetetlen, hogy maga a Szent atya!

— Úgy — motyogott Michelangelo. — Ő tehát így képzei a fölállványozást. Szép tőle, azért elrendelem, az egészet szét kell szedni. Ti pedig menjetek Firenzébe, vagy máshová, nem bánom, ha mindjárt a pokolba is...

Ezzel bezárta a kápolna ajtaját, a két nagy kulcsot magához vette és hazament. Másnap a pápánál járt. Az hidegen fogadta és haragosan szólt rá:

— Mit csináltál megint?

— Rendet teremtettem!

— Szétszedetted az állványokat — pedig Bramante állványozta fel azt.

— Éppen azért!

— Úgy! — szólt rá a pápa. — Most már Bramante sem tetszik neked? Te szeszélyes bolond vagy, egyszer nagy ember előtted Bramante, máskor meg nem tud semmit. Hát nem te biztattál engem, hogy tartsak ki Bramante terve mellett, mikor a Szent Péter templomát építettük? Akkor harcoltál érte, mint az egyedüli helyes és arra képes emberért; most meg szétdobad azt, amit neked csinált!

— Az is más, ez is más! Én nem azt üldözöm Bramanteban, ami jó, hanem azt, ami rossz. Így kell állványozni! Kiluggatta a mennyezetet és köteleken bocsátotta le az állványt! Fogalma nincs róla! Különben mit bánom én őt. Komisz, intrikus kutya!

— Elhallgass! — kiáltott rá a pápa. — Elöttem válogasd meg szavaidat és mérsékelj tetteidet! S azzal a két festővel, akiket a freskókhoz rendeltem, azokkal mit csináltál?

— Kirúgtam őket, mert engem akartak tanítani!

— Te freskót idáig még nem festettél, azt te nem tudod!

— Hát majd tudni fogom. Én vállaltam a munkát, én felelek érte. A kápolnát pedig lezártam, a kulcsok nálam vannak, s amíg dolgozom, abban nem csavarog nekem senki!

— De Rafaelnek is be kell menni — pattogott a pápa. — Hisz őrá bízta a szőnyegek kartonjainak a megkészítését. Vagy meg akarod őt akadályozni ebben?

— Mi közöm nekem Rafaelhez? Vagy az ő szőnyegeihez? A művészetéhez? Vagy az egész lényéhez? Legfeljebb annyi közösség van közöttünk, hogy az ő neve is S=el kezdődik és i=vel végződik!

— Nem értem, mit akarsz mondani!

— Hát csak azt, hogy az ő neve Santi, az enyém meg Simoni!

— Elmésségednek itt nincs helye. Végezd a munkát, hogy meg legyek veled elégedve, különben sarkadban leszek, hogy az időt el ne fecséreld!

Michelangelo ezzel eltávozott és dolgozott nap nap mellett. Néha bosszúság érte, hogy vizes lett a fal, ekkor panaszkodott és kerülte a munkát. De a pápa türelmetlenkedett és gyakorta megjelent a kápolnában. Egy=kétszer Michelangelo fölsegítette a lépcsőn a szent atyát, de aztán únta, hogy Gonzana bíboros kíséretében többször kereste őt fel munkaközben, mint azt ő szerette.

Egy napon nagyon rossz híreket hallott hazulról. Atyja keserű levélben panaszkodott testvéreire. Michelangelo lelkét bántotta édesatyja keserősége és rossz hangulatban fogott munkájához. Alig feködött végig az állványon, feje alá téve a szalma=köteget és fölfelé szegezve tekintetét és kezdte festeni a «Világ teremtetését», mikor lent kopogtak a kápolna ajtaján. Hű embere, Urbino, törte szá= mára a festéket és figyelmeztette, hogy valaki keresi. Odaszólt Urbinónak :

— Menj le és bárki az, dobd ki!

Urbino lesietett az állványokról és ámulatára a pápát látta maga előtt Gonzana bíborossal. A pápa türelmetlenül kérdezte:

— Na, itt van? Nem csavarog ma?

— Dolgozik — felelt Urbino. — De rossz hangulata van. Valami bántja.

— Az nem érdekel engem, nem hangulatokra vagyok berendezkedve, engem a munkája érdekel — felelte a pápa.

— Ma senkit sem akar bebocsátani — szabadkozott Urbino.

— Hát én senki vagyok? — felelte a pápa. — Menj, azonnal hívd ide!

Urbino a parancsot teljesítette és tudatta Michelangeloval, hogy a pápa lent várja.

Michelangelo fektében rekedt hangon kiáltotta: — Mondtam, bárki jön, nem vagyok itt, dobd ki. Én dolgozni akarok!

A pápa meghallotta a sértő szavakat s felkiáltott:

— Azonnal gyere le!

Michelangelo haragra lobbant:

— Hagyjanak nekem békét. — Azzal megrúgta az egyik állványdeszkát, amely zuhant le a mélységbe, szerencsére Gonzana bíboros elkapta a pápát és így a súlyos deszka nem tett kárt senkiben, csak a földre zuhant.

A szent atyát féktelen harag fogta el. Elefántcsontnyelű botjával verdeste a földet, idegesen topogott.

— Ezért számolok vele! És nem megyek ki a kápolnából, míg ezt el nem intézem!

Sokáig várakozott ott lenn, míg Michelangelo, akinek kedve elment a munkától, lejött az állványokról. A pápa rátámadt.

— Lovászaimmel dobattak ki a Vatikánból. Mit csináltál?

Michelangelo nem felelt.

— Mikor lesz kész a freskódísz?

— Majd, ha be tudom fejezni — felelte Michelangelo.

Erre a pápa felkapta elefántcsontnyelű botját és ismételve Michelangelo szavait:

— Majd, ha be tudom fejezni? Be tudom fejezni?

Végighúzott kétszer Michelangelo hátán, mire elefántcsont botja eltörött kezében.

Michelangelo erre levette köpenyét, ecsetjét pedig odavágta a pápa elé s azt mondta neki:

— Ez a ruha a tied, az ecset is a tied, de én nem vagyok a tied.

Ezzel sarkonfordult és ment ki a kápolnából.

— Itt maradsz! — kiáltott rá a pápa.

— Soha többé — felelt Michelangelo. — Van még más város is Itália szabad földjén. Ott van Firenze, Bologna.* Ezzel elment. Útközben találkozott szolgájával s meghagyta neki, adják el bútorait, ő pedig felugrott a postakocsira, amelyet útközben elcsípett s ahogy volt, elhajtatott Rómából Firenzébe.

II. Gyula ingerülten tért vissza a Vatikánba. Azonnal küldte szolgálait s csatlósait, hozzák eléje Michelangelot. De azok hiába keresték. Michelangelo akkor már messze járt a várostól. Hallatlan haragra gyulladt a pápa, mikor szökéséről értesült. Öt lovast küldött utána, hogy hozzák vissza. De hiába vágattak a lovasok, a postakocsi előbb ért Poggibonsi-ba, Firenze szabad földjére, mint ők utólérhették volna s így Michelangelo megmenekült.

Az öt lovász könyörgésre fogta a dolgot és kérte Michelangelot, hogy térjen vissza Rómába, mert

* II. Gyula pápa és Michelangelo két összetűzése van itt összevonva. Mindkettő a Sixtus-i kápolna festése közben történt és nem nagy időköz választotta el a kettőt.
Ifj. H. S.

különben a pápa haragja ő ellenük fordul, ha üres kézzel térnek haza. De Michelangelo meg volt sértve lelke mélyén és nem engedett semmi kérésnek. Annyit azonban megtett, hogy írt a pápának és levélben elmondta, hogy ő más bánásmódhoz volt az életben szokva! A pápa, mikor megkapta a levelet, tehetetlen dühvel kiáltott föl:

— Nem bírok vele — erősebb, mint én!

A BÉKE.

Szorgalmasan dolgozott Michelangelo Firenzében, nagy kartonjain, melyeken Firenze és Pisa hadjáratát örökítette meg. Pietro Soderini, Firenze akkori uralkodója, Michelangelo régi barátja, meg is látogatta munkája közben. Michelangelo örömmel magyarázta magas vendégének munkája tervezetét.

— Nézze, a harcosok mozdulataiba hogy vittem be a mozgást. Higyje el, az egész anatómiai ismereteimnek köszönhetem. Ha én nem boncoltam volna föl száz és száz hullát, akkor most képtelen volnék emberi tagokat rajzolni. Különösen, mikor a freskóknál rövidítéseket kell végezni, hogy azok a rövidítések milyen eltolódásokat idéznek aztán elő a test egyéb részeiben, ezeket anatómiai ismeret nélkül megoldani, szerintem képtelenség. Azért, ha nekem valaki azt mondja, «szobrász vagyok», akkor én mindig megkérdem tőle, «mennyi hullát boncoltál föl és mikre jöttél rá boncolás közben?»

Soderini elhallgatta a művész fejtegetését, aztán pedig jóakaratóan szólt hozzá :

— Te, a pápa Breve-t küldött, amelyben föl szólít minket, hogy téged küldjünk vissza. Ígéri, hogy bántódásod nem lesz.

Michelangelo fölemelte fejét rajzai felül.

— Nem lesz bántódásom? De ki biztosít engem erről? Én ismerem a pápát. Nagy diplomata, nagy ész, nagy akarat — én félek tőle!

Erre Soderini azt mondta neki :

— Tudod, a baj nem abban van, hogy te félsz tőle, hanem abban, hogy most már Firenze tanácsa is kezd félni tőle, mert az első Breve után jött ám egy második és nagyon határozottan követeli, hogy téged visszaküldjünk neki!

Michelangelo fölugrott és járkálni kezdett.

— Nem, inkább elmegyek a török császárhoz, ott nagyobb biztonságban leszek. Megépítem a galatai hidat!

Soderini haragosan szólt Michelangelora:

— Ne számárkodj. Ne kergess fantasztikus álmokat. Te nem élhetsz meg Itália nélkül, és Itália sem nélküled. A firenzei tanács elhatározta, hogy követi menlevelet ad neked, azzal mész a pápához.

Michelangelo lábával dobbantott:

— Nem, nem megyek Rómába.

Soderini megnyugtatta:

— Nem is kell Rómába menned. Nézd, a pápa most elűzte Bolognából Bentivogliot. Ő ura a városnak. Menj oda és hódolj a hódító pápának.

Michelangelo elgondolkodott: — Az igazat megvallva, Bentivoglio elűzésének örülök. Mert ez, mikor utoljára jártam Bolognában, elfogatott, azért, mert nem volt piros viaszkepecsét a körmömön. Hát honnét tudhatom én az ő helyi intézkedéseit? Másutt jár az én eszem. Pénzbírságra ítélték, becsuktak, de szerencsére a sors mindig rendel mellém valakit ilyenkor és Aldobrandi nemes barátom kihúzott kényelmetlen helyzetemből. Örömmel gondolok azokra a napokra is, amelyeket ennél a nemes barátomnál töltöttem! Hej! esténként megnyit szavaltam neki Dantet és Petrarcat! Milyen boldogok voltunk, hogy megértettük egymást!

— No látod — szólt Soderini. — Kedves emlék köt oda, ne habozz tovább. Menj szépen Bolognába.

És Michelangelo el is ment oda.

Amint megérkezett, első útja a Szent Domokos templomba vitte, mert ő oda két szobrot csinált

utolsó ittjárta alkalmával, melyeket beillesztett a Szent Domokos emlékcsoportba. A Szent Petroniust és a Térdeplő Angyalt. Hát elment és megnézte, hogy mint néznek ezek ki és milyen állapotban vannak. Másnap aztán reggel, mikor fölkelte, elindult, hogy misét hallgasson a Sant Petronioban. Mikor be akart lépni a templomajtón, valami vállára tette kezét.

— Csakhogy itt vagy, mester, régen várunk már!

Michelangelo hátranézett s egy pápai csatlóst látott maga mögött.

— Gyere azonnal a pápához. A Szent atya türelmetlenül vár.

De Michelangelo be akart menni a templomba s azt felelte:

— Van arra időm. Én most misét hallgatok először!

A csatlós azonban nem tágitott, mert neki szigorú parancsa volt, hogy amint megtalálja, azonnal a Szent atya színe elé kell vezetni őt. A vitaközben két pápai testőr jött a csatlós segítségére s így Michelangelonak engedni kellett, mire azok tüstént a pápa színe elé vezették. A pápa éppen asztalánál ült és evett, mikor bevezették eléje Michelangelot. Nem kelt föl az asztaltól, tovább evett. Michelangelo térdreasett az asztal előtt. És térdén állva esdekelt a pápának.

— Bocsáss meg nekem, Szent atyám. Hárítsd el rólam haragodat, hiszen te nagy ember vagy és megértő. Ígérem, a jövőben nem lesz többé okod reám haragudni!

A pápa tovább evett, mintha nem is hallaná Michelangelo könyörgéseit s az pedig folytatta:

— Felejtsd el a multat, hisz előttünk a jövő, még sok mindent hozhat nekünk az idő, mert hatalmas a te akaratom és én érzem, hogy engedelmeskednem kell neked!

A pápa újra nem válaszolt. Ekkor a környe-

zetében levő Soderini bíboros azt mondta a pápának :

— Ugyan, Szent atyám, bocsáss meg neki, tudod az ilyen művészember mind bolondos, nem kell kis ostobaságaikat komolyan venni.

Erre a pápa fölugrott, vérvörös pír borította el arcát és indulatosan kiáltott rá a bíborosra :

— Te buta! Hogy mersz így beszélni egy emberről, akit mi a legnagyobb tiszteletben tartunk. Takarodj innen!

És intett csatlósainak, akik jól hátbavágták a bíborost, aztán kirúgták a teremből. A pápa haragja le volt csapolva. A bíboros volt a villámhárító. Michelangelo bűnei felejtve voltak. A pápa jószágon nézett rá és intett neki, hogy lépjen közelebb.

— Minden rendben van. Munkához fogsz itt látni és megcsinálod bronzszobromat.

Michelangelo hátralépett.

— Hisz én még sosem öntöttem bronzból szobrot.

— Ne felel megint — kiáltott rá a pápa. — Te engedelmeskedsz — és én parancsolok!

— De ha nem értek hozzá! — szabadkozott Michelangelo.

— Nem érdekel szavad! Ennek meg kell lenni!

Michelangelo vállát vonogatta. A pápa dühösen toppantott lábával.

— Nem tudod, ki vagyok?

— Tudom!

— A fejedelmed!

— Úgy van! — szólt Michelangelo — a conclave jóvoltából!

— Hát te ki vagy? — kiáltott a pápa.

— Művész — Isten kegyelméből!

A pápa mellé lépett és erősen a szemébe nézett.

— A kettő egy, mert a conclave döntése — Isten szava! Akarom, hogy a szobrom meglegyen! Ha nem öntöttél, most fogsz önteni. Majd Ber-

nardino öntő mestert melléd rendelem segédjeivel.
Most elmehetsz.

Michelangelo munkához látott. És megcsinálta a szobor agyagvázlatát. A pápa elment a vázlatot megnézni. Nagyon kedves volt Michelangelohoz és értésére adta, hogy da Lagnano bankházánál kétezer aranyat helyezett el részére.

Mikor megnézte a szobrot, azt kérdezte:

— Mit tettél kezembe?

— Könyvet — felelt Michelangelo.

A pápa dühös lett:

— Kardot adj az én kezembe, nem könyvet. Én nem értek az íráshoz! Aztán a jobb kézzel sem vagyok tisztában. Áldást oszt ez a te szobrod, vagy fenyeget?

Michelangelo meghajolt és mosolyogva mondta:

— Szentséges Atyám, fenyegeti ezt a népet, ha nem viselkedik jól!

— Rendben van — szólt a pápa. — Öntsétek ki a szobrot. Aztán föl kell tenni a Sant Petronio templom homlokzatára!

Ezzel eltávozott s otthagya Michelangelot, otthagya Bolognát és visszatért Rómába.

Michelangelo az öntéshez látott, amelyet Bernardino vezetett. Mikor a munkát megkezdték, Michelangelo még megkérdezte Bernardinot:

— Jól érted te ezt a munkát?

— Hogyne — felelte az. — Hisz már a pénzt is megkaptam.

— Rendben van — szólt Michelangelo. — Hát öntsük ki a szobrot.

Na de aztán milyen haragra lobbant Michelangelo, mikor a szobor nem jött ki az alakból, csak félig. Összetörte az egészet. Bernardinot pedig leszidta:

— Te értesz az öntéshez? Fütyüléshez értesz te, de nem bronzöntéshez. A segéded, az meg náladnál is nagyobb bitang. Elzavartam, elment

atyámhoz Firenzébe s azt mondta rólam, hogy én loptam meg őt. Ma írt szegény öreg keserű levelet. Meg is adta neki azt a pénzt, amiről azt hazudta, hogy én loptam el tőle. Ti loptatok mind a ketten. A pápát loptátok meg. Mert olyanért vettetek föl pénzt, amihez nem értetek. A másik segédedet, a Lodovicót, azt nem szidom, mert az legalább buta s így engedelmeskedik az ember parancsának!

És Michelangelo újra munkához látott. Majd nem egy évig ott volt még Bolognában. Bele is be=tegedett a nagy munkába, s a rossz ellátásba. De azért a szobrot megcsinálta. Mikor a másodszori öntés sikerült, boldog volt.

— Na, ezt legalább végérvényesen befejeztem!

Ezzel ő is visszatért Rómába. Azonban csalódott Michelangelo, mikor azt hitte, hogy ha már a síremlék nincs meg teljesen, akkor legalább II. Gyula szobra készült el méltó mértékben, hogy hirdesse a nagy pápa dicsőségét, mert úgy fordult a sors, hogy Bentivoglio hívei újra visszafoglalták a pápai hadaktól Bologna városát s első dolguk volt II. Gyula szobrát összetörni s aztán később a tör=melékből ágyút öntöttek. Így telt be a harcból szü=letett szobor sorsa, mely a béke jegyében készült, de újra harci eszköz lett.

Mert mindenem a sors akarata telik be az ég alatt, legyen az élő lény vagy holt anyag!

AZ ŐRGRÓF FELESÉGE.

Indulóban volt hazulról Michelangelo, de az ajtónál visszafordult, megsimogatta Tomasso dei Cavallieri arcát és nyájasan szólt hozzá:

— Téged látnom oly öröm, hogy felér a boldogsággal!...

Cavallieri mosolygott. — «Mesterem szeretete változatlan irányomban!»...

Ezzel Michelangelo intett Urbinonak, hű tanítványának s vele elment. Útja a Monte Pincio felé vezette s ő szórakozva, lehajtott fővel haladt az úton. Urbino, szokása szerint filozófiai kérdésekkel ostromolta mesterét, de az nem igen válaszolt a feladott kérdésekre. Ez azonban nem zavarta Urbinot és zavartalanul tovább beszélt:

— Szerintem a vallás sem más, mint az érzések kifejezése, a legmagasabbrendű érzéseké...!

Michelangelo felemelte fejét és erősen figyelni kezdett az útra. Egy nő jött szembe kíséretével. Fejedelmi nő volt. Megragadta figyelmét. Elmélezve nézett rá s mikor elhaladt mellette, sokáig utána nézett. Aztán tovább ment Urbinoval és szórakozottan válaszolt annak előbbi szavaira:

— Sohasem lehet tudni, hogy s miként születnek bennünk érzések — de egyszerre csak megjelennek, mint valami jelenség — vagy mint valami csoda! Igen, csoda!...

Azzal visszanézett abba az irányba, amelybe az érdekes nő eltűnt. Egész nap elfogódott volt s még

Tomasso dei Cavallieri sem tudott otthon semmit kedvére tenni.

Két nap mulva újra szembetalálkozott azzal az érdekes nővel, aki annyira megragadta figyelmét s aki büszke, hideg nézéssel tekintett rajta végig. A nő nem volt szépség, termete magas volt, járása büszke, nézése parancsoló. Haja áttört főkötő alá volt rejtve. Szigorúan zárt, magas ruhát viselt, melynek csak elől volt kis kivágása. Felfésült haja homlokán szalaggal volt átkötve s abból egy fűrt arcára csapódott. Tarkóját hajfonadékok borították. Homloka egyenes volt és magas. Szeme tekintélyt tartó és erős nézésű. Orra nagy és szabályosan alkalmazkodó kinyílt orrlyukaihoz. Arca telt, füle széles és szabályos. Álla egyenes és erősen előreálló. Meztelen nyaka lenge kendővel volt borítva. Arcának kifejezése közönyös és dacos volt. Szája kicsiny, hallgatag, megvető. Az egész arc hidegséget árult el, illúzió és öröm nélküli kifejezést. Úgy negyvenhat éves lehetett.*

Michelangelo még jobban elmerült most az érdekes nő nézésében s mikor tovább ment, megkérdezte Urbinot:

— Nem tudod, ki volt ez az asszony?

— Hogyne tudnám. Ez Vittoria Colonna, Pavai győztesének felesége, Marchesa de Pescara.

— Fejedelmi nő — sottogta Michelangelo.

— De mennyire az — felelt rá Urbino. — Hisz apja Tagliacosso hercege, anyja pedig az urbinoi nagy Federigo leánya. Hát azt hiszem, származás már fejedelmibb nem lehet.

Michelangelo kezével legyintett:

* Az egyedüli hiteles leírása Vittoria Colonnának. Ferrero kiadásában jelent meg egy medalion után reprodukálva, mert az Uffizi képtárban lévő kép, melyet maga Michelangelo festett, hamis, mert ő idealizálta szerelmét.
Ifj. H. S.

— Nem a származására mondom én, hogy fedelmi, hanem őrá magára.

— Értem, uram! — motyogott Urbino — és ez így is van, ahogy te mondod, de minthogy én mindennap látom őt, nekem már nem annyira feltűnő!

— Hol szoktad látni? — kérdezte Michelangelo.

— Ő a San Silvestro in Capite kolostorban lakik, a Monte Pincio lábánál. Aztán ide a Monte Cavallora jön föl a San Silvestro templomba, mert nagyon nagyra tartja Amborgio Catherino Politit.

— Én is nagyra tartom őt — vágott szavába Michelangelo. — Éleseszű ember, az írások nagy ismerője...

— Nos, folytatta Urbino — ez olvassa neki a szent könyvet s aztán kíséretével az elhangzott ígékről elmélkednek. Ha vasárnap benézel a templomba, ott megtalálod s ha kedved van, részt vehetsz a vallási vitákban te is. Mert szeretik, ha hozzászólnak az emberek! — És így is lett. Michelangelo vasárnap reggelén elment a San Silvestro templomba. Itt találkozott először Vittoria Colonnával. A szent ígék fejtegetése fűzte őket először össze. Vittoria Colonna Szent Pált szerette és minden alkalommal erről kellett beszélni Michelangelonak is.

— Szent Pál? — mondotta Michelangelo — az a kereszténység. A mag, amit Jézus ültetett, Szent Pálban szökkent terebélyes fává, hogy áthajoljon minden országokra.

Vittoria Colonna fejével intett és kezét nyújtotta Michelangelonak.

— Örömet szerez szavaival, amiket Szent Pálról mond. Látom, hogy érti őt és zseniális lelkével megrajzolja annak alakját.

Ekkor Vittoria Colonna felállt és lassan a templom kertjébe ment, ahonnét le lehetett látni Róma

házaira. A kertben volt egy kőpad a repkénnyel befuttatott fal mellett, ide ült le Vittoria Colonna és melléje Michelangelo. Ez akkor már harmadik találkozásuk volt. S Vittoria Colonna előkelően, de jóindulatú kegyel szólt Michelangelohoz :

— Örülök, hogy eljött és örülök, ha környezetemben van. Csakhogy —

— Parancsoljon, grófnő.

— Csakhogy azt akarom, hogy nekem egészen tiszta legyen ez az örömöm s azért kérek magától valamit.

— Szolgálatjára, grófnő.

— Maga ideális lélek, hallatlan zseni, tisztalelkű ember. De a világ rossz. Ahogy én a maga lelkivilágát ismerem, magának az a lelki vágya, hogy az embereknek művészetével minél több és minél tartósabb örömet szerezzen!

— A lelkembe lát, grófnő.

— Viszont a világ, az emberek azt hiszik, hogy minden ember annyit ér, amennyi komiszságot embertársainak szerezni képes. Ezért kérem magától arra, hogy a látszatot kijátsszuk, ne barátkozzék Tomasso dei Cavallierivel.

— Ó, grófnő, félreérti a dolgot, ő ideális alak. Mint szobrász, én tökéletesebb testet elképzelni nem tudok s én, mint rajongó ember, lelkesülök mindenért, ami szép, legyen az élő test, vagy holt anyag!

— Tudom, ismerem magát. De azért lássa, egy hibát maga is követett el, kár volt szenvedélyes hangú szonetteket írni ez ifjúhoz, mert mondom, a világ rossz.

Michelangelo fejét lehajtotta :

— Eh, az játék, grófnő. Szellemi csapongás.

— Ezt én mind tudom. De mégis azt akarom, hogy annak az embernek a hírnevéhez, aki az én környezetemben van, semmiféle gyanúsítás, még élc alakban sem férközhessék. Jöjjön ide, a San

Silvestroba, itt mindig megtalál engemet, s majd én elgyönyörködöm a maga szavaiban, amiket a művészetről, a szobrászatról mondani fog . . .

— A szobrászatról? Az a test kultusza, grófnő, azért is boncolok annyit. A festészet? Az már nőiesebb művészet. Hisz tudja, hogy Rafael, az valószínűleg a nők bolondja volt. S a szentimentalizmust, amelyet a nők szerelme földézett benne, gyógyító színekben sugározta vissza.

Vittoria Colonna mosolygott.

— Én tudom, ki Rafael, de azt is tudom, ki Michelangelo. Michelangelo a világ legnagyobb szobrásza, de ha akarja, a világ legnagyobb festője lesz.

Michelangelo mélyen nézett a grófnő szemébe.

— És ön akarja-e, hogy festő legyek?

— Én csak szeretném, ha megfestené Krisztusunk levételét a keresztről. Olyan lágyan, olyan puhán, mintha az emberi testet angyalok emelték volna le . . .

Michelangelo sokáig nézett Vittoria szemébe és így válaszolt :

— Ha ön akarja? — — ahogy ön akarja — — úgy lesz!

Lent, a völgyben zene harsant. Mindketten felálltak és letekintettek Róma városára. A Navone téren nagyszerű menet vonult végig. Tizenkét régi díszkocsi. Nászmenet. Vittoria Colonna hirtelen Michelangelohoz fordult :

— Mennem kell. Medici Sándor özvegyét, Margitot eljegyezte Octave Farnese. Jelen kellennem a nászon.

Erre megindultak kifelé s a templomon mentek át. Papok foglalatostkodtak az oltár körül s mikor az oltár előtt elhaladtak, Vittoria Colonna megállt egy percre. Kezét nyújtotta Michelangelonak. A két kéz összefonódott s ekkor Vittoria Colonna azt kérdezte :

— Nos, elmondhatom, hogy Michelangelo az enyém?

S Michelangelo ráfelelt :

— Elmondhatja, grófnő. És, ugye, én elmondhatom . . .

Az asszony a szavába vágott :

— Igen, ön elmondhatja, hogy Vittoria Colonna az ön — hű barátja.

A ministránsfiú csengetett, a papok térdreborultak az oltár előtt.

REJTETT SZERELEM.

A San Sylvestro=templom hajója enyhe húst adott a tikkasztó meleg ellen. És újra ott voltak összegyűlve, hogy a szent igéket hallgassák: Vittoria Colonna, Francois de Holland, Lattanzio Tolomei és a többiek és a szent igék elhangzása után tovább fűzték beszélgetéseiket. Csak éppen Michelangelo nem volt ott. Pedig Francois de Holland rajzszereket is hozott, hogy lerajzolja a mestert, mikor Vittoria Colonnával beszélget. Meg is mondta a marquesának, hogy milyen ötlete támadt, hogy míg figyelme a beszélgetésre lesz irányítva a mesternek, ő lopva megörökíti őt. Vittoria Colonna mosolygott és azt mondta:

— Ügylátszik, ő pedig megsejtette, mi készül ellene, mert nem jött el. Vele nehéz bánni, nem az a lélek, akit egyszeri nekirohanással el lehet intézni. Kezelni kell tudni, különben épp az ellenkező eredményt éri vele el az ember. Azért azt tanácsolom, legyen óvatos, nehogy ő észrevegyen valamit, mert különben elront mindent.

Francois de Holland mosolyogva jegyezte meg:

— Marquesa parancsai szerint fogok eljárni, de a legfontosabb most az volna, hogy előteremtsük Michelangelot, mert hiába minden előkészület, ha ő meg nem jön el.

— Ezt bízza rám — felelte Vittoria Colonna.

És azonnal parancsot adott kísérlőjének, hogy tüstént keresse fel Michelangelot s mondja meg

neki : «Hogy ha el akar vesztegetni néhány percet az idejéből, jöjjön ide, mert az nyereség lesz nekem!» Mialatt a küldönc odajárt, Vittoria Colonna külön figyelmeztette Francois de Hollandot :

— Én nagyon jól tudom, hogy maga a szent igék fejtegetésénél sokkal többre becsüli Michelangelo nyilatkozatait a művészetről, azonban nem szabad a témakört előhozni előtte, míg ő magától nem beszélt arról. Mert különben begubószik, ha észreveszi, hogy figyelik s egy szót nem mond. Sem a művészetről, sem önmagáról.

E közben múltak a percek, s voltak, akik kételkedtek már, hogy ő eljön. De a küldönc éppen az Esquilina úton találta, mikor a melegfürdők mellett ment Urbinoval és közölte vele Vittoria Colonna üzenetét. Erre szó nélkül otthagyta Urbinot és sietett a San Sylvestroba. Mikor belépett a templomajtón, a marquesa eléje ment. Barátságosan nyújtotta kezét.

— Valóban örömet szerzett nekem, hogy eljött. Michelangelo mosolygott :

— A marquesa hívása — parancs.

— Nos, jöjjön, — szólt a grófnő — mert köszönetet kell magának mondanom. Meg kell köszönnöm azt a gyönyörű festményt, a «Keresztről levételt», melyet befejezett.

Michelangelo melléje ült a padra és hódolva válaszolt :

— Ön téved, marquesa, köszönettel én tartozom, mert maga adta a gondolatot és bírt rá az elhatározásra.

— Úgy — felelt Vittoria Colonna — örömöm még nagyobb, mert nekem csudálatos lelki élvezet nézni azt a képet, hisz oly hallatlanul szép az a Krisztus=fej, amely még a halott arcon is hűen visszatükrözteti a szenvedő ember kifejezését...

Michelangelo mélyet sóhajtott :

— Látom, megragadta a Krisztus=fej fájdalma.

Mélyről hoztam, grófnő, azokat a szenvedő kifejezéseket, szívem legmélyéről. Volt egy kedves fivérem, Buonarrotto, aki Firenzében, mikor a várost ostromolták, pestist kapott. Mindenki elmenekült a szerencsétlen mellől, csak én maradtam mellette ápolni. A karjaimban halt meg s én zártam le szemét. Az ő arcvonásait adtam vissza azon a képen, mely tetszését megnyerte.

— Ó! — szólt Vittoria Colonna. — Michelangelo, maga nagy ember, maga hallatlan zseni. Lángész! A többi emberpor között. Világzseni.

Michelangelo lehajtotta fejét.

— Zseni? Csak ezt az egy szót ne mondja, grófnő.

— Miért, barátom? — kérdezte a marquesa.

— Mert nem tudja, mennyi fájdalmat rejt ez a szó. A küzködés, az öntépés, a földúltság, az örök nyugtalanság s a boldogtalanság mennyi kínját be tudja fogadni ez az egy szó, amit úgy hívnak az átlagemberek, hogy zseni!

— Azt hiszem, maga téved — szólt Vittoria Colonna — mert csak az egyik felét nézi az éremnek. De a másikat, azt, hogy zseninek lenni az Isten csodája, az Ég ajándéka, az élet legnagyobb kegye, képesnek lenni gyönyörűséget szerezni az összes embereknek, s ezáltal emelkedni a többiek fölé — ezt maga elhallgatja.

— Nézze, marquesa — folytatta Michelangelo. — Az a gyönyörűség, amelyről ön beszél, az a többi embernek jut. De nem annak, aki kiszüli a művet, annak az — hallatlan kín. Ahhoz kell egy földúlt élet, amelyben nincs megállás, mert itt belül, az ember bensejében valami állandóan zakatol és hajtja, űzi az embert s aztán semmi sem jó és semmi sem ad megnyugvást. És a mellett, mint valami taposómalomban, az embernek folyton dolgoznia kell. Reggel, amíg öltözöm, már jár a fejemben és zakatol a titokzatos gép — és rendez, ideákat villant

föl, eldob élettelen ötleteket és helyére újakat kerget. Míg eszem, nem az ételen van az eszem, jóformán nem is tudom, mi van előttem, de dolgozik az agyam, az egész bensőm s ez így megy szünetlenül, nap=nap után, évről=évre. Talán az a pár óra az enyém, míg az álom úrrá lesz rajtam.

— De nézze, nagy festőnek lenni, Itália büszkesége s a nagy művész mindenki öröme. A festészet fölemeli az emberek lelkét.

Michelangelo ránézett a marquesára s aztán így felelt:

— Azt vallom én is, hogy a jó festő közeledik az Istenhez és egyesül vele. Ő csak másolata a tökéletességnek, árnyéka az ő ecsetjének, zenéjének, melódiájának... S még ha nem is nagy festő az illető, kell, hogy az élete tiszta legyen, mert kell, hogy a Szentlélek irányítsa gondolatait!

Csend volt a templomban. Vittoria Colonna kedvesen nézett Michelangelora.

— Mennél többet látom, annál jobban örülök, ha jön. Pedig alig tudok az életéről valamit. Nem is tudom elhinni, hogy maga valaha gyermek volt.

Michelangelo elgondolkozott.

— Ó, marquesa, az én gyermekkorom? Szeszélyes játéka a sorsnak! Dajkaságba egy kőműves feleségéhez adtak és így én a dajkatejjel szívtam magamba a kőfaragás mesterségét. Aztán ott játszottam Mone Zanobiában, a kis majorban, Francesco nagybátyám birtokán. Mint kis gyermeknek mennyi kedves emlékem fűződött ahhoz, a házi macska, a tyúk táborát őrző nagy kakas, s az egész major képe. Hogy mennyire szerettem azt a helyet, csak akkor eszméltem arra, mikor nagybátyám tudtomon kívül eladta azt... Aztán jött a munka. Az áldott emlékü Lorenzo de Medici irányította az első útamat... A többit már tudja. Így jöttem a faluból, jöttem az ismeretlen mélységből...

— És emelkedik a mérhetetlen magasság felé — felelt rá Vittoria Colonna.

Ekkor Francois de Holland köhögni kezdett és titokban összehajtogatta a rajzot, amelyet a meséről készített. Majd közeledett és udvariasan szólt Michelangelohoz :

— Úgy látszik, mester, ha azt akarom, hogy ne vegyenek észre, szemtől=szembe kell ülnöm önnel!

Michelangelo zavarba jött és mentegetődzött :

— Bocsásson meg, a marquesával beszélünk egyről=másról . . .

— Mondja így, — felelt Vittoria Colonna — maga gyönyörteli perceket szerzett nekem szavai=val, amelyek mind olyan tisztán csengtek, mint az Írás szavai . . .

— Csak az igazságot mondtam az egész idő alatt, marquesa, sem többet, sem kevesebbet, csupán az igazságot. S azt, ugy=e, szabad elmondani?

— Mindig csak azt szabad, Michelangelo — felelte a grófnő.

— S azt mindig meg szabad mondani, bármily mély, bármily rejtett, bármennyire titkolni való is az?

— A tiszta lelkeknek, higgyen nekem — szólt Vittoria Colonna — kötelessége azt egymásnak elmondani. Csak várni kell az igazi percre, mely azé az igazságé!

Ezzel kezét nyujtott Michelangelonak, aki meghatottan felelt rá :

— Köszönöm, hogy jó volt hozzám és meghallgatott, marquesa.

Ezzel Vittoria Colonna kíséretével, Francois de Hollanddal és a többiekkel elhagyta a templomot. Michelangelo az ajtóig kísérte őket s aztán a templomajtónak dőlve, sokáig nézte a távozó nőt. Lelke forrott s mint egy szonett, zokogva tört ki belőle a szó :

— Per sempre a morte . . .

— — — — —
Che 'l me' sarebbe non esser ma' nato.

Én, akinek te csak egy órát adtál,
Örökké a halálé vagyok.
Szépséged mennél jobban megragad
Szememből annál több könny fakad
. . . Jobb lett volna — nem születnem soha!

VITTORIA COLONNA.

A marchesa éppen Sadolettel beszélgetett, mikor Juan de Valdes belépett a terembe. Vittoria Colonna azonnal abbahagyta a beszélgetést s az újonnan érkezett vendég elé sietett.

— Szép, hogy eljött, de nem szép, hogy egyedül jött.

— Sejttem, hogy a marchesa Bernardino Ochint szeretne volna inkább én helyettem látni . . .

— Nem, nem — szólt Vittoria Colonna — rossz szul formázza a mondatot : — Nem maga helyett, de magával együtt!

— Úgy bevallom, nem tudom, hol jár Valdes s adja az Ég, hogy ne legyenek kellemetlenségei, mert helyzetünk napról=napra nehezebb, mind többen és többen fordulnak ellenünk, mert valami újítást, valami benső átalakulást akarunk a vallásban, felforgatás nélkül. Mi nem vagyunk hívei Savonarola rombolásainak, mellyel a templomokból kihordatta a műkincseket, de az eszmének igen. Fejlődjön az egyház. Annak benső élete kell, hogy átalakuljon. Ezért inkvizíciót szerveznek? S a szabad gondolkodást mint bűnt kezelik?

Vittoria Colonna lehajtotta a fejét.

— Nem tudok eligazodni én sem. Hisz oly szép mindaz, amit Savonarola a multban mondott, tisztán a lelki élet felé terelni az egyházat, külső fényesség nélkül. Már hitemben erősebb lelket, mint én, elképzelni sem tudok. De az igazság iránt fegékonny vagyok. S az igazság szerintem mindenki

számára kincs, bárki ejti is azt ki. Legyen az egy fanatikus barát, vagy a legelső nobile.

— Ochino lánglelkű szónok, nagy ember. A Kapucinusok büszkesége, mint barát, tiszta életű, de ez nem tetszik a dőzsölő bíborosoknak. Félttem őt és félttem magamat.

A marchesa megfogta Valdes kezét és erősen a szemébe nézett.

— Bármi fog történni, engem önök mellett fog találni, mert önökkel van az igazság.

Újabb vendég érkezett, Francois de Holland, aztán Castiglione és Lorenzi Ridolfi. A társalgás köznap dolgokra terelődött, míg végre Francois de Holland megkérdezte Vittoria Colonnát, hogy Michelangelohoz nem lesz-e szerencsájük az est folyamán. Alig hangzott el a kérdés, máris nyílt az ajtó és belépett rajta Michelangelo.

— Lássa — szólt nevetve a marchesa — magának, kedves Holland, csak ki kell ejteni a Mester nevét s abban a pillanatban megérkezik!

Ezzel odafordult Michelangelohoz, kezét nyujtotta neki és így szólt:

— Tudja-e, hogy ma örömnapom van? Nemcsak azért, hogy eljött, hanem azért is, mert tudom, hogy részese lesz örömömnek.

Michelangelo boldogan fogadta el a feléje nyujtott kezét s ezt válaszolta:

— Jól ítéli meg a helyzetet, marchesa, mert hiszen tudja, hogy az ön öröme az én örööm!

— De most jöjjenek ide — szólt Vittoria Colonna — hadd mutassam meg a mai nap örömét maguknak.

Ezzel elővett egy könyvet, amely szép bőr-kötésben feküdt asztalán és barátai kezébe adta. Szép dedikációval volt ellátva a könyv. Címe: Orlando Furioso (Őrjöngő Lóránt), írta Lodovico Ariosto.

— Nagy megemlékezés — jegyezte meg Sadolet.

— De még nagyobb megemlékezés — folytatta Vittoria Colonna — az, amit rólam benne ír :

— Ecco che tolla ha della . . .

Splender net isel l'invite suo consorte.

Ime ő, aki Stix sötét partjáról,
Soha nem látott csodás példával
A Párkák és a halál ellenére
Elragadta és égbe emelte
Az ő győzhetetlen hitvesét.*

Michelangelo megjegyezte : — E sorokban az a szép, hogy ez nemcsak a hitvesnek, de a költőnek is szól. Írígylem Ariostot, hogy alkalma volt így megemlékezni önről, marchesa.

Ezzel lapozni kezdte a könyvet s egyszerre csak felkiáltott :

— De im, hisz itt a XXXVIII. énekben még szebben szól önről az ének. Egyik versszak a másik után önt dicsóíti. Nem vette talán észre? Hallgasson ide, Ariosto szava hogy aranyozza be az ön alakját.

Vittoria a neve, aki dicsőségben
Született, mely mindig körülengte őt
Vittoria, ő repül homlokán babérággal
Ékesítve, mely nevét hírnévvel övezi,
Férjét szerető Artimiseus híre magasra száll,
De mennél több kell, hogy ennél jusson annak,
Ki hitvesét felhossa a sír öléből,
Mert szebb ez, mint odatemetni őt.

Vittoria Colonna hálásan tekintett Michelangelora, magához vette a könyvet és boldogan mondta :

— Igaz hitem, hogy minden jóért jutalom jár a földön és az idő számunkra meghozza azt.

* Radó Antal fordítása.

Ifj. H. S.

Most érkezett Bernardino Ochino. Arca nyugtalan volt s egész benseje feldúlt. De nagyszerű erővel uralkodott magán. Elvegyült a társaságban s megvárta, míg egyedül maradtak Michelangelo, Juan de Valdes és Vittoria Colonna. S akkor így szólt a marchesához :

— Azt hiszem, most nyíltan szólhatok. Nekem nincs többé maradásom Rómában. A bíborosok haragja ellenem fordult s ezért menekülnöm kell. Először Ferrarába megyek s ha ott nem érzem magam biztonságban, úgy Génúába tartok. Az egész pokol megnyílt ellenem.

— Ez borzasztó — szólt Vittoria Colonna. — Hát nem szabad a hittel törődni? Hát nem szabad lelkünk legtisztább megnyilatkozásával, a vallással foglalkozni, azt vizsgálnunk, magyaráznunk, elmélyednünk benne?

— Az egyház azt mondja, hogy nem! És szerzett hatalmát ellenünk fordítja. És nekünk túrva kell dolgoznunk és remélni egy jobb kort. Én búcsúzni jöttem, marchesa. De búcsúm egy tanácscsal is szolgál. A kéme, akik idáig követtek, biztos jelentést fognak tenni, mert úgy látom, az ön házáat megfigyelik. Azért arra a nagy tiszteletre, amivel ön iránt viseltetem, arra kérem, hagyja el Rómát pár napon belül. Vonuljon félre, hogy ne lássák.

— De hát hová menjek? — kérdezte Vittoria Colonna.

— Van egy zárda Vitterboban, az menhelyet fog adni. Többet nem mondhatok. Idóm kimért s nagy út áll előttem!

Ezzel búcsúzott s magával vitte Valdest, távozott. Michelangelo és Vittoria Colonna egyedül maradtak. A marchesa össze volt törve bensejében.

— Legjobb barátaim menekülnek. Ochino?! Lelkem egy része volt. Tüzes szavai mind hitelt találtak nálam s az ő hite fokozta bennem a hit erejét. Tudom, hogy jó barátom, tudom, hogy

követni kell tanácsát s tudom, hogy el kell vesztenem őt. De belátom, ha ő azt mondja, vonuljak Vitterboba, nagy oka van arra. Időm kimért, cselekednem kell!

Michelangelo szomorúan ült a marchesa mellett.

— Úgy. Tehát elvesztem önt. Ez a kis öröm is fog hiányozni életemből, hogy néha eljöhettem ide.

— Barátom, a vitterboi zárdaélet sem fog örökké tartani s akkor megint Rómába jövök. Remélem, azalatt gondolni fog rám.

— Azt hiszem, ebben nem kételkedik, marchesa.

— S azalatt, míg távol leszek, rajzoljon nekem valamit. Valami olyat, amivel tudja, hogy örömet szerez.

— Meglesz, marchesa!

— Most pedig Isten önnel, mert hajnalban útra=kelek.

Michelangelo megfogta Vittoria kezét és mély hajlással kezét csókolt.

— Hallok-e hírt önről?

— Fog hallani.

Vittoria Colonna az ajtóig kísérte barátját, aki leverten indult hazafelé, de az ajtóban a marchesa még ennyit mondott Michelangelonak:

— Nem válunk el egészen, nem szakadnak el a szálak...

— De hogy gondolja...?

— Majd írok!

... ÉS MEGHAL A SZERELEM!

Szorgalmasan dolgozott Michelangelo s éppen a Krisztus-fejet rajzolta, mikor elvont munkájában megzavarta őt Urbino, hű szolgája.

— Nagy dolog van, mester! — szólt a fiatal=ember — levél érkezett. Vitterboból hozta a küldönc, a S. Catarina=kolostorból!

Michelangelo abbahagyta munkáját és közönyös hangon szólt:

— Add ide a levelet és ne háborgass.

Urbino átadta a lepecsételt borítékot és távozott. Mihelyt Michelangelo magára maradt, mohón nyúlt a levél után, megismerte az írást, Vittoria Colonna üzenete volt; gyorsan feltörte a borítékot. Elolvasta a levelet egyszer, kétszer, aztán újra meg újra és felsóhajtott:

— «La mia alegres' a la maninconia!!»

(«Az én örömöm az én bánatom!»)

Sokáig nézett maga elé. Egész lelkével Vittoria Colonnára gondolt s aztán sóhajként tört lelkéből fel a szonett, mely érzéseiből fakadt:

*Ó szerelem, miért engeded,
Hogy visszahulljon a hódolat,
Azé, aki hüen áhítja, becsüli,
Míg ostobáknak ő kegyet ad.*

*Ó sors, tedd csunyává ezt a nőt,
Hogy többé ne tudjam szeretni őt,
Ő pedig forrón szeressen engemet.*

Aztán újra munkája fölé hajolt és rajzolt tovább. Pár hét múlva Vittoria Colonna Rómába jött és Michelangelo sietve ment, hogy felkeresse őt a Santa Anna kolostorban. Kezében rajztekercs volt, avval sietett Vittoria Colonnához. De a marchesa nem volt egyedül, tisztelői társaságában beszélgett, ott volt Pietro Carnesecchi, Bernardo Tasso, Francois de Holland és még többen. Ezért félretette a rajztekercsét és csak ünnepiesen üdvözölte a marchesát. Megvárta, míg a társaság széteszlott s akkor a marchesa maga tette őt figyelmessé a rajzra.

— Úgy látom, hozott valamit, de azt nem akarja, hogy bárki is lássa.

— Sőt ellenkezőleg — felelt Michelangelo — azt akartam, hogy ön lássa. De egyedül csak ön, azért hoztam ide.

Ezzel elővette a tekercsét, kibontotta és a marchesa elé terítette.

— A keresztre feszített Jézus — szólt Vittoria Colonna — ó, köszönöm, látom, milyen szép. Ez nem a szokás szerinti halott, hanem, mintha élne és isteni mozdulattal atyjához emelné fejét és az ajka szinte mondja: «Heli, heli — lama sabaktani!»

— Köszönöm, hogy megértett — szólt Michelangelo.

— Ó, barátom — felelt a marchesa — ezt ne tudnám megérteni, amely művészileg tökéletes? Hisz a test itt nem lankadt, mint a halottaké, de él és a keserű fájdalomban vonaglik és szenved.*

— Ha örömet szereztem — szólt Michelangelo — úgy teljes az én örömöm. A magányomban rajzoltam ezt.

— A magány — ismételte a marchesa — tudja, hogy az nagy segítőtárs. Mikor Ischia szigetén

* Ez a kép elveszett.

voltam, ott tudtam legjobban dolgozni s költeményeim legfrissebb ütemét ott írtam meg.

— Még nem is volt alkalmam hódolnom verskötetéhez — fűzte a szót tovább Michelangelo — de azt hiszem, az egész világ meghajolt ezért ön előtt.

— Igen, sok örömet szerzett a sok üdvözlét — felelt rá Vittoria Colonna. — Képzelve, még Navarrai Margit is írt.

— Nagy elismerés — bólintott rá Michelangelo.

Vittoria Colonna aztán újra visszatért Vitterboba és sokáig nem járt Róma tájékán. Csak mikor nagybeteg lett, akkor jött vissza Rómába megint. Csúnya, ködös február volt 1547-ben és a hónap egyik utolsó napján sietve jöttek Michelangeloért. A marchesa hivatja. Michelangelo abbahagyott minden munkát és sietett a Santa Anna-kolostorba. Vittoria Colonna ott feküdt a halálos ágyon, még élt és intett Michelangelonak, hogy lépjen közelebb. Michelangelo letérdelt az ágy elé és megcsókolta a haldokló kezét. A haldokló suttogta:

— Köszönöm, hogy szeretett.

Michelangelo elfojtott hangon felelt:

— Köszönöm, hogy jó volt hozzám. Maga volt a kalapács a kezemben, mikor véstem a márványt, ütöttem a sziklát, maga volt az «Isteni kalapács», maga, «Donna Aspera et Bella», maga kegyetlen és szép nő.

Vittoria Colonna lehúnyta szemét, apácák ajtatoskodtak körülötte, mélyet sóhajtott és lelkét visszaadta teremtőjének. Fátyolos szemmel, könnytelt arccal hagyta el a szobát Michelangelo. Napokig nem jött ki otthonából, csak tépte magát, tépte azért, hogy miért nem csókolta meg a homlokát és az ajkát is a drága nőnek, akit annyira szeret. Kereste őt mindenütt. Szonett szonett után ömlött ki lelkéből, mely mind hozzá szállt.

«Dolce mi saria el «inferno» teco!»

(Édes lesz nekem veled a pokol is.) (CIX. 55.)

Nem dolgozott, bolyongott az utcán.

— Kihullott kezemből az égi, isteni kalapácsom. Az formálta a kemény sziklákat, amelyekből alakot véstem, az volt az idegen erő, mely hajtott és az égis emelte saját szépségét és mások szépségét az ő egyedüli erejével. Más kalapács nem képes alkotni — «kalapács» nélkül. Ez fölém emelkedett, egészen az égis s ez fogja azért az én munkámat sikerre vinni. Eddig a földön az egyedüli volt...

Lement a Santa Anna-kolostorig, meg vissza, de lelke nem tudott megnyugodni. Írt szonetteket s mikor belefáradt a szonettírásba, önmagát marcangolta. Lelke egyensúlya hiányzott, nem volt Vittoria Colonna, akit ő várt s aki őt várta. Sírt a lelke és Michelangelo zokogott és zokogása ekképen hangzott:

*Ő, ki miatt lelkemből annyi sóhaj fakadt,
Eltűnt a földről és önmaga elől
A természet, ki minket méltóknak talált hozzá,
Szégyenében összeroppant és minden szemből
... könny fakadt.*

*De azért ma ne kérkedjék a halál,
Hogy kioltotta a napok napját,
Mert a szerelem győzött
És új életre keltette őt.*

*Itt a földön és az égben a szentek között,
Az irigy és gonosz halál azt hitte,
Hogy erényeinek visszhangját el tudja venni,
És képes elhomályosítani lelke szépségét,
De az írásai az ellenkezőt hirdetik.
Jobban él, mint életében lehetett,
Mert halála révén meghódította az eget,
Mely mindezideig nem volt az övé!*

Itt letette a tollat, maga elé nézett és a szonett margójára tollal lerajzolt két emberfejet. Egyik ő volt maga, a másik az ő halhatatlan szerelme, Vittoria Colonna.

LYRA.

Vittoria Colonna halála mély sebet ejtett Michelangelo szívéen. Hallgatagabb lett, mint valaha, komorabb és zordabb, mint eddig volt. Kerülte az embereket és kereste a magányt. A magányt, mely az ő egyedülvaló lényének annyi vigaszt adott.

Ha visszavonulva ült szobájában, hű szolgája, Urbino sem merte zavarni, ismerte gazdája szokását, ilyenkor egyedül kellett hagyni. «Az egyedül lét jó barát, mélyíti az ember lelkét!» — szokta mondogatni és környezete megértette kívánságát.

És mikor ott ült szobája mélyén, amíg lelkében arra gondolt, akit szeretett és akit elvesztett, elővette szonettjeit, melyeket hozzá írt és újra és újra elolvasta a leveleket, szám szerint nyolcat, melyeket Vittoria Colonna neki küldött Vitterboból. Minden levél érkezése mély öröm volt részére és minden levélre felelt ő egy-egy verssel, melyet gondosan megőrzött a levelek mellé téve. Most újra olvassatta őket felváltva. Először egy levelet, Vittoria Colonna drága szavait, aztán saját lelke titkos szavait, mely felelet volt a levélre.

«A Teremtőhöz méltó e teremtmény,
Fenkölt eszmékkal Istenhez repít
És ez sugallja elmém ötletit,
Szeretvén ezt a szép nőt s róla zengvén.*

Sóhaj szállt fel lelkéből : «Hová tűnt el, mindez!»
Elgondolkozott, majd újra mormolta saját versét :

* Egy szép arc bája ... Michelangelo sonettje. Radó Antal fordítása. Ifj. H. S.

«Szemeddel látok szent fényt olykoron,
Mit meg nem látna az én vak szemem,
Léptedtől érzek terhet vállamon,
Léptemtől mit nem kéne érzennem.

Ha szállok, szárnyad az, mely fölemel,
És szellemed az, mely az égbe visz,
Szavadtul sápadok, s pirulok el,
Fázom napon s kigyúlok téiben is.

Akaratom akaratodba' van,
Lelkedbe' csirázik minden szavam,
Éltre eszmém csak szivedbe' kap...

Minő a hold, olyannak tűnöm én :
Melyből csak annyit látsz az ég ívén,
Amennyire világot hint a nap!»

Letette a verset, könnyezett : «Most már ő rá
nem hinti sugarát az életadó nap!»

Ekkor vendége jött, orvosa. Messer Realdo, ér-
deklődött hogyléte felől, de Michelangelo csak ke-
zével intett, aztán elővette egy másik szonettjét és
feleletül felolvasta azt :

— Kérdésére csak ennyit mondhatok :

«S most látom, fellengő fantáziám,
Melynek Művészet volt bálványa csak,
Milyen hibás volt és mily hallgatag,
S mi botor az, ki földi jót kíván!»

— Értem! — válaszolta Messer Realdo. —
Megint nem bízol önmagadban. Te, akinek kezé-
ben van az ecset és kalapács és isteni erővel ren-
delkezel!

Michelangelo nyugodtan hallgatta a hízelgő sza-
vakat, aztán felelt rá :

— Nem volt türelmed a verset végig hallgatni,
de minthogy megzavartál, most már csak utolsó
sorait mondom el neked :

«Hiába már ecset meg a kalapács is,
Szivem nyugalmat már csak attól esd,
Akit miértünk győtrött a kereszt!»

— Jól van — hagyta rá Messer Realdo — ez mind nagyon jól van így, mert én meg ezért feletül súgok neked egy titkot, nem nagy titok, de inkább nyílt titok és értelme a következő: «Ki igazán nem szenvedett — igazat nem alkotott!»

Michelangelo hosszasan nézett barátjára; aztán lassú hangon mondotta:

— Te igazi orvos vagy, eljössz hozzám gyógyítani, ha beteg a testem, ha beteg a lelkem!

— A kettő szoros kapcsolatban van egymással! — válaszolt Messer Realdo. — A gyógyítás módja is rokon. A testi bajok ellen gyógyszereket adunk, a lelkiek ellen is gyógyírt csepegtetünk a beteg lelkébe!

— És mi a te gyógyírod az én lelkemre most?

— A mások fájdalma! — hangzott a felelet. — Gondolj azokra, akik nálad is többet szenvedtek . . .!

Michelangelo mélyet sóhajtott és egy szó lebbent át ajkán: «Dante!»

— Na látod! — szólt Messer Realdo.

— Szeretem őt! — folytatta Michelangelo. — Minden szava kincs számomra. Ha olvasom, lelkem lemerül a lélek mérhetetlen mélységébe vagy felemelkedik a láthatatlan magasba; Dante az örök emberi végtelen mérője! Vele vagyok, mikor tépelődik és vele, mikor menekül. Hallgass e pár sorra:

«Dante művét nem értette meg,
Se nagy szívét a hálátlan tömeg.
Mely mindég igazak fejére hágott . . .
Oh, élne bennem az, mi benne élt!
Oda adnék zordon száműzéseért
Mindent, akármi fényes boldogságot!»

— Na látod — szólt Messer Realdo — hol van a te fájdalmad az ő megaláztatásához képest! Hisz te jól tudod, hogy ő tudta jól, hogy ki ő és hogy évszázadokra szól minden verse. De földi jutalmat vagy megelégedést várni olyannak, akinek alkotásra született a lelke — igazán gyermekábránd!

És Michelangelo folytatta :

— Mindég előtttem van és igyekszem követni
gondolatmenetét, a bűnök során leszállani a mélybe
és az erények révén felemelkedni a magasba. Az
emberi lélek is rétegekből áll, úgy a romlás terén,
mint az alkotás mezején. Ezt szemlélteti ő gigászi
erővel. Emberi bensőt jobban feltárni nem lehet ;
az emberi lélek minden rejtélye megelevenül va-
rázsszava révén. Többször írtam róla, de mily
erőtlen minden hozzá írott sorom.

«Nincs ajk, mely őt méltán magasztalja,
Vak szemnek túlerős ily fénynek üszke!
S míg könnyű szidni népét, mely elűzte,
Nehéz az ő erényit zengni dalba!

Az alvilágon át üdvünkre járván,
Főlebb szállt onnan s eljutott az égbe,
S míg ez beengedé az üdvösségbe,
Nem juthatott át a hona kapuján.

Hálátlan hon s önszégyen kovácsa!
Hisz példájával megmutatta rútul,
Hogy legtöbb bú a legjobbakra zúdul.

Hisz mint a legszörnyűbb volt Dante gyásza,
Úgy sem nagyobb önála soha nem volt,
Sem hozzá foghatót nem szült a mennybolt!»

(Radó Antal fordításai.)

Még olvasta Michelangelo Danteról szóló versét,
mikor Messer Realdo már elmenőben volt, az ajtó-
ból visszaszólt még :

— Rám már nincs szükség, ami hátra van, hogy
újra tetterős légy, majd elvégzi Dante!

A CSODÁLATOS VENDÉG.

Éppen öltözködött Michelangelo, mikor Urbino besietett hozzá és lelkendezve mondta :

— Mester! Váratlan, csodálatos vendég fog érkezni!

— Miből gondolod ezt? — kérdezte Michelangelo.

— Mert késsem leesett a földre és oly merőlegesen állt meg, hogy mérő ónnal se lehetett volna a függőleget pontosabban megállapítani!

— Egyszóval, te egész életedben gyermek maradsz — dörögte Michelangelo — aki az ok és okozat és a lények összefüggését sohasem fogod megérteni! — Jobb lesz, add elő köpenyemet, mert sietnem kell! Sangallo már vár rám Rönners Felix de Fredis szőlőkertjében, fent a halmon; egész nap ott leszek; nem azért mondom, hogy megzavarj, hanem, hogy tudd, hogy merre vagyok! — Ezzel magára kapta köpenyét és elment.

Sangallo már ott volt a szőlőkertben és nagyban ásatott és hévvel magyarázta Michelangelonak :

— Tudod, a halom alakja olyan, hogy feltétlenül megérdemli a figyelmet; nyeregalakú, mintha boltozatot takarna!

Michelangelo helyeslőleg intett a szavakra és figyelmesen nézte a munkát. Délfelé járt az idő, mikor téglafalra bukkantak, kibontották a falat, alatta üreg tátongott.

— Fáklyát ide! — kiáltott Michelangelo és levilágított az üregbe. Lassan kikémlelte az odú mélyét, aztán Sangalloval lement az üregbe, félig be-

omlott boltív volt az, a sarokban hatalmas már-ványtömb állott, egy óriás méretű szobor, földdel betakarva.

— Ezt kell kiszabadítani a romok közül! — szólt Sangallo — úgylátszik, találtunk valamit! — Ezzel munkásokat rendelt az üregbe, hogy a szobrot takarítsák meg a törmeléktől és a ráragadt agyagtól. Éppen kiszálltak az üregből, mikor Urbino futva sietett hozzájuk és már messziről kiabált:

— Uram, uram, megjött! Megjött!

— Kicsoda? — kérdezte Michelangelo.

— Akit megjósoltam — felelt Urbino. — A csudálatos vendég! Tizian, a velencei mester. Eljött, hogy téged lásson!*

Michelangelo erre rögtön búcsúzott Sangallótól:

— Így nekem mennem kell most, de estére visszajövök, addig hozd napfényre a szobrot!

Ezzel visszatért a városba és örömmel üdvözölte Tiziant, aki megtisztelte házát.

Régen vártunk, még Rafael életében, de nem jöttél — pedig sokszor ígértél!

— Tudod — szólt Tizian — milyen a művészember élete, változékony, sohasem tervszerű vagy kimért, hangulatok szövik, amelyek támadnak és elmúlnak, hogy miként? miért? ezt senki sem tudja! Régi vágyam volt Róma, most végre itt vagyok. III. Pál pápa arcképét kell megfestenem. Örömmel vállaltam a munkát, jóakaró irányomban és megértő, a Belvederben adott lakást számomra!

— Örülök, hogy így van — szólt Michelangelo — és örülök, hogy itt vagy! Szeretem színeidet, a te egyéni, piros színedet és festési modorodat. A velencei iskola! Színből alkotni meg az alakot, elhanyagolva a rajzot! Pedig ebben nincs igazatok,

* Itt két esemény van egybevonva költői szabadossággal, a Laokoon-csoport megtalálása 1506-ban és Tizian római látogatása 1545-ben.

alaposabb tanulmányt kellene csinálni és a rajzból fejleszteni az alakot! Szent hitem például, ha neked a rajz és a művészet ily segítséget nyujtának, minőt a természet adott, különösen az élet visszaadásánál, úgy náladnál sem többet, sem jobbat nem alkotott volna senki, mivel szellemed hatalmas és festési módod elbájoló és tűzzel teli!

— Köszönöm szavaidat, jól esett figyelmed. De most nem tartóztatlak tovább, mert egy látogatással tartozom. Tartozom Rafaelnek, akinek még életében annyiszor megígértem, hogy felkeresem, azért, ha akkor nem tudtam beváltani ígéretemet, most elmegyek sírjához a S. Maria Ritendába.

— Ha nincs ellenedre, veled megyek, utam éppen arra vezet! — szólt Michelangelo, amit Tizian nagy örömmel vett tudomásul. Erre elmentek együtt Rafael sírjához.

Tizian megilletődve állt meg a sír előtt és halk hangon olvasta :

ILLE HIC EST RAPHAEL, TIMUIT OMO SOSPITE VINCI
RERUM MAGNA PARENS ET MORIENTE MORI.

(Rafael ez, kinek a Természet félte hatalmát
Tudta legyőzi míg él s holtan a sírba viszi.)

Michelangelo halk hangon megszólalt :

— Érdekes egyéniség volt, elismerem teljes nagyságát, életében sokat harcoltam vele, de csodálatos képességek laktak benne. Hihetetlen gyorsan tudott felszívni hatásokat. Sebastiano del Piombótól a színes festőséget. Peruggiotól modort és akitől csak valamit látott, rögtön felszívta és fejlesztette. Semmi drámaisága nem volt és mikor én a sixtusi kápolnát festettem, mindég lezártam az ajtót és a kulcsot magamhoz vettem, hogy addig, míg teljesen el nem készülök, ne lássa senki. Egyszer, mikor összevesztem a pápával, a kulcsokat odadoztam Bramantenak, aki aztán Rafaelnek, míg

Rómától távol voltam, megmutatta freskóimat; mire visszatértem, Rafael új falfestményeiben már benne voltak a drámai mozzanatok!... Mondom, hihetetlen gyorsan szívott fel minden újat.... Életemben nem mondtam meg neki, de itt, a sírjánál neked megmondom most: a legjobb képe neki, amely messze magasan áll a többi felett: «A megváltó megdicsőülése!» Igaz elismeréssel és bámulattal hajlok meg előtte!

Ezzel mindketten eltávoztak a sírtól, aztán pedig elváltak, Tizian a Belvederbe ment, ahol akkor már dolgozott III. Pál pápa arcképén és Danaen, akinek Jupiter aranyeső alakjában hullott le az égből; Michelangelo pedig sietett vissza Rönners Felix de Fredis szőlőkertjébe, ahol Sangallo nagyban tisztogatta a kiásott hatalmas méretű szobrot. A szobor alakjai mind jobban kezdtek kibontakozni. Férfiak, akik kígyóval bírkóznak. Sangallo és Michelangelo egymás mellett álltak és nézték az előbukkanó alakokat. Mindkettőjük szíve hevesen dobogott az izgalomtól, mindketten érezték, hogy valami rendkívüli leletre bukkantak, egy szerre csak Sangallo felkiáltott:

— Nagy Isten! Ez Laokoon, akiről Plinius beszélt!

— Vergil is megénekelte! — szólt Michelangelo.

Erre biztatni kezdték a munkásokat, hogy sieszenek és ők maguk is segítettek nekik és a föld, a törmelék, az odatapadt agyag lehullott róla és a hatalmas szobor, a csodálatos vendég, a Laokoon-csoport örökbecsű alakja ott tündöklött előttük a lemenő nap fényében.

Sangallo és Michelangelo örömkönnyek között borultak egymás nyakába:

— Tudod-e — szólt Sangallo — hogy ez a szobor nemcsak örök, de halhatatlanságot hirdet annak is, aki megtalálja!

Ekkor ért Urbino hozzájuk, aki eljött mesteréért, hogy hazakísérje. Mikor meglátta őt közeledni Michelangelo, integetni kezdett neki és kiabált :

— Megjött! Megjött! Igazad volt! Megjött a csodálatos vendég! Pallas Atheneként feldobbant a földből és most már örökké velünk marad, hogy tanítson bennünket művészetre ; ő a szobrászat örök mestere ; — a halhatatlan Laokoon=csoport!

AZ ÖRDÖNGŐS FICKÓ.

A Borgo Vecchio felé ment Michelangelo, mikor a Firenze felé vezető országúton különös menetet jött vele szembe. Két alak ült egy lovon. Egy tizenkilencéves fickó és egy másik lurkó. Michelangelo mosolyogva nézte a furcsa alakokat, aztán elmélyedve ment tovább dolga után. Pár nap múlva, mikor a városban bolygott és Firenzuola ötvösmester helyisége előtt elhaladt, a mester kiszaladt az utcára és megállította Michelangelot.

— Bocsánat, hogy megzavarom. Szeretnék mutatni valamit.

— Mi az? — kérdezte Michelangelo.

— Egy övcsatt, meg egy cameo.

— Mutasd gyorsan. Sok dolgom van.

Az ötvös beszaladt helyiségébe és kihozta az utcára a jelzett tárgyakat. Michelangelo elnézte az övcsattot, aztán kezébe vette a kameot. A kameoba a háromfejű Cerberust láncraverő Herkules volt bevésve. Michelangelo meghökölt.

— Soha ennél szebbet nem láttam. Ki csinálta ezt?

— Egy suhanc, aki Siennából jött. Aztán beszegődött hozzám. Valami Cellini. — Benvenuto Cellini.

— Itthon van az a fickó? — kérdezte Michelangelo.

— Hogyne, most is dolgozik.

— Szólítsd ide.

Az ötvösmester bekiáltott a műhelybe s pár pillanat múlva ott állt Michelangelo előtt az a fickó,

akit néhány nap előtt lóháton látott társával be-
robogni Róma városába. Mindjárt meg is kérdezte
tőle :

— Nem te jöttél másodmagaddal egy lovon?

— De én voltam, mester. Tassoval, a faragó
szobrással jöttünk menekülve egy magyar lovon.*

— Nos és most mihez akarsz itt kezdeni?

— A művészetnek akarok élni.

— Keress fel, majd ha időd lesz. Én Michel-
angelo vagyok. Mindenütt megmondják, hol talál-
hatsz.

Mikor Cellini meghallotta, hogy Michelangelo
áll előtte, majdnem leborult eléje.

— Ó, mesterek mestere, álmaim álma, nem hi-
szed, mily boldog vagyok, hogy téged láthatlak.
Mindig imádtalak, álmaimban követtelek s ahol
tudtam, erős ököllel álltam melletted!

— Hogy értsem ezt? — kérdezte Michelangelo.

— Egyszer Torriggiani, aki aljasságot követett
el veled szemben és megütött tégedet, egyszer föl-
keresett engemet és én akkor épp egy rajzot készí-
tettem a Signoria palotában készült egyik kartonod
után és azt Torriggiani nézegette. Én nem tud-
tam, hogy ki ő. Mikor aztán megtudtam, hogy ez
az az ember, aki terád ököllel sujtott, elkaptam
tőle a rajzot és elfordultam tőle!

Michelangelo mosolygott, aztán fejével bó-
lintva, eltávozott.

Mindenki munkája után nézett. Munka volt
bőven. Michelangelot fölkereste Cellini s az egy-
szer azt mondta neki :

— Hallom, sokat mulatsz Michelangelo úrral!

— Igen — felelte Benvenuto — de, sajnos, az
a siennai Michelangelo és nem az igazi.

* Benvenuto Cellini önéletrajzában egy magyar ló ki-
válóságáról beszél egyik menekülése alkalmából, ezt az
adatot itt használtam fel. *Ifj. H. S.*

— Miért bántod? Hisz nekem is szabad név= rokonomnak lenni!

— Dehogy bántom őt, mesterem, csak a vá= gyamat fejeztem ki, ha egyszer téged is körünk= ben láthatnánk. Ott van köztünk Luigi Pulci is, remekül énekel. Olyan hangja van, mint a bársony s úgy ömlik, mint az óceán.

— A dalt szeretem — felelt Michelangelo — s majd szombat este köztetek leszek!

És el is ment. És élvezte Pulci nagyszerű hang= ját. És a víg cimborák társaságát.

— Máskor is eljövök. Pulci hangja betöltötte bensőmet.

És eljárt közjük. És szerette őket, mint barátokat és művészeket. Benvenuto Cellini pedig élte kalandos életét. Egyszer meg is kérdezte tőle Michelangelo :

— Te, mondd meg őszintén, hány embert öltél meg idáig?

— Kevesebbet, mint amennyit mondanak ró= lam — felelt Cellini. — Egyet nyakba szúrtam, kettőt hasbavágtam, de azok kiépültek, aztán még összekaszaboltam egy párat. Hidd el nekem, érték= telen férgek voltak, nem kár értük.

— Te vagy a korunk hőse — szólta Michelangelo. — Az Isten is ennek a kornak teremtet. Benned ragyog a tehetség s benned él ez a kor.

Aztán megint elváltak. Michelangelo dolgozott nap=nap mellett hosszú órákat, hónapokat, éveket, Cellini pedig törte furfangos agyát érmeken, só= tartókon, mellszobrokon s élte szabad életét.

Egy napon Urbino, Michelangelo szolgája be= ront mesteréhez :

— Uram, különös dolgot mesél egy vízholdó. Ma hajnalban, mikor az Angyalvár mellett el= haladt, ahová, tudod, a pápa bezárta szomorú rab= ságra Cellinit, egy összetört lábú emberre buk= kant, aki vánszorogva ment négykézláb a Szent

Péter=téren át, hogy elérje Margarete hercegnő lakását. Ő vállára vette s idáig cipelte. De aztán szembe jött Cornaro bíboros embere és akkor az fölismerte, hogy ez nem más, mint Benvenuto Cellini, aki leugrott köteleken az Angyalvárból és megszökött súlyos börtönéből. Most a bíboros elhelyezte lakásában, Jacomo orvost hívatta hozzá, aki a tört lábat kötözgeti. Nagy híre van a városban a dolognak, már a pápánál is járnak kegyelemért a szerencsétlen ember érdekében.

Michelangelo fölnevetett

— Ördögös fickó! — Hisz ez utánozza magát a pápát, aki mint Farneze bíboros ugyanúgy szökött meg a várból, mint ő. De menj el és tudakold meg, nincs-e valamire szüksége?

Urbino elment, hogy eleget tegyen mestere parancsának s aztán, mikor visszajött, újságolta:

— Uram, annyi nobilet, annyi nagyurat még életemben nem láttam együtt. Rajongva veszik körül betegágyát. Mindenik azon töri fejét, hogy tegyen érte valamit. Hát olyan kíváló ember volna ez?

— Azt hiszem, igen — felelt Michelangelo. — Cellini zseni, a legszertelenebb megjelenésben. Vad tűz ég ennek az embernek lelkében, amely, ha egyszer nyugodtabb körülmények közé kerülhetne, hallatlan dolgokat alkothatna.

— Most Ferenc királyhoz megy Franciaországba. A bíboros egyengette útját s azt mondják, a nagy király minden áldozatra képes, csakhogy az udvarában láthassa Cellinit.

— Adja az Ég, hogy így legyen, mert akkor Cellini megmutatja nemcsak Franciaországnak, de nekünk is, hogy ki ő, hogy kit nyert vele Franciaország és mit vesztettünk mi, hogy más országba költözött!

És Cellini tényleg elment évekre Franciaországba. Michelangelo Rómában maradt. Mindenik

dolgozott s dobálta magából a nagyszerű alkotásokat.

Egyszer Michelangelo találkozott Bindo kereskedővel, aki nagy műbarát volt. Addig kérte a mestert, míg rávette arra, hogy az megnézzze műkincseit. Mikor Michelangelo belépett a szobába, amelynek kis ablakai voltak és homályos világosság áradt a helyiségbe, még a félhomályban is feltűnt neki Bindo mellszobra s meglepetésében fölkiáltott:

— Nagyszerűbb ez a mellszobor az antik szoboroknál! Ki csinálta ezt? Ki volt az a mester, aki ezt öntötte. Hogy még így, ebben a homályos szobában is így hat? Hát ha magasabbra volna helyezve, akkor lehetne csak látni, hogy kiemelkedik a többi mű közül!

— Uram, ezt Cellini készítette rólam — felelt rá Bindo.

Michelangelo nem szólt egy szót sem, de haza-sietett, s amint hazaért, írt levelet Cellininek, aki ekkor már Firenzében tartózkodott.

«Kedves Benvenutom! Évek sora óta a legnagyobb ötvösnek ismertem kegyelmedet. De ezen-től épp oly kiváló szobrásznak fogom tekinteni. Láttam Messer Bindo Alovitinál a róla készített mellszobrot, mely, ha megfelelő világításban lenne, teljes szépségében érvényesülne.»

Soha Benvenuto Cellininek nagyobb öröme nem volt, mint mikor megkapta Michelangelo levelét. Oly büszke volt a levélre, hogy megmutatta Cosimo hercegnek is, aki azt mondta Cellininek:

— Csald ide udvaromba Michelangelot, írj neki szenátorrá teszem!

De Michelangelo nem is felelt a levélre. Ekkor Benvenuto Cellini a herceg biztatására elment Rómába, felkereste őt s kérte, hogy jöjjön Firenzébe a herceghez. De Michelangelo egyre azt mondta, hogy a Szent Péter-templom építésével van elfog-

lalva. Benvenuto azonban nem tágított s tovább kérlelte, hogy elhatározásra bírja. Erre Michelangelo szigorúan Cellini szemébe nézett és azt kérdezte:

— És kegyelmed meg van elégedve a herceggel?

Cellini tétovázott a felelettel. De ekkor Michelangelo Urbinohoz, hű emberéhez fordult:

— Nos, felelj te. Elmenjek, itt hagyjam Rómát és tégedet?

Urbino válasza a következő volt:

— Én nem válok meg addig az én kedves Michelangelo uramtól, míg egyikünk a másik bőrét le nem nyúzza!

Erre az ostobaságra fanyar mosoly vonult végig Cellini arcán, vállát vonogatta, köszönés nélkül eltávozott és soha az életben többé nem látta Michelangelot.

A KUPOLA.

A pápa újra hívatta Michelangelot, s ő nehéz lépteivel ment a Vatikánba, hogy a Szent atya elé járuljon. Ekkor III. Pál ült Szent Péter trónján, aki már kinevezte őt a Vatikán főépítőmesterévé. Michelangelo jól ismerte a pápát és tudta, hogy bírja teljes bizodalmát és jóindulatát. Mégis izgatott volt. Most, mikor a szent tiara viselőjének magas színe elé járult. Míg végigment a folyosón és az elfogadótermeken, fölillant előtte, hogy hányszor vonult már itt el ő, hogy VI. Sándor, majd II. Gyula, aztán X. Leo és végül VII. Kelemen előtt jelenjen meg, míg végre most III. Pál színe elé igyekezett. Ott lebegtek előtte az eltűntek alakjai. A Borgia éppúgy, mint a Medici. És a haragos természetű II. Gyula, akinek síremlékét ő oly nagyszerűre tervezte s amelyből csak egy-két mellékalak született meg. De ezek a szobrok ma is élnek. Itt maradtak s a pápák beálltak abba a sorozatba, amelyekben mindenik csak egy-egy állomás. Ott ült Michelangelo az elfogadósobában, mikor a kispap intett, hogy ő következik soron. Pár perc s a szolgálattevő kamarás föltárta az ajtót s ő ott állt Őszentsége előtt. Mélyen hajolt, megcsókolta a Szent atya lábát és kezét. III. Pál jószágos szemekkel nézett rá :

— Hivattalak, fiam, nagy gond terhel s akarom, hogy segítségemre légy!

— Szent atyám szolgálatára állok mindenkor — felelte Michelangelo.

— Ezt tudom s ezért terád bízom Szent Péter

templomának építését. Fejezd be a nagy művet . . . hiszem, hogy te tudod, hogy mit kell csinálnod.

Michelangelot meglepte a feladat, de bensejében csodálatos örömet érzett. Nem felelt mindjárt a Szent atya szavaira, felemelte fejét, magasba tekintett s maga elé nézett. A pápa csöndesen kérdezte :

— Tudod, mit kell csinálni?

Erre mint a sóhaj tört ki Michelangelóból a hang :

— Igen . . . látom a kupolát, éppen úgy, mint sok év előtt láttam magam előtt. Tudom, átérzem, mi volt Bramante gondolata, átérzem tervét . . . a négyszög fölé fel kell rakni a nagy kupolát, melynek lábai az apostol szent sírján nyugosznak! Látom Szent Péter-kupoláját, a kereszténység nagy szimbolumát, amely büszkén emelkedik fel az egész város fölé és ellátszik messze és jelképezi örök időkre a kereszténység halhatatlanságát . . .

A pápa helyeslőleg intett.

— Ezt csináld meg, fiam.

Ekkor Michelangelo közelebb lépett a pápához s egyszerű hangon folytatta :

— Elvállalom a nagy munkát, de ne vedd zokon, Szent atyám, pénzre van szükségem. Ötszáz scudo aranyat légy jó, utalj ki előlegül.

— Rafaelnek háromszáz scudoja volt egy esztendőre, s te mindjárt többet követelsz?

— Rendezni kell dolgaimat. Ne vedd rossz néven, nyugodtan akarok dolgozni és meglátod, a kupola meglesz úgy, ahogy te óhajtod s ahogy én azt elképzelem!

A pápa elfogadta a kérést, intézkedett, Michelangelo pénzhez jutott és munkához látott.

Évek múltak. A terv valóra vált. Amit Michelangelo Bramante halálakor már tudott, s amire annyi ideig kellett várni Rafael, Santgallo, Peruzzi halála beállta, végre őreá szállt. Ráborítani a

kupolát Szent Péter templomára. És ő megcsinálta a csodát, kiszülte lelke mélyéből a csodálatos föl-építést. Készen volt a kupola.

S egy reggel fölment és parancsokat adott a munkásainak, hogy bontsák le az állványokat. Maga is ott volt a deszkadobogókon, mikor az ácsok bontogatni kezdték az állványoszlopokat. S a kupola mindjobban és mindjobban előtűnt és ragyogott, Itália örök napja alatt. Michelangelo ott állt és nézte művét. Egy hajlotthátú munkás deszkát cipelt és pillanatra megállt a mester előtt. Michelangelo megszólította :

— Nos, örülsz, hogy itt lehettél, megérhetted, mikor megszületett a kereszténység eme nagy kupolája?

— Ó, uram — szólt a munkás — én messze földről jövök, túl az Alpokon van az én hazám. Svájc szabad földjének polgára vagyok.

— Arra is ellátsz, ez a kupola. A hegyek csak körvonalak, nem akadályozhatják meg ennek világraszóló fényét.

— Uram — szólt a munkás — arrafelé nagyot fordult a világ. Zwingli, Calvin, Luther összetették s elégették a bűnbocsátó cédulákat, kihordták a templomból a szobrokat, festményeket, máglyára rakták, tagadják azt a fényt, melyet Róma hirdet. Őnekik nem fénylik ez a kupola. Hollandia, Németország, Svájc elveszett a pápai trónnak. Azok másképp hirdetik az Írás szavait. És elveszett még Magyarország is.

— Azt is Calvinék és Luther hívei vitték el a Szent atyától?

— Nem uram, azt a félhold terítette le. Szűz Mária lobogója lehanyatlott, a félhold uralkodik az ország felett.

— Ungheria... povretto Ungheria... Szegény Magyarország!... Ismertem egy fiát, itt járt, nagy fénnel jött, aranypatkók voltak a lovakon,

testőrei aranyat szórtak a nép közé. A Medicivel küzdött a tiaráért... Bakóc Tamás!

— El kellett buknia, mert ha nem a Medici jön, elbukik a művészet! Sem Rafael, sem Leonardi da Vinci, sem én nem vagyunk sehol és sohasem emeli fel a földről a fejét Szent Péter templomának kupolája!

A munkás megjegyezte:

— Így elbukott Magyarország!

Michelangelo ráfelelte:

— Az majd talpraáll. Majd lefut róla, a félhold úgy, mint a himlő lefut az ember testéről. Egy kicsit meglyukgatja a test bőrét, de aztán helyreáll a szervezet. Egy ország sorsa nem lehet mérvadó, mikor a művészet öröklétéről van szó! Szívem fáj ha hallok balsorsát egy népnek, de ha e kupolát látom, elfelejtek minden bajt, mely valaha népet sújtott és csak ezt látom, mely a művészet örök törvényeit hirdeti, mely a kereszténység dönthetetlen szimbóluma. Kis szerencsétlenségek fölött nagy dolgok épülnek. Kis népek fájdalomából nagy lelkek remeke születik. S e törvény buktatta meg Bakóc Tamást is, hogy a Medici folytathassa elődeinek megkezdett művét. Holnap a pápa elé járulok, hogy jelentsem művem befejezését!...

És újra elment a Vatikánba a bozontosfejű meseter, erős, szilárd lépteit fokozta a bizalom s a diadal érzete. És a kamarás tiszteletteljesen nyitott neki ajtót, hogy a Szent atya elé járulhasson. És ez ekkor már IV. Pius volt. És ő mélyen hajolt a hit őre előtt, megcsókolta a Szent atya kezét s aztán így szólt:

— Uram, megbízatásom igazi része be van fejezve; Te és elődeid, a hit igazi őrei, tudtátok, hogy mit kell csinálni s én megértettem a gondolatot. Most leszedtem az állványokat és nézz ki az ablakon. A verőfényben ott ragyog előtted Szent Péter temploma. Nagyméretű a kupola, de a világot

átfogó hitnek a legnagyobb méret is csekély. A képzőművész munkája itt véget ért. A többi a ti lelketek feladata. Betölteni a hit erejével mindig úgy ezt az épületet, hogy onnét úgy sugározzon ki Jézus szerető szívének nagy ereje, hogy egyszerre átmelegítse az egész világot!...

Ezzel meghajolt és magára hagyta a pápát, aki a tökéletes boldogság erejével gyönyörködött Szent Péter=templomában.

AZ ATYA ÉS A FIÚ.

Michelangelo nagyon rosszkedvű volt. Családi dolgok keserítették. Nem volt családos ember mégis testvérei, a család, épp annyi gondot adtak neki, mintha nő ember lett volna. Alig simította el azokat a kellemetlenségeket, amelyeket Giovanni Simoni, öccse okozott atyjának, máris új baj támadt. Az ő édesatyját, Lodovico Buonarottit ellene hangolták. Hogy ki, mi okból és miért? sejtelve sem volt. Azonban mélyen érző lelkét súlyosan bántotta a dolog, úgy annyira, hogy leült és hogy keserűségét kiöntse, írt atyjának. Íme a levél:

Lodovico Buonarottinak, Settignanoban.

Nagyon szeretett atyám!

Az a bánásmód, amelyben engem részesített multkor, mélyen csodálkozásba ejtett engemet, midőn nem találtam házában. És most még jobban meg vagyok lepve, midőn arról értesülök, hogy ön szidalmaz engemet és azt mondja, hogy én kivettem önt házából. Esküszöm, hogy soha, születésem napja óta egész mostanig, sohasem volt még gondolatomban sem olyan dolgot cselekedni, legyen az kicsiny vagy nagy, amely önnek kellemetlen lehetett volna. Mindaz a sok fáradtság, amelyet én elviseltem, azt csak az ön iránti szeretetemből viseltem el. Mióta visszajöttem Rómából Firenzébe, tudnia kell önnek, hogy mindent csak önért tettem s mindent önnek adtam, amim csak volt. Midőn néhány nappal ezelőtt beteg volt, akkor megígér-

tem önnek, hogy ameddig csak él és ameddig az erőim bírják, önnek nem lesz semmiben szüksége. Ezt az ígéretemet most megismétlem. De csodálkozom, hogy ezt ily hamar elfelejtette. Harminc év óta ön és az ön fiai próbára tették engemet. Önnek nagyon jól kell azt tudnia, hogy én mindig arra gondoltam, hogy önnek örömet szerezzek s annyit tegyek önért, amennyit képes vagyok. Hogy mondhatja ezek után azt, hogy én önt kivettem házából? Nem érzi azt a felelősséget, ami ezáltal önre hárul, ha ezt híreszteli, hogy én önt hajléktalanná tettem? Nekem igazán nem hiányzott az életemből, csupán még ez, annyi baj és annyi megpróbáltatás után, midőn annyiszor bebizonyítottam ön iránti szeretetemet. Valóban ön ezt szépen viszonozza!

Most legyen úgy, ahogy ön akarja. Én bevádolom magamat azzal, hogy ostobaságot és tiszteletlenséget követtem el ön iránt. És így, mintha ezt tettem volna, kérem az ön bocsánatát. Vegye úgy, mintha megbocsátana egy olyan fiának, aki mindig rosszul bánt önnel és aki annyi bajt okozott önnek, amennyit csak lehet. Így kérem önt még egyszer, bocsásson meg nekem úgy, mintha egy nyomorult fickó volnék. De kérem, ne hitesse ott fönt azokkal, hogy én elűztem önt, mert ez engem jobban bánt, mint azt ön el tudja képzelni. Mert utoljára mindennek dacára én az ön fia vagyok!

A levél vívője Rafaello da Gabriano, az Isten szerelmére kérem, nem magamért, jöjjön le Firenzebe, mert nekem el kell mennem. Nagyon fontos dolgot kell önnek mondanom és nem tudok oda felmenni. Ugyancsak Pietrotól, aki velem lakik, hallottam egy dolgot, ami egyáltalában nem tesz nekem. Őt elküldtem ma Pistoiába és nem tér többet vissza, mert nem akarom, hogy ő legyen házunk rombadöntője. És ön, aki tudja, hogy én nem veszem komolyan az ő hírhordásait, önnek el

kellett volna ezt régen távolíttatni, akkor kisebb lett volna a botrány.

Nekem sürgősen el kell mennem, de nem tudok úgy eltávozni, hogy önnel ne beszéljek és így hagyjam itt önt a házban. Kérem, csillapítsa le minden szenvedélyét és jőjjön.

Az ön hú

Michelagnioloja, Firenzében.

És atya és fiú megértették egymást. Hisz az a szeretet, amellyel Michelangelo atya iránt viseltetett, nem maradhatott viszontszeretet nélkül. De az idő haladt és az öreg Lodovico kora emelkedett. A betegség előtérbe lépett, kilencvenen felül volt Lodovico és hűen szokásaihoz élte egyszerű életét. Kedvesen figyelmeztette néha nagyhírű fiát:

«Ha hosszú életű akarsz lenni, tartsd magad tisztán, de ne mosakodj, mert a víz árt az emberi szervezetnek. Látod, én sohasem mosakszom!» És mikor újra beteg lett az atya, Michelangelo kétségbeesve írt fivérének, Buonarottonak:

Buonarotto. — Utolsó leveledből arról értesültem, hogy Lodovico majdnem meghalt. De végül is az orvos segítségével nem történt baj és túl van a veszélyen. Minthogy ilyen gyöngén van, nem merek odamenni, mert őt ez nagyon zavarná. De ha veszélyben volna, akkor mindenképpen látni akarom őt, mielőtt meghal, még ha vele együtt kell meghalnom is. De remélem, hogy jobban lesz s azért nem megyek oda. De hogy ha visszaesés történne ezalatt — Jóisten őrízze meg nekünk őt — legyen rá gondod, hogy ne hiányozzék neki semmi lelki szükség, vagyis a templom szentsége és hogy mindent megkapjon, ami a lelki üdvéhez szükséges. Arra is legyen gondod, hogy semmi nélkülözés testét ne érje. Nekem nem volt sohasem másra gondom, mint őreá és most is az a gondom, hogy segítsek a szükségleteiben halála előtt. És a fele-

séged örködjék felette gondosan, mindenről, ami a házban szükséges, mindent meg fogok adni, ami kell. Ne takarékoskodjatok semmivel, még ha mindenünket el is kell költenünk. Más mondanivalóm nincs, legyetek nyugodtan és értesítsetek engem mindenről, mert nagy az én aggodalmam és nyugtalanságom.

Hozzád hű

Michelagnolo, Carrarából.*

És az atya még élt évekig, Michelangelo nagy öröme, de eljött az élet határnapja és kilencvenkétéves korában lehúnyta szemét. Michelangelo sietett Settignanoba, de akkor már az öreg Lodovico három napja halott volt. Michelangelo megtörténve térdelt le a halott mellé és elnézte annak arcát, mely nem változott a halálban sem. Ép volt — és mosolygott.

Aztán Michelangelo visszatért Rómába. De üres lett számára a világ. Nem volt már atyja s az idő végtelen űrje elszedte sorra mindazokat, akiket szeretett, testvéreit, Vittoria Colonnát és hogy a fájdalom teljes legyen, még Urbino is, a hű tanítványt, a hű szolgát, a hű társat, minden gondolatának részesét. Maga állt a világban. Nem bírta a magányt. Nyugtalan volt az élete, gondterheltek napjai, zaklatott az éjele. Nem is aludt rendszeresen, hanem papírból csinált magának sapkát. Abba gyertyát tett, azt meggyújtotta s míg egész Róma aludt, véste a szobrokat. Ha elfáradt, kiosont a kertjébe, ott volt a fészület, az elé térdelt és hőn, buzgón imádkozott. Lelke tele volt hittel, tele volt rajongással, de azért tépte magát, mert az alkotás gondja ott ült a nyakán és sarkalta őt.

* Itt a két levelet időrendben felcseréltem. Lásd *Lettres de Michel ange*. Par Marie Demory Paris 1926. I. kötet, 126 és 127. oldal
Ifj. H. S.

Mikor egyszer visszatért imájából házába, úgy tetszett neki, hogy a kerítés mellett egy árny suhant volna el. Nem törődött vele, újra meggyújtotta a gyertyát, föltette fejére a papírsipkát és véste a márványt. Egyszerre úgy tetszett, mintha kopogtak volna ajtaján. Halk kopogás volt. Nem felelt rá. Tovább dolgozott. Kis idő múlva megint kopogtak. Ekkor letette a vésőt és hallgatózott. Harmadszor is kopogtak. Ekkor fején az égő gyertyával, ment az ajtó felé és kiáltott:

— Ki van ott kinn?

Egy ismerős hang válaszolt:

— Én vagyok, mester!

Michelangelo összerázkódott a hangra. Édes, ismerős hang volt ez. Egy hang, amelyet a multban oly forrón szeretett hallani. Egy hang, amelyet azóta nem hallott, hogy Vittoria Colonnát megismerte. Bensejét indulatok dúlták. Visszajött az, aki a multban vele volt. Kinyitotta az ajtót s a gyertya fénye rávilágított régi barátja arcába. Ott állt előtte a sötét éjben Tomasso dei Cavallieri.

Michelangelo örömkönnyek között borult nyakába.

— Jer, jer be hozzám s ne hagyj el soha többé, drágám . . . kedvesem . . . Fiam!

AZ UTOLSÓ ÖRÖM.

És Michelangelo újra ott állott a pápa előtt. És III. Pál, aki nagyra becsülte az öreg művészt, Itália nagy emberét, jóságosan szólt hozzá :

— Hivattalak, mert szükségem van rád. Oly dologról van szó, amelyet te és csakis te oldhatsz meg. S ez nem más, mint a Szent Péter templomának befejezése, a kupola elkészítése. Ez az én nagy örökségem, elődeim után s ezt rád bízom.

— Köszönöm, Szent atyám a megtisztelést — szólt Michelangelo. — De elhárítom magamtól e tisztséget.

A pápa visszahőkölt.

— Hogyan? Te vonakodsz ezt megcsinálni? Talán nem tudod, hogy kell azt befejezni? Nem tudnál kupolát emelni Bramante alapzatára? Nincs hozzá ihleted? ... Nem tudsz hozzákezdeni? ...

— Hatvan éve tudom — felelt Michelangelo. — Elnéztem a babrálást és a kísérletezést, amint sorra Rafael, San Gallo építgettek és a kupola még sem született meg ...

— Úgy? Tehát te bántva érzed magad a sok mellőzés miatt.

— Ó, korántsem — legyintett kezével Michelangelo — tudtam, hogy sorra kerülök, azért vártam ilyen türelemmel.

— Nos, akkor álld sorodat! ...

— Nem, Szent atyám. Nincs hozzá kedvem.

A pápa fölegyenesedett, szigorúan szólt :

— Pápai hatalmamnál fogva kényszerítelek! ... Michelangelo meghajolt.

— Te az Úr helytartója vagy — legyen meg az Úr akarat.

— Ezt vártam tőled — felelte a pápa.

— Igen, de egy kikötésem van.

— Nos, mi az? — kérdezte a Szent atya.

— Én ezért a munkámért, melyet Istenemnek végzek, egyetlen scudót el nem fogadok. És ezt bele vesszük a motuproprioba.

— Legyen akaratod szerint — felelte a pápa.

III. Pállal nem is találkozott többé Michelangelo, mert rövidesen meghalt és akkor III. Gyula elé járult, akivel megerősítette elődjének szerződését, még a szerződésnek azt a kitételét is, hogy javadalmazást ezen munkájáért nem fogad el. S ekkor megcsinálta agyagból a Szent Péter templomának tervét. A pápa el volt ragadtatva a munkától. De nem így Michelangelo irigyei. És különösen nem az elhunyt San Gallo rokonai, akik ezer és ezer kifogást emeltek a terv ellen, úgy, hogy végül is kongregációt hívtak össze, ahol összegyűltek az építészek, a szobrászok, a pallérok s mindazok, akik azt hitték, hogy jogosultak beleszólni Michelangelo munkájába. Egyik azt mondta, hogy a templom nem lesz elég világos, mert a fülke kevés és így a napfény nem tud beszűrődni rajta, az egész terv eltorzul, egyszóval véleményük szerint úgy nem lehet megépíteni Szent Péter templomát. Michelangelo is megjelent a kongregációban, aztán emelt hangon kérdezte:

— Ki az, akinek kifogása van tervem ellen?

Marcello bíboros állott föl és válaszolt a kérdésre.

— Mi vagyunk azok, akik azt állítjuk, hogy így homályos lesz a templom.

Erre Michelangelo rögtön felelt:

— Monsignore, az ablak fölötti boltozaton, amelyet travertin-kőből csinálók, még három ablak lesz.

A bíboros meghökkent és hebegve mondta :

— De ön ezt sosem említette előttünk.

Erre Michelangelo energikusan visszafelelt :

— Mert szerintem nem tartozom megmondani sem kegyelmességednek, sem másnak, hogy mit szándékozom csinálni. Kegyelmességed tiszte más. Tudtommal az, hogy a pénzt behajtsa és azt a tolvajoktól megóvja. Az építkezés terveit és annak kivitelét pedig én rám és csakis én rám bízta.

Erre Michelangelo odafordult a pápához :

— Szent atyám jól tudja, hogy nekem mi nyereségem van ezen a munkán. Ha az én nagy fáradságom mellett még a lelki nyugalmat sem hagyják meg nekem, akkor hiába vesztegetem az időt és hiába dolgozom.

A pápa ekkor fölemelkedett székéről, odalépett Michelangelo mellé, vállára tette kezét és hogy befejezze a vitát, így szólt :

— Lesz nyeresége lelkednek is, testednek is, ne félj!

Ezzel aztán végleg Michelangelo kezébe hullott a munka, amelyre hatvan éve várt és amelyet csak ő tudott megoldani.

Az ő általa készített agyagmintát aztán megtekintette maestro Giovanni Franzese és a szerint csinálta a favázlatot. Ennek aztán megmondta Michelangelo.

— Azért csináltam így, mert a régi terv szerint ítéletnapig sem készült volna el.

Egész lelkét beleöntötte ebbe a munkába. S Szent Péter=kupolája kialakult az ő keze alatt. Akkor öröme, élete diadala kezdett megvalósulni.

Nem is foglalkozott mással, jóformán csak ezzel. És Tomasso dei Cavallieri, aki állandóan ott volt mellette, egyre sürgette :

— Csak ezt csináld meg, mesterem, kell, hogy ez a te nevedhez fűződjék.

Michelangelo megsímogatta a szépalakú fiatal-embert és azt mondta neki:

— Neked bevallom, hogy csak a te ösztönzésedre hajlottam meg a pápák akarata előtt. Különben elhagytam volna az egészet.

— Lássa, mester — felelt Tomasso dei Cavalieri — ez az ön életének a nagy öröme lett most.

— Hogy mi az öröm, s mi az utolsó öröm az életben, fiam, azt sohasem tudhatja az ember. Az öröm váratlanul jön és nem parancsszóra. Egyszer csak megérkezik, beállít s az ember bensejében csodaboldogságot érez.

Pár nap múlva egy nagy láda érkezett.

— Ki küldte? — kérdezte Michelangelo.

— Messer Realdo Colombo, a híres anatómus.

— Úgy? villant föl Michelangelo szeme. — Bontsátok föl azonnal.

A ládát fölnyitották s abban egy fiatal mór holtteste volt. Michelangelo megnézte a hullát s lelkendezni kezdett.

— Nagyszerű! Mily öröm! Micsoda test! Vigyék a Santa Agatába. Ezt felboncolom. Küldjétek el Condiviért. Megígértem neki, ha mégegyszer boncolok az életben, megmutatom neki, miket tanultam az emberi testen. Már évek óta úgysem boncoltam, mert a gyomrom is elromlott a sok műtétől, úgy, hogy se enni, se inni nem volt kedvem. De most újra fiatalnak érzem magam. Ezt a testet még felboncolom.

És mikor Condivi eljött, elment vele a Szent Agatába s még boncolt, beszélt barátjához.

— Szeretném könyvbe foglalni találeményemet életben mindazt, amelyre hosszú gyakorlat révén szert tettem. Megvilágítani az emberi mozdulatok módosításait és külső látszatát. Valamint a csontozatot. De bizalmatlan vagyok önmagam iránt. Félek, hogy nem tudnám ezt a témát méltóképpen és díszesen előadni. Amint ezt meg tudná

tenni olyan valaki, aki a tudományokban gyakorlott. Én csak ezt a praktikus részét ismerem ennek és abból tudom megítélni a dolgokat. Mikor Dürer Albrechtet olvasom, érzem, hogy gyenge művészet szempontjából az, amit ő mond. Mert ő nem beszél másról, mint a testek méreteiről és változatairól. De ezekről biztos szabályokat mi nem adhatunk, ha az alakokat egyenesen ábrázoljuk, mint cölöpöket. És ugyanakkor, ami ezeknél sokkal fontosabb, a mozdulatokról és állásokról megfeledkezünk.

Condivi minden szavát lelkébe véste.

Valami benső sejtés sugallta Michelangelot s érezte, hogy utoljára boncolt életében. Ő, aki annyi lovat, állatot, embert felboncolt azelőtt és ezekből merítette nagy anatómiai tudását.

Így is történt. Mert a boncolás vége megint csak az lett, hogy rosszul lett, mégpedig nagyon rosszul. Sürgősen kellett hozzá elhívni Realdot, aki a kőbántalmakban már annyiszor kezelte. Az orvos azonnal tisztában volt a helyzettel, mikor az öreget nyugágyán fekvé találta.

— Az első a pihenés, a feltétlen pihenés. Vétköztessék le. Tiszta ágyneműt alája és ágyba vele.

A háznépe megpróbálta öltözékeit levenni róla, a felső ruhák csak lejöttek valahogy, de a csizmával sehogy sem bírtak.

— Mikor húztad le utoljára ezt a kutyabőr csizmát? — kérdezte Realdo.

— Azt hiszem, karácsonykor múlt egy éve — felelte Michelangelo.

— Jól nézünk ki — felelte az orvos. — Most rátapadt a bőrdre. Lejön a bőr is, meg a csizma is.

Úgy is lett. Ágyba került, az utolsó öröm ágyba döntötte. Többé egészen egészséges nem lett. A betegség meglepte és e mögül orozva közeledett felé — a halál.

ÉS LESZÁLL AZ EST.

És falazták a Szent Péter=templom kupoláját. IV. Pius nagy öröme, annyi pápa után ő érte meg ezt a nagy dicsőséget. Michelangelonak is nagy öröme volt a munkában. Dacára, hogy lázas volt, ha csak tehetett, lóra ült s ellovagolt Szent Péter templomához, hogy lássa nagy munkája befejezését. Orvosa, Federigo Donati, haragudott is.

— Hogy ülhetsz lóra és esős idő dacára elszöksz a házból?

Michelangelo, aki teljesen összetört volt már, melankólikusan válaszolt.

— Mindegy. Nézd, olyan öreg vagyok már, hogy szinte érzem, hogy a halál megfogja sarumat, hogy vele menjek.

Gyertyát gyújtott, de a gyertya kiesett kezéből és elaludt.

— Látod — folytatta. — Egy nap úgy összeomlik a testem, mint ez a gyertyaszál és a láng majd kialszik belőlem.

Donáti karosszékébe ültette és kérdezte, ne írjon-e Lionardonak, unokaöccsének, aki kedves testvérének, Buonarottonak volt a fia.

Michelangelo kitérően válaszolt:

— Beteg vagyok — nem lelem sehol helyem!

Erre Federigo Donati hazament és sürgető levelet írt Lionardonak, hogy azonnal jöjjön, mert úgy látja, hogy a vég közeledik. 1564 február 14-én nagyon rázta a láz Michelangelot. Megint ki akart lovagolni, de összeesett. Házanépe, Tomasso dei Cavallieri és szolgálja, Antonio del Franzese állan-

dóan mellette voltak. Karosszékében ült, fejét hátrahajtotta s a multról beszélt.

— Szegény atyám. Kilencvenkétéves korában halt el. Én csak nyolcvankilenc éves vagyok. Még az se egészen, hiszen március hatodikán tölteném be. — És atyám, mikor meghalt, s én viszont láttam őt halottaságján, dacára, hogy akkor már napok óta halott volt, arca piros volt még és mosolygott. — Atyám — mily messze van ő időben és mégis, mintha most közelednék hozzám . . .

Csend volt a szobában és az egész kis házban a Marcel di Corviban, csak a Traján fórumáról hallatszott be Róma bűgása. Szünet után Michelangelo tovább beszélt:

— Nem marad semmi utánam, ha meghalok. Semmit sem fejeztem be. Hol van II. Gyula pápa síremléke, úgy, ahogy én terveztem? És hol vannak többi nagy terveim? Kis töredékeket hullattam le a földre, azokból az álmokból, amiket megálmodtam és amiket megvalósítani sohasem tudtam, pedig meg volt bennem az akarat, de kiütötte kezemből az idő — és a körülmények. Olyan öreg vagyok, hogy már a halottak közé számítok . . .

Forró levessel kínálták, ez fölűdítette, megköszönte Tomassonak a szívességét.

— Mio caro Tomeo — csakhogy te itt vagy! Hiszen már mindenki elment az életemből, testvéreim sorra, még Urbino, a hú szolgálja is. Aztán atyám gazdasszonya, akit úgy megszoktam, mikor a házamban volt.

Ekkor a tyúk kotkodácsolni kezdett szobájában, mert ott voltak körülötte a házi macska, a kakas, a tyúk s azok a kis baromfiak, melyek között Setignano udvarán töltötte gyermekkorát. Antonio bízatta, feküdjék ágyba. De ő elhárította magától s azt mondta, jobb így! Nehezen lélekzett és elhallgatott. Egyszer csak fölemelte fejét.

— Még a Pietán szeretnék dolgozni. Adjátok ide a vésőmet, vezessetek oda!

És szolgálja vállára és Tomasso dei Cavalleribe kapaszkodva, odavezettette magát kedves szobrához, de az akarat már erősebb volt az erőnél. Összesett és újra a karosszékbe került. Ott is aludt el.

Másnap csendes volt. Estefelé megjött beszédes kedve, élénkebb lett. De nem a közelmultról, hanem a messze multról beszélt.

— Úgy sajnálom, hogy egyszer durva voltam Lionardo da Vincivel. Firencében találkoztunk és ő valami Dante-magyarázatot akart tőlem tudni s én nem értettem meg jól és az ő egyik szobrára mondtam feleletül, hogy az majd a szégyenében el fog süllyedni. Még ma is bánt, hogy indokolatlanul megbántottam...

— És Rafael nagyságát is teljesen elismerem. Más volt, mint én, s az én hibám talán az volt vele szemben, hogy önmagamot kerestem mindenkiben, ő benne is...

Egyszerre odafordult Tomasso dei Cavallerihez:

— Tomeo, mondtam azt neked, hogy hogyan jártam Macchiavellivel? Firenzében találkoztam vele és megbarátkoztunk. Én véletlenül tanuja voltam annak a jelenetnek, mikor a gonfalcone korholta Macchiavellit. És azt mondta neki:

— Mondd, hogy lehet az, hogy te, aki Firenze követe voltál s nekem, a hercegnek jó barátom és bizalmasom vagy, ha csak szabad időd van, azonnal útszéli kocsmákba sietsz és ott futárok, kockavetők és markotányosnők között töltöd idődet?

— Képzeld, Tomeo, én, aki nagyon kíváncsi voltam Macchiavelli feleletére, elbámultam, mikor a hercegnek ő így válaszolt:

— Ha formákat és csiszoltságot keresek, akkor hercegem, majd a te és a nobilek társaságába fogok járni. De ha az élet törvényeit akarom tanulmányozni, akkor nem az «arrivé» társaságát keresem,

hanem azokét, akiknek naponta le kell adni nagy energiát, hogy a betevő falatot elő tudják teremteni, különben fölkapik az álluk. Ott az ő valóságában vibrál az élet törvénye. Ott nincs kedveskedés, nincs regard egymás iránt. Hanem az élet nyers ereje lüktet kérlelhetetlen törvényével!

— Meg is szeretett Macchiavelli engemet. Úgy annyira, hogy mikor meghallotta, hogy én a pápával kibékültem és visszatérek Rómába, magához kéretett. Már most elmondhatom és bizalmasan így szólt hozzám:

— Nézd, Michelangelo, te Rómába mész. Tégy nekem egy szívességet. Ott lakik egy nő, aki közel áll a szívemhez. Add át neki ezeket az aranyakat, s mondd, hogy én küldöm.

— El is vállaltam a megbízatást és elvégeztem úgy, ahogy ő kívánta!...

Ezzel elhallgatott Michelangelo s aznap nem beszélt többé. Február 16-án nyugtalan napja volt. Két orvos is állt mellette, Donati és Gherardo Fissime. Tisztában voltak a helyzettel, hogy itt legfeljebb órákról lehet szó. Mikor hazamentek, Donati meg is mondta társának:

— Sürgős levelet küldtem Lionardonak, hogy jöjjön, póstával jöjjön, de az utak sárosak és rosszak, félek, hogy késni fog.

Michelangelo már nem igen beszélt. Egyre hanyatlott ereje. Este aztán orvosai kiadták a rendeletet, ágyba kell fektetni.

Eszméleténél volt, agya teljes tisztasággal működött. Plátóról beszélt s arról az ideális szeretetről, amit Plató hirdetett. Mosolyogva azt is mondta:

— Plató szavából nem tudom, nem-e Szokratesz szól hozzám!

Aztán elaludt. És február 17-én eljött az utolsó nap.*

* Vasari szerint 1564 február 17-én este 11 órakor halt meg. Romain Rolland szerint február 18-án délután öt órakor. Az 1563 és 1564 évszámok változása a római és firenzei időszámítások különbségeiből származik. Ifj. H. S.

Halk hangon mondta :

— Végrendelkezni akarok.

Körülállták az ágyát két orvosa és Tomasso dei Cavallieri, Daniel se Volterre, Diome de Leoni, Antonio és házvezetőnője. Tiszta, teljes öntudata sugárzásában mondta végrendeletét :

— Lelkemet Istennek hagyom, testemet a földnek!

Szünet volt, aztán folytatta :

— Földi javaimat Lionardonak, Buonarotto fivérének fiának és ő elégítse ki abból Cessat, nővérét.

Mély megilletődéssel álltak az ágya körül, lélekzete mindjobban rövidült. Donati föléje hajolt s suttogva mondta :

— A szív kezd kihagyni.

Mind letérdeltek ágya körül, a San Spirito-templom kongatta az időt. Tizenegyet ütött. Este tizenegy óra volt. Ekkor Tomasso dei Cavallieri föléje hajolt és reszkető kézzel lezárta Michelangelo szemét. S ő «Elvégezte utolsó napját életének és megkezdte az elsőt az örök béke birodalmában.» (Poesie CIX. 41.)

Halálos csend volt a szobában. Percek multak el — állt a csend.

Donati ránézett a halottra és suttogta :

«Lángész! — és mégis úgy halt meg, mint a többi ember — de lelke mibennünk fennmarad és tovább él!»

REQUIESCAT IN PACE...

Kora reggel jelentették a pápának, hogy Michelangelo nincs többé. A pápa nem szólt semmit, csak kitekintett ablakából, a Szent Péter=templom kupolájára, amelyen a munkások a megilletődéstől áthatva abbahagyták a munkát. Azonnal parancsot adott:

— A munkának nem szabad megállni egy pillanatra sem, az ő nagy munkáját pontosan, ahogy ő akarta, ahogy ő tervezte, be kell fejezni. Ez a halott parancsa a mi részünkre, akik életben maradtunk. Holttestét tegyék a S. Apostolo egyik kriptájába s majd a Szent Péter=templomba fogom őt temettetni, ahol a sírkövet és az emléket magam állíttatom fel!

És egész Róma és a firenzeiek nagy küldöttsége kíséretében oda temették őt.

És mikor Lionardo három nap múlva megérkezett, már ennek a szertartásnak vége volt. Lionardo bement a Marcel de Cervibe, az elhunynak a Traján fórumán levő házába, ott találta Tomasso dei Cavallierit. Szenvedélyesen tört rá, mint az örökös, aki zsákmányt leső sást sejt a jelenlevőben. De Tomasso visszaverte a támadásokat:

— Az elhunyt engem szeretett. Tanum rá az a sok szonett, amelyet hozzám intézett...

Lionardo visszafelelt:

— Egyről biztosítom, hogy ezek a szonettek nem fognak megjelenni abban a kötetben, amelyet én rendezek most sajtó alá, az elhunyt emlékére.

Tomsso fölcsapta a vállára a kabátot és így válaszolt :

— Majd jön idő, mikor napfényre hozzák ezeket is! *

Lionardo keményen szólt rá :

— Én nem vitatkozom önnel, csak arra kérem, távozzék innét. Ismerem az önök fajtáját, nagy emberek köré furakosznak és azoknak a gyengéjét kihasználják.

Tomasso fejére tette kalapját, bevágta az ajtót és távozott.

Még aznap este Lionardot fölkeresték Cosimo herceg küldöttei és tudatták vele, hogy a herceg mindenképpen, ha már életében nem bírhatta Michelangelot, legalább a halottat akarja Firenzében bírni s méltó dísszel eltemettetni a Santa Croceben, ami az elhúnytnak is kívánsága volt.

— Jól van, de mit tegyünk? — kérdezte Lionardo. — Egész Róma tudja, hogy S. Apostolóban van eltemetve. Hogyan visszük onnan el?

— Bízd ránk — válaszolt az egyik megbízott. — Minden elő van készítve, ládát hoztunk magunkkal, amelybe a koporsót beletesszük és póstaküldeménynek adjuk fel, így nem veszik észre és nem lesz feltűnő.

Lionardo habozott, végre így szólt :

— Biztosak vagytok a tervetekben?

— Nyugodt lehetsz — felelték ezek. — Még az éjjel elhagyja a holttest titokban Rómát. Te pedig ülj lóra és lovagolj előre Firenzébe!

Lionardo belement a dologba és eltűnt Rómából. Még aznap éjjel vitte a pósta az ellopott holttestét Michelangelonak Firenzébe. S egy szombati napon váratlanul meg is érkezett a holttest Firenzébe. Akkor már március 11-ike volt, erre elhelyezték a Mária Mennybemenetele kongregáció temp=

* Milenese adta ki pár évvel később.

Ifj. H. S.

lomában, a főoltár és a lépcsők alatt, a San Pietro Maggiore mögé.

Másnap aztán a festők arannyal díszített bارسonytakarót hoztak, amellyel leborították a koporsót, amelyen a feszület volt csak. Aztán éjjelkor fölkapták a vállukra és fáklyafénynél átvitték a Santa Croceba.

De nem maradt titokban a dolog. Mire ők elindultak a menettel, az éjbe borult Firenze utcáit sűrű tömeg lepte el, hogy Michelangelot utolsó útján elkísérje.

A barátok fogadták a tetemet a templom előtt és bevitték a sekrestyébe. Itt az odaözlőnt emberek lelkéből csak egy vágy sugárzott ki: «Még egyszer látni Michelangelot!»

S könyörögtek a prorektornak: nyitassa föl a koporsót, hadd vegyenek búcsút tőle, a világ legnagyobb emberétől, aki a Firenze környékéről származott és innét indult diadalmas útjára, hogy lebírja a világot s elérje az örök halhatatlanságot.

De a proktor szabadkozott:

— Hát gondoljátok meg, huszonöt napja halott s egy fölbomlásnak indult holttestet akartok látni?

De azok átölelték térdét és könyörögtek neki:

— Csak egyszer még, hadd lássuk őt.

Végre a proktor engedett a kérésnek, kinyitatta a koporsót s csodák csodája! ott feküdt Michelangelo teljesen épen, semmi halottszag, arca piros volt és mosolygott... — Áhítatos csöndben térdeltek le a koporsó körül s aztán a gyászszertartáson, amelyen jelen volt Firenze apraja-nagyja, Benedetto Varchi mondotta a gyászbeszédet s ekkor elhelyezték a koporsót a templom sírboltjában a Cavalcante oltár mellé. A temetés rendezői körében ott volt Benvenuto Cellini is, aki mesterét Rómában látta utoljára, s itt a temetésnél találkozott vele utolszor.

Cosimo herceg azután hivatta Lionardo Buonarrotit, az elhunyt öccsét. S mikor az megjelent előtte, így szólt hozzá :

— Én akarom adni a márványt, amelyből a síremléket faragják.

— Hercegem — felelte Lionardo — köszönöm kegyedet, hálásan fogadom adományodat, de engeddd, hogy az emléket én emeltessem, akit ő nemcsak dicsőséges rokonságával ajándékozott meg, hanem mérhetetlen vagyonnal is. Ő, aki oly szerényen élt, mint egy koldus s alig költött még ételre is, hét házat, tizenhárom földbirtokot és ötszázezer aranyat hagyott rám és nővéremre, Cessára.

Cosimo a fiatalember vállára tette kezét és így szólt :

— S e földi javakon kívül ránk hagyta, Itáliára lelkének véghetetlen kincsét, amelyből örök időkre táplálkozni fog a mi nemzetünk!

És Lionardo elkészítette a síremléket a herceg márványából, Vasari csinálta a rajzot, ami után az készült, s a síremléken három szobor áll. A szobrászat, a festészet és az építészet. Mindeniket a firenzei iskola egy-egy kiváló mestere faragta. S a síron pedig ez a fölirat van, mely minden időben olvasható :

MICHAELI ANGELO BONAROTIO
E VETUSTA SIMONORUM FAMILIA
SCULPTORI PICTORI ET ARCHITECTO
FAMA OMNIBUS NOTISSIMO

Legyen álma édes, dicsősége örök és halhatatlansága dönthetetlen!

ITÁLIA

g
át
ta
m
vá
ha
te
sa
m
sz
kő
m
te
kő
al
sz
el
le
ha
ri
A
o
n
m
k
u
tu
g

HAJÓ-TETŐN.

Nagy embernyüzsgés volt a téren, delet harangoztak Milanóban. Nagy küzdelmembe került, míg átvergődtem a tömegben, mely különösen a Galleriát tartotta megszállva ; úgy feketéltek ott az emberek, mint nyáron az orosz mocsarakból felszálló és levágódó legyek. Megkerültem a Dóm-ot és ott a hátába vágott kőkapun bementem a felhúzó váróterembe. Pár perc, a Dóm tetején voltam és óvatosan jártam a síma márványlapokkal fedett tetőzeten, mely néhol erős meredéssel hajlott. A csipkés kőszegélypárkány leheleti finomsággal futott a kupola körül, az árkádcsúcsokon álló szobrok, embernyi méretükkel ott voltak mellettem és én jártam a templomhajó tetején, a finomművű kőcsatornák között. Mikor a kupola felé tekintettem, különös alkotmányt vettem észre, egy filagória volt bádogszálakból összerakva és ide a templomtetőre, a kupola elé felállítva. A teteje bádog volt és kis függönyök lengtek oldalán. Fölkapaszkodtam közelébe — kávéház volt, a Dómtetőn. Szokatlan gondolat, amerikai ízű ötlet, de Milanóban valósították meg. De Amerika is ott volt a kiosk-filagóriában. Amint odanéztem, rögtön megismertem baltimorei barát-nőmet, Mrs. Greenfieldet. Mosolyogva néztem rá, mikor megszólítottam : «Ön itt, Lady Greenfield?» kezével tapsolni kezdett : «Bravó, ezt jól csinálta, uram, tavaly az óceángőzös fedélzetén találkoztunk, most a templomhajó fedélzetén. Meg vagyok önnel elégedve!» Ezzel kezét nyujtotta és

intett, hogy üljek mellé. Mellé ültem és ő a nagy melegben szalmaszálon szürcsölte a narancsszörpöt, majd beszélgetni kezdett :

— Milano ... itt lent, alattunk ... nézze, hogy futkosnak az emberek, milyen fontos nekik az, amiben szaladnak, pedig minden csak illúzió ...

— Nem minden, ezt nem osztom — vágtam szavába.

Ő rám nézett nagy szemeivel, mintha kérdezné :
«Tud valamit, ami pozitívum, nemcsak illúzió!»
Nem vártam meg kérdését, tovább folytattam.
«Ahol most vagyunk, amelynek a tetején ülünk, mint kis bogarak az óriás testén, ez csak pozitívum, asszonyom?! Egyszer ez is illúzió volt, ábránd, míg a tervezők agyában élt csak, de azután a sok ábrándból valóság lett, hosszú évek kiszülték és létrejött pozitív formában. A vágyak, az ábrándok milliárd tömegéből leszűrődött és kőalakban életre kelve itt leült a földre.»

Az amerikai nő erre megkérdezte tőlem :

— Mondja, barátom, hisz maga a csodákban talán?

Önérzettel feleltem :

— Hiszek, mert bizonyítékaim vannak, hogy léteznek csodák. Itt van mindjárt ez a Dóm, mely maga a kőből született csoda! A márvány csoda! A fehér csoda! A kápolnák, a templomok, a szentegyházak, a bazilikák, a dómok csodája!

— Maga hívő?

— Hiszek abban, amit látok, hiszek abban, amit megértek, hiszek abban, ami lelkemet betölteni képes és ez a dóm él lelkemben, minden márvány= sarka és kőszeglete, párkányzata és szegélye, víz=eresze és árkádja, oszlópa és kupolája, ajtója és kapuzata, lépcsője és födele és minden kőve él ... él külön-külön és együttvéve. A szobrokban lélek van, az üvegablakokban halhatatlan színek élnek és az egész épületben az el nem múló hit uralkodik.

— Most úgy érzem, hogy maga pap! — szól az asszony.

— Nem, My Lady — feleltem — nem vagyok pap, de áthat az íhlet, ha lelkemet betölti az emberi alkotások fenséges ereje. Ilyenkor élek, éledek, fellángolok és leborulok, leborulok az emberi lélek nagysága előtt. Micsoda hallatlan dobogás, földöntúli ritmus kell, hogy a lélekben feltámadjon, megtudjon valósítani ilyen remekművet, mint ez a Dóm. Mária születésének van szentelve ez a gót-nak indult épület, azért fehér márvány, azért habkönnyű és azért alabástromcsipkés, hogy Mária lelkét jelképezni tudja. Pedig nem az, azt hiszem, több annál, több mint Mária lelke, ez az Újszövetség márványba faragott képe. A velencei Szent Márk-templomra mondta sir John Ruskin, hogy az a biblia kőből alkotott mása, bizánci kupoláival, román íveivel és kevert stílusával... És az igazság erejével hat Ruskin jelzője. De ez a habfehér, könnyűnek látszó márványcsoda, ez nem a nehézkes biblia, melyet az Őszövetség lehúz, ez az emberi lelkek felett ívelő Újszövetség, mely Mária lelkéből virágzott ki — Jézus útján és itt most márványkockákkal, oszlopokkal, ívekkel, csipkézetekkel és kupolákkal hirdeti az Igét. Mert ez a Dóm beszél, jobban, mint az élő emberek és közszavának ereje erősebb hatást tesz az ember lelkére minden élőszónál.

Lady Greenfield sóhajtott:

— Én csak azt csodálom, hogy ez létrejött — ily alakban!

— Önnek van igaza, asszonyom — feleltem — ezt csak csodálni lehet — de sohasem szabad elefelejtetni, hogy mennyi ideig készült erre az emberiség, hogy ezt létrehozza!

— Készült? Hol? — kérdezte az asszony.

— Egész Európában, de különösen Olaszországban. Mert járja be Piemontot, vagy Lombardiát,

vagy Firenzét, vagy akár Liguriát, Modenát, avagy más tartományát ennek a földnek, nem talál olyan falut se, ahol valami köemlék ne kiáltana maga felé, hirdetve az elmúlt idők emlékét. Légyen az kút, oszlop, kapuzat, hídfő, torony, árkád, aquadut, átjáró, homlokzat, kolostor, kápolna vagy öreg templom, kegyhely vagy Dóm, az mind, mind rejt magában valami nagyszerű remeket, amelyek mind előkészületek, elraktározott minták a nagy mű létrehozására, mert ez az épület az előtanulmányok, a kápolnák, templomok, kathedrálisok és bazilikák sorából előbb fölfejlődött Dóm=alakká és azokból kivált, föléjük emelkedett és jött létre ez a márványcsoda — a milanói Dóm! . . . De hogy hol van ennek az alapzata? . . . Messze, messze, évszázados kultúra ködében . . .!

— Mennyi ember gondolata lehet belefalazva — mondta Lady Greenfield.

— Évszázadok óta, asszonyom! — elképzelheti! — feleltem rá. — Legkedvesebb a bronzkapu, olyan, mint egy hatalmas medália . . . És ember kellett hozzá, aki ezt odatűzhette. Ember, aki szent, ember, aki csak egyet ismert, egyet, amely, szerinte, fölötte áll mindennek, életnek, halálnak. Egyet ismert, a művészetet! Csak ez az egy ember tűzhette a milanói Dóm homlokára ezt a bronzjelvényt kapualakban! Ő, a nagyszerű, ő, a kalandor, ő, a művészetért gyilkosságba keveredő, az emberfeletti akaratú, a kóbor, a fejedelmek és királyok eltartott kegyence, Benvenuto Cellini. Csak ő, ő volt egyedül hivatott arra, hogy erre az épületre feltűzze a bronzjelvényt, az ő nagyszerű kapujával.

Elhallgattam, a harangok zúgtak, a galambok pedig a térről, a Gallériáról és árkádokról felverődtek és csoportba verődtek és ott röpködtek körötünk a templomhajó fölött, a milanói Dóm csipkés oszlopai és gyönyörű szobrai között.

— Milyen szép hangulat ez — szólta az amerikai nő. — Az én hazámban ilyet nem találni sehol!

— Nem is fog soha találni — mert ilyen csodadolgot csak az európai lélek alkothat meg, az európai lélek, amely képes magábaszállani és lelke mélyén kiváltani az egyetemes emberiség számára szóló gondolatokat, hogy aztán azt kőben fejezi ki az egyik, a másik drámában, a harmadik festményben — az mindegy... Mert a különbség a két világrész között éppen az, hogy Amerika az emberiség ereje, akarata, de Európa, Európa az emberiség lelke, mely játszik, dalol, alkot, teremt és gyönyörködött!

A REJTÉLYES MAG.

Nyolc óra volt s az est közeledett. A harangok zúgtak s én ott ültem a Galleriában, Milano híres fórumán és befejeztem estebédemet. S aztán végig-sétálva a főhajón, azon gondolkodtam, hogy mit műveljek utolsó este, hogy aztán másnap reggel útra kelve, hazatérjek.

A Galleria széléig értem, a Lionardo da Vinci szobrához. Szembe volt velem a Scala=színház s az ötlet azonnal felvillant, csak cselekednem kellett. Hazasiettem lakásomra, átöltöztem, jegyet vettem s beültem a Scala=ba.

Gerhardt Hauptmann «Elnémult harang»-jának zenedrámává átalakított formáját mutatták be. Érdekes ügyeskedés, gondoltam — megéri az estét. Azonban mindennél többet ért a Scala=t betöltő közönség. A világ minden részéről ideseregltő idegenek bűbájos zűrzavara, melybe bele vannak tűzdelve a szmokingos urak, hogy a ragyogó nők annál hatásosabban tűnjenek fel közöttük. Az a hatás, amit a Scala hatemeletes páholysorával ad, mikor így emberfejekkel megtelik, s azok áhítatos, ragyogó szemekkel lesik az előadást — nagyszerű látvány. Boldog estém volt. S ekkor jött a véletlen s adott hozzá még valamit.

Már éppen meg akarták adni a jelt az előadásra, hogy lezárják az ajtókat, mikor az én szomszédom megérkezett. De minő örömöm volt, mikor mellém telepedett s megismertem : az én kedves bostoni barátnőmet, Mrs. Gordont. Boldogan szorítottam meg kezét : «A Metropolitan operaház után önnek

van igaza, Mrs. Gordon, részünkre ez volt a legméltóbb hely a találkozásra!»

— Maga mindig épp olyan eleven, mint volt pár év előtt. De éppen e miatt az elevenisége miatt lefülelem és holnap...

— Holnap — mosolyogva mondtam — holnap elutazom.

— Igen, holnap maga engem elkísér Chertosa di Paviába.

Megcsókoltam a kezét. — Megadom magam, úgy lesz, amint ön akarja!

Igy kerültem föl másnap a Dóm=templomnál a nagy kiránduló=autóra, amely huszonnegyedmagunkkal vitt bennünket Milanoból a lapos és unalmas országúton Pavia felé. Az egész nem nagy út, egy kis robogás ezeken a modern kocsikon s az ember előtt áll a híres régi kolostor.

Bejártuk az egészet, a nagy templomot minden fülkéjével, megnéztük a sírszobrok emlékműveit, aztán átmentünk a klastromba s a refektóriumtól kezdve a cellákig, az óriási szőlőpréstől kezdve a szerzeteskertig mindent megbámultunk. Majd megint fölkaptunk a gépre és vágattunk Milano felé. Mrs. Gordon idáig nem szólt semmit, úgy látszik, megragadta a látvány és hatott rá a karthauziak borzasztó fegyelme: hogy nem szabad beszélniök, csak egy héten egyszer s akkor is csak azért, hogy a szent Igéket olvashassák. Most azonban, hogy a kocsi elindult, mozgásba jött az élet, az impresszió ereje hanyatlott és mozgásba jött az én kedves barátnőm csattogó nyelve is.

— Nos, hogy tetszett?

— Tudja, milyen ez? — mondtam — mint egy óriásméretű, sok zeg-zúggal ellátott kagyló, amelynek embercsiga lakói már elhaltak és csak ez a csodálatos kagylóhéj maradt itt hátra és ez muzsikál nekünk.

Nevetni kezdett.

— Magának abban igaza van, ha a kagylót az ember füléhez teszi, az muzsikál, a rég elhagyott tenger bömböl benne.

— Lásza — mondtam — most úgy muzsikál az én lelkemben ez a sok emlék, mely mind a múltat remegteti meg bennem.

— Dehát mi képes ilyen hatást, ilyen erőt adni ezeknek a tárgyaknak, mozdulatlan szobroknak, merev épületeknek, hogy bennünk belül megmozduljon, megrezdüljön, életre keljen, megdobbanjon, fölragyogjon valami — kérdezte Mrs. Gordon.

— A rejtélyes mag — feleltem.

— Eh, maga mindig tréfál. Hát hol van annak a rejtélyes magja, annak a gyönyörű székesegyháznak? A nagy hajóban, vagy a fülkékben?

— Az egészben együttvéve — feleltem. — Éppen úgy, mint a milánói dómban, vagy a római Szent Péter=templomban, vagy a velencei Márkus=templomban.

— Rejtélyes mag? Nem értem — csóválta ő fejét.

Erre megkérdeztem : — Mondja, ismeri maga a hódok életét, építkezéseit, hallott valamit a hangya=bolyok csodálatos berendezéséről? Vagy a darazsak papírvárosáról, vagy a méhek hatszögű köpüiről? Ezekben mindegyikben van rejtélyes mag, pedig ezek csak kis állatok, csak ösztönösen és nem öntudatosan élő lények és ezekben is muzsikál valami. Sőt a méheknél ez a muzsikaszó néha hallhatóvá is lesz, mikor a lég szűzeiben a szerszem föléled és a királynő énekelni kezd s aztán híva, csalogatva el=kirepül, hogy magasba szálljon, hogy új táborral újat kezdjen. Pedig milyen semmi az a kis bogár, Artemiziának kis leánya, az emberi lényhez képest. A természetben minden mag kicsíráz, a múmiák sírjában talált három=négyezer éves búza örömmel szökken zöldelő kalászsza, ha újra talajba kerül. Az is akar még, dacára, hogy

évezredekén át várt, még akar ő újat teremteni. Hát akkor a legrejtélyesebb mag ne akarna?

— Dehát hol van az elrejtve?

— Úgy-e, az emberek nagy tömege éppúgy röpdös, szaladgál az életben, mint a kis méhek a lég síkjain. De ahogy az egyes méhről, ha elcikázik maga előtt, nem tudja megmondani, hogy abban a köpüben sok ezer társa közt ő mivel szolgál a hatszögű sejt születéséhez, úgy sok millió ember hord a hatalmas városokban, az emberköpüben — sok ember hord anyagot, sejtjeiben ideát, felcsilámló gondolatot, valóra válható tervet, aztán egyiknek a bensejében — hogyan, miként: megmondani nem tudja senki — egyszerre csak életre kel az a rejtélyes mag, vagy, hogy úgy mondjam, megszólal a rejtett muzsika, s egyszer csak megszületik egy zenemű, vagy előbujik a földből a Szent Péter-kupola. A rejtélyes mag kiszüli ezeket. Hogy hogyan termékenyül a rejtélyes mag, az a titok épp úgy el van rejtve előlünk, mint ahogyan kiszámítani nem tudjuk, hogy melyik szürke ember után jön egy olyan, akinek a belsejében el van vetve a rejtélyes mag, s aztán a nagy városban, az emberköpüben a küzdelem, az izgalom, a verseny, a tudás s az akarat kifejleszti ezt.

— Mindig így volt ez? — kérdezte Mrs. Gordon.

— Mindig — feleltem. — Sőt azt merem mondani, hogy ebben a tekintetben semmi sem változott meg. A mai lélek éppen olyan, mint a görög vagy a római lélek, olyanok voltak azok, mint a mai európai és amerikai lélek. Ma is ugyanazok.

— Hát akkor mi változott meg? — kérdezte az asszony.

— Csak a külsőségek — feleltem. — Mert, úgy-e, Pythagoras tantétele ma éppen úgy él, mint a modern Mac Laurain sor; és Archimedes csavarja az ő kis méreteiben épp olyan törvény szerint és épp oly pontossággal dolgozik, mint akármelyik

mai híres motor. Az örök törvények soha meg nem változnak. Formák, külsőségek átalakulnak, szétfoszlanak, de ami a rejtélyes magból egyszer mint örök emberi megszületik, azt a kor el nem rontja, idő el nem törli, nemzedékek meg nem semmisítik, az marad, ami volt, örök és dönthetetlen. Sok rejtélye van a földnek, melyet még véges elménk felfogni nem képes, de lehet, hogy jön idő, születnek korok, melyek megoldják a ma még lehetetlen kérdéseket, de egyet, bármily hosszú lesz is az idő árja, megfejteni sohasem fog tudni az ember, hogy honnét kerül a test burkába az a rejtélyes mag, mely az embereket alkotni megtanítja s a világot előre viszi.

Az autó túlkölt, a gép befutott Milanoba, párat berregett még és pörgött kereke s aztán odafordult a szűk utcából a nagy dóm elé. Éppen feljött a hold és ragyogott az égen és ragyogott a dóm fehér falain és ez a nagyszerű kép pontot tett mind arra, amit én mondtam, mintha valaki azt mondta volna az amerikai nőnek: «Ámen!»

KÉT LÉLEK.

Genuából autón mentem ki a Bisagno völgyébe, hogy fölkeressem a Campo Santot, a halál kultuszának ezt a nagyszerű helyét. Mikor bekerültem a temető árkádos földjére, a legelső emlékműnél ott találtam Lady Strattfordot, clevelandi barátnőmet. Megörültünk egymásnak s a szép amerikai nő mosolyogva nyújtotta felém kezét.

— Kedves véletlen, hogy magát itt látom. Utoljára, ha nem csalódom, Clevelandban találkoztunk a múlt tavasszal.

— Igen — feleltem — mikor olyan kedves volt és vendégül látott, megmutatta a várost, sőt emlékszik, még a temetőbe is kivitt, hogy megcsodálhassam a meggyilkolt elnöknek, Garfieldnek mauzoleumát.

Az asszony mosolyogni kezdett :

— Maga mindenre emlékszik.

— Nem mindenre, asszonyom, hanem, ha megengedi, úgy módosítom : mindenre, ami önnel összefügg.

Tiltóan intett ujjával :

— Most ne bókoljon, szent helyen vagyunk.

— Tudom — bólintottam — a szent mezőn. A halál birodalmában és egyben a művészet örök földjén. Csodálatos dolog ez, hogy itt, ahol az emberek sorlatoznak, itt, ahol a megsemmisülés van felidézve az élő ember elé, itt márványba faragva virul a halhatatlanság, a legcsodálatosabb műemlékek által életre keltve. Jöjjön, nézze ezt a síró embert, amint ráborul arra a kapura, amely

nek csak egyik oldalán van kilincs, s aki azon át belépett, az soha többé onnan túlról föl nem nyithatja azt. A fájdalom minden árnyalata él ebben az emberben.

— Vagy nézze ezeket a csipkésruhás nőket, minő finom, lehellétszerű rajtuk a márvány, hogy él a kő, hogy hirdesse könyelvével az elhunyt emléket s a művészet örök életét.

— Csak az oldalfolyosók felől vonom el a maga figyelmét. Ott csak márványlapok vannak s minden márványlap mögött egy holttetem hever s ez a csonthalomraktározás lesujtja, összetöri az ember lelkét, mert az élet mulandóságát hirdeti és a megsemmisülés tudata úrrá lesz az ember fölött. Jöjjön ide, a szobrok világába, nézze a halál angyalát, hogy néz a végtelen úrbe, amelyet mi időnek hívunk, mi embergyermekek, s amely az ő számára nincs, mert határtalan. S itt egy hajóst lát, amint gályáján száll a tengeren, az élet tengerén; nézze a szobrász-költő finom gondolatát. Ott egy kőből faragott jezsuita=páter imádkozik a kriptasír előtt, mennyi gondolat, mely mind az elmúlást akarja megállítani.

Es Lady Stratford ott lépegetett mellettem, majd feljött a lépcsőkön, a bazilikaszerű templom ajtajához, ahonnan végig lehetett nézni az egész Campo Santot. A nap sütött, a szobrok fehér testükkel ragyogva világítottak felénk és az egész csodálatos szent mező, a holtak szent birodalma, a művészet erejével ott élt előttünk. Ekkor Lady Stratford így szólt:

— Nálunk, Amerika földjén, a temetők óriás terjedelműek. Huszonnyolc-harminc kilométer egynek a hossza. Pontos rend uralkodik a beosztásokban. Egy-két mauzoleum emelkedik föl a rengeteg sír között, a többi nyughely csak egyszerű kőlap, amely az elhunytat elfedi. Nálunk a temető ezerszer ekkora, de egyen sincs csak egy olyan sírszobor is, mint ami itt százával található.

— Tudom — feleltem — az Amerika, ez pedig Európa földje. A halál kultuszának e márványba faragott emlékeit az európai lélek sírta föl gyermeklelkének mélyéből. Itt nincs méret, az egész Európa földje, minden nemzetével kis birodalom az óriás Amerikához képest, de a lélek birodalma, mely ezeket létrehozza, sokkal hatalmasabb, mint a nagy Unió népének lelkivilága!

Tovább mentünk, sorra jártuk a köemlékeket, aztán autón tértünk vissza Genua városába. Ott Lady Stratford unszolására felültünk a fogaskerekű vasútra s felmentünk a Magentára, ahonnét át lehet tekinteni egész Genuát, éppúgy, mint Bisagno völgyét, a közeli hegyeket, a kikötő s a végtelenbe simuló tengert. Itt a Magenta-korzó egyik terraszára ültünk és néztük a gyönyörű vidéket, s ekkor Lady Stratford így szólt:

— Nézze, mikor ezt a kikötőt látom, amely tudtommal az európai kontinens egyik legnagyobbika, mosolyognom kell, mert az egész rakpart és moló énnekem csak olyanná tetszik, mintha kis gyermek mekkéz nyulna a tengerbe, hogy egy-két hajót a vízen lebegtessen. Én, ha ezt a szót kimondom, «kikötő», akkor előttem Newyork kikötője lebeg, amelyet a felhőkarcolókról szoktam nézni s amelynek majdnem végtelen a nagysága.

— Önnek van igaza, asszonyom. Európa gyermek az óriás Amerikához képest és a newyorki kikötő a világ kikötője, s ez meg csak ezé az öregedő gyermeké. De éppen, mert gyermek Európa az óriás Amerikához képest, azért játszik itt az emberiség lelke. Nézzen innen le, oda, túloldalra, a Bisagno völgyébe. Innét is látszik a Campo Santo töméntelen szobrával, amelyet a zseniben forró gyermeklelek alkotott az összememberiség számára.

— Maga szerint tehát — szólt Lady Stratford — az európai lélek más, mint az amerikai lélek.

Fejemmel helyeslőleg intettem.

— Örülök, hogy ön mondta ki a törvényt. Az emberiség örök törvényét, mely azt hirdeti, hogy két lelke van az emberiségnek, egyik ez az európai lélek, tele művészettel, tele zenével, tele költészettel, tele ábrándokkal, melyeket kifejez és minden népeknek gyönyörűséget szerez. És feldob oly új ideákat, melyek csak a zseni gyermeklelkében szülelhetnek, de amelyek aztán az egyetemes emberiség kincseivé válnak.

— A másik lélek pedig a nagy, a hatalmas, az óriássá fejlődött Amerika lelke, amely az érett férfi energiájával viszi előre a technikát, vezényli a gépeket, fejleszti az ipart, emel felhőkarcolókat, termel gépeket, befogja az emberi energiát s mint egy ember dolgoztatja népe lakosságát, hogy annak a földrésznek egyetemes jólétét megteremtse. Amerika nagy iskola, az akarat, a fegyelem, az erő iskolája, páratlan versenybe befogva az emberanyag, hogy a haladást előre vigye. Ott minden tudatos, ott nem játszik az emberi lélek, hogy ilyen Campo Santokat és Rafael-képeket és Verdi-muszikákat megteremtsen, ott mindenki megfeszült agyrendszerrel dolgozik, hogy a gazdagság, a jólét, az ipar, a kereskedelem fellendüljön s a világpiac ura a nagy Unió legyen és maradjon.

Elhallgattam. Lady Strattford is hallgatott, majd így szólt hozzám :

— Mondja, ha választania kell, hogy melyik lélekcsoporthoz csatlakozzék, melyik közé fogja soroltatni magát?

— A kérdés nem olyan egyszerű, amint ön azt képzei, Lady Strattford, mert az emberiség e két lelkének mindenkének óriási előnyei és hátrányai vannak. Mert ha maga azt kérdi tőlem, hogy tesszik-e nekem Amerika, úgy habozás nélkül azt felelem, hogy imádom Amerika földjét. Ha meg azt kérdi tőlem, hogy mit szól a Campo Santohoz, mit szól a milánói dómhoz, mit szól Velence mesés

kincseihez, akkor meg azt felelem : Leborulok az emberi lélek nagysága előtt!

— Nos, akkor hol a megoldás?

— A megoldás, asszonyom? Az az őstermészetben van. Az Óceánban.

— Az Óceánban, ezt nem értem.

— Pedig egyszerű! Az Óceán elválasztotta egymástól ezt a két kontinenst és ezáltal elválasztotta egymástól az emberiség két lelkét. Az egyiknek adta az európai kontinenst, hogy ábrándozhasson, oldja meg az egyetemes emberiség számára a problémákat, a zseni gyermek lelkével teremtsen örökértékű, halhatatlan művészetet.

— A másiknak pedig adta a hatalmas amerikai kontinenst, hogy azon fejtse ki mérhetetlen energiáját, fejlessze ki az emberiség tudatosságát, oldja meg a technikai kérdéseket s vigye előre a mechanikát s az egyetemes emberiség technikai berendezését. Az egyik léleké az egyik föld, a másiké a másik kontinens és a világ összes népeinek, a világ összes földrészeinek az emberiség e két lelkéhez kell igazodniok. Mert csak őbennük él az a lélek, mely képes az emberiséget előre vinni!

A KŐPADON.

Gyorsan futott a gépkocsi, Ferrero barátom biztos kézzel vezette. Romagna partvidéke maradt el mellettünk. Egyforma stílusú fürdőhelyeivel és dombos hajlású háttérével. Egyik hely olyan, mint a másik. Háttérben az öreg faul, előtte a «plage» mellett épült cabanváros — strandéletével. És ez kezdődik fenn Ravennánál és lehúzódik a tenger mellett Pesaroig, Pesaroig, ahonnét Rossini, a «Pesaro-i hattyú» útra kelt, hogy betöltse dallal a világot. Ügylátszik, Pesaro a pont, mely város pecséttel zárja el a strandvilág partszegélyét. Idáig zárt egész a tenger szegélye s csak aztán változtatja meg arculatját, hogy belefűljön az egyformaságba. De azért van erő a gépkocsiban, hogy neki lendüljön a hegyoldalaknak, aztán gyorsan rohanjon fel a lankákon Urbino városához.

Nagyszerű helyre települt le ez a kis város, öreg, patinás házaival, meg sárgabőrű templomaival; mert amíg háttal fordul a dombos tájnak, addig toronyszemeivel gyönyörködik a túloldalon az Appeninok egész hegyvidékén. Ide futottunk be autónkkal, aztán a főtéren az urbinói kastély előtt, a dóm mellett megálltunk, hogy töviről-hegyire bejárjuk ezt a csodálatos helyet.

Holtfáradtan tértünk vissza a gépkocsihoz és oly éhesek és oly szomjasak voltunk, mintha azokat a mázsás köveket, melyekből Francesco palotája föl volt oszlopozva, mi hordtuk volna oda a dalmát építőmesternek, hogy remekművét megalkossa.

Borzasztóan tűzött a nap és oly meleg volt, hogy

alig lélekzettünk. Egyetlen vágyat éreztünk csak : ki a falak közül, mert ezek sugározzák a hőséget, melyet elraktároztak kőtestükbe. Hűsítőket vetünk, ebéd volt velünk, aztán felkaptunk a gépkocsira, mire nagyhamar kint jártunk a hegyek között.

Ferrero jól ismerte a vidéket. Elvitt bennünket a hegytetőre, melynek púpján, kedves parkban elhagyott kastély állott. Ide hajtott be a géppel, aztán a ciprus=allée árnyékában a gyöpon, majálisfélét rendezett. Jókedvűen reggeliztünk és elnéztük a parkból az előttünk fekvő tájat. Hatalmas és nagyszerű volt. Ott terült el előttünk egész Romagna, Florenz és Marché. Három tartomány. Kiegett hegyeivel, szűk völgyeivel, melyekben kiszáradt mederágyak látszanak és az aranysárgára süttött földek, melyeket mindenütt szőlőgirland övez. Az egész vidék egy girlandokba foglalt csodátáj volt, mely messze-messze a láthatárba vesző távolban, egyforma színű hegyekből állott, mely fölött ott ragyogott a nap. Itália arany napja és sárgává aszalta azt éppúgy, mint a hegycsúcsokon ragyogó templomtornyokat vagy kastélyfalakat. Alig tudtam betelni a látvánnyal, csak néztem, néztem és kerestem szemeimmel a távolban Florenz városát, mely ott lapult valahol az egyik hegyfordulat alján.

Kedves női hang zavart meg ekkor :

— Nos, meg van elégedve a látottakkal?

Megfogtam az asszony kezét és megcsókoltam.

— Köszönöm! Tudom, hogy maga szerezte meg nekem ezt az örömet!

— No de most mondja el, miben van az?

— Csak egy szó, asszonyom : Urbino!

Lassan lépdeltünk egymás mellett és leültünk a kastély elé a kőpadra, ahonnan csodásan látszott Urbino városa és Francesco vára, amint a nap ott ragyogott falán és égette kemence=szemével azt.

— Nézze ezt a kastélyt, kőből ki van rakva benne az egész középkor, ez egy könyv, ez a kastély a középkor könyve, csak papírlapok helyett kőkockákból áll. Francesco, Urbino hercege, hatalmas ember volt és mégis mily gyöngye! Mikor a piktor elé ült, félt az ecsettől, nem engedte magát, csak baloldaltól festeni, hogy ne lássék a jobb=oldalán levő sebe. Félt a halhatatlanságtól, félt tőle, hogy szigorú lesz vele szemben és szépen akart megjelenni az Idő Ítélszéke előtt. Ha arra nézek, szinte látom őt faragott toronyszobájában, amint tépelődik, hogy harcba keljen=e, mialatt csatlósai meg a zsoldos nép a kastély körül, a falak alatt táborozik. A szűk ablakon nézi őket, mint a gazda az érő kalászt, hogy megérett=e már a kaszaélre. És Francesco megúnva a kockavető, lármás hadat, asztalra csap: Eh! háború kell! — Azzal viszi népét a nagy kaszás elé. Erős ember lehetett, aki kiszívta az életet, de talán túlságosan is, mert fiának aztán nem sok jutott abból. Hamar rátörték várára és szegény gyerek kiröpült a vártoronyból, hogy halálra zúzza a büszke vár előtt magát. Úgy látszik, sok mohóság volt az öreg Francescoban, mert ellenségei is nagy mohón törtek fiára. Emlékszik, milyen szomorú látvány volt, amikor lent jártunk a vár földalatti részében és ott a cseppkőoltáron, ott a kereszt alatt, ott hevert a nagy Francesco leölt fiának kis koponyája, meg vékony láb=szárcsontja, amelyet visszahoztak a hercegi kastélyba, hogy legalább ennyi maradjon belőle az ősi földél alatt. Nos, nem a középkor ez?!

Az asszony fejével intett és aztán hirtelen kérdezte: — És Rafaello?

— Oh, Rafael — ő más! Ő nem korszak, ő túlnő minden koron. A kor rostélyzat, mely eldarabolja a múltó időt és beszorítja abba embereit. De Rafaelt nem lehet beszorítani az idő szűk börtönébe, ő az idők felett száll, ragyog, fénylik, világít. Em-

lékszik, mikor bementünk szülőházába, ott volt az egyik szobában önarcképe a «legszerencsésebb embernek», mint társai nevezték őt. Emlékszik arra a szemre, mely abból a képből felénk nézett. Láttá azt a tekintetet. A szemgolyó bársonyos ködén át, a messzeség mily távlata néz felénk azon át. Tudja, Sanzio, az nem is festő, nem is művész, az a leg-tökéletesebb olasz lélek. Azért is rajongták körül úgy életében. Mert nem tudták, hogy mi van benne, ami a többi fölé emeli, pedig Lionardo da Vinci, Michelangelo, del Piombo, Peruzzi, Bramante voltak a társai és ezek fölött, ezek előtt volt Sanzio Rafael az első... Mert a művészet fölött ott volt a lélek, a lélek, amely csak Rafaelben égett oly megtisztulásban, aminő megjelenésben még nem ragyogott emberalakban... Az az édes arca, hogy néz és az az ajk... Emlékszik arra a kis képre a kis cammerában, amelyben született, amelyet az öreg Sanzio Giuseppi, az apja, festett róla szopós-gyerek korában, édesanyjával együtt... a szem azon a régi freskón is csodásan csillog már... e szem, a mindentlátó Rafael szeme...

Elhallgattam, az asszony hozzám fordult:

— Emlékszem, de maga olyan rosszkedvű volt abban a szobában és nem akarta a nevét se leírni a nevem mellé, a látogatók könyvébe!

— Igen — feleltem — mert nagyon megbántottak ott... Én úgy léptem be abba a szobába, ahol Rafael született, mintha a legszentebb szentélybe lépnék és ott az édes, a csodás lélek arcképe alatt, üvegburában egy gipsz koponya állott. Az írás azt jegyezte meg: hogy ez Rafael koponyájának másolata; mikor Rómában levő sírját felbontották, akkor készítették koponyájáról ezt. Azt hittem, összetörtek bennem valamit, valamit, ami nem hisz a földi dolgokban, csak a lélekben, csak annak örök, csodás, szentséges erejében, amely a századok felett fenn lebeg és amely ott lebeg Rafael

képének szemében . . . ezt a szemet nem szabad az emberek képzeletében az enyészet erejével kioltani! . . .

— Értem, amit mond — szól az asszony — és ebből kiérzem azt is, hogy Giambologna szobra sem tetszett! . . .

— Giambologna! Tudja, hogy vagyok én vele, asszonyom, megmondom! Ha anatómus volnék, csak hozzá folyamodnék. Giambologna minden izmot tökéletesen ad vissza és urbinói Krisztusának is nagyszerű a teste, de hogy a halott nyitott szájában száradó nyelve szükséges-e, nem tudom. Nem tudom, nem megy-e ő egy lépéssel tovább . . . Az ő szobrait megbámulom, de mindig megborzongok a természetesség tökéletességén. Olyan, mintha megütné a lelkemet. Láttam a szobrot most is, földhöz vágott, de nem tanított meg repülni. Rafael pedig, azzal a képével is, amely itt áll a Francesco kastélyában, fölemelt . . . fölemelt és boldoggá tett . . . én pedig ezt keresem! . . .

Az autó túlkölni kezdett. Ferrero barátom az autótülökkel hívott vissza bennünket, hogy útra kelünk, mert vissza kell térni Riminibe. A hívó szóra felkerekedtünk és a hosszú ciprus=allén visszaszasétáltunk a gépkocsihoz. Nem szóltunk egy szót sem, elfoglaltuk helyünket és a kocs elindult. Újra jöttek a hegyoldalak, a szőlős girlandokkal szegélyezett földek, a sárgafalú kastélyok, a hegygerincekre ült templomok és mi vágtattunk vissza közöttük a tenger mellé.

Mikor beértünk Riminibe, már naplemente volt. Búcsúztam barátomtól és a kedves asszonytól. Mikor kezet csókoltam neki, megkérdezte: — Vissza fog emlékezni a mai napra?!

— És arra a pillanatra — feleltem — mikor együtt néztük a hegyről Urbino városát és Rafael csodás lelkét idéztük egymásnak!

— Igen, arra a percre! — kérdezte ő.

Megsimítottam kezét : — Hát elmúlhat az? hisz
lelkünk benne volt abban a percben, mert együtt
borultunk le Rafael előtt! Magunk előtt láttuk
csodás szemét és az íhlet pillanata egyszerre tett
boldoggá bennünket. Rafael lelke szállong Itália
ege alatt, mert ő az olasz lélek és maga megmutatta
nekem azt. Köszönöm, hogy elvezetett Urbinoba
és hálás vagyok azért, mert láttam felcsillanni a
maga szemében is egy pillanatra a nagy olasz lélek
— tiszta tüzét!

ROMAGNA FÖLDJÉN.

— Signor, reggel korán indulunk. Mire a tenger felől felkél a nap és piros lárváját ledobja kerek arcáról, már messze kell járnunk, hogy ön megláthasson mindeneket, mindeneket, amelyeket csoda képen rejt Romagna tartománya!

— Drága asszonyom! Pontos leszek, egy percet sem fogok késlekedni, de nem Romagna rejtett kincsei miatt, de az ön bájáért, melynek minden kedvessége kincsérő nekem és boldogabbá tesz, mint e föld minden ékessége!

Lassan szürkült az ég, a csillagok fakultak a fény közeledtére, de még homályos volt az idő, ég és tenger egyformán szürke, mintha egymásba vesznének és a végtelen fogalmát a szürke semmiséggel jelképeznék. Mi ott álltunk mind az autó mellett, mire bűgött a gép és egykettőre rohantunk Romagna földjén. A virradat megjött kelet felől s a távoli Appenninek rózsaszínben ragyogtak, amint a hajnal finom ujjaival megérintette őket. Az út lent futott a tenger fövénye mellett, a lapos, szíkes talajon, mely szűkkeblű volt változatokban. Oldalt ritkás erdő húzódott meg, de olyan száraz volt az alja, hogy érezni lehetett, hogy az nem enyhétadó hely, hanem a forróságban tikkasztó, levegőtlen facsoport csak. Szomorú elnyúló terület az egész környék, mely haldokolva fúl a tenger vízébe. De a gépcsoda gyorsan nyelte az utat, porzott utánunk Romagna földje és mi nagyhamar elértük Ravenna városát. Éppen vásár volt a piacon és nyüzsgött az istenadta nép és díszlett a sok gyümölcs és nyílt

a sok virág és mindez olyan szép volt ott az ódon falak között, az a nagy tarka összevisszaság, az olasz nap ragyogó fényében, mely élesen ragyogtat meg minden tárgyat, hogy kedvem lett volna az egész napot ebben az embertömegben előgyelegni. De megállt az autó s a szépasszony megszólított:

— Jöjjön és rója le első látogatását Dante sírjánál, aztán mehetünk tovább!

Ezzel átkeltünk két Piazzán, mire a templom falához épített kis kápolnához értünk. Rossz helyre tették, az bizonyos, mert inkább szolgál bujdosónak menedékül, mint költőnek sírhelyül. Örök mécses ég a kápolna belsejében s ott fénylik Dante mélyhangzású neve az oltársíron. Némán álltunk ott, majd halkán susogta az asszony: — Szereti őt? — és én feleltem: — Szédülök, ha rágondolok. Mélység kezd tátongani alattam, mely nem akar megszűnni, de mennél jobban tekintek beléje, annál jobban hanyatlik mélysége. Örvénylő katyrok bódítanak feneketlen aljukkal s a gonoszság összes elképzelhetősége megborzogat. Majd meg fényes világosság vibrál fölöttem és ha feltekintek, látom, érzem a hármas gyűrűzést, fénykarikákkal, melyek elvakítják szememet és tudom, hogy ama hármas fényjáték mögött trónol a világ ura, a Teremtő. És mindezt ő érezteti velem. A legmélyebb pontot lefelé, s a legmagasabbat fölfelé. A határtalan rossz, a mérhetetlen jó. Az isteni tisztaság, a nagy Paradicsom — egy ember által megjelentetve! Ez a két véglet Dante lelke.

Kijövünk a kis kápolnából, szomorú vagyok. Az asszony megszólít:

— Úgy látom, lelkét nagyon érintette...

— Igen — feleltem — nagyon fájt ott állnom porladó hamvai mellett, mert mikor Firenzében jártam és felkerestem a «Dante casát», ott üveg alatt, koponya és két lábszárcsont volt ragasztva, szürkés porból, s a ház őre büszkén magyarázta, hogy azt

a jelképes képet Dante poraiból csinálták, mikor a 60-as években hamvait új koporsóba tették. Ez, ami eszembe jutott. Ez fáj nekem. Nem tudok megbarátkozni ezzel a borzasztó gondolattal, micsoda iszonyú tett volt, Dante hamvaiból kivenni egy maroknyit, hogy emlékképet ragasszanak belőle. A kegyelet és az üzlet mérkőzése ez!

Elhallgattam, mert láttam, hogy bántja az asszonyt a dolog, másfelé mentünk, más világ felé fordultunk. Egyik templomból a másikba. Egy szentélyből a következőbe. Siettünk. Időnk rövid volt. Látnivaló ezernyi. Nevek hangzottak el előtttem. San Apollinare, San Vitale, San Giovanni és egyre új és egyre más. Mindenik felidézett bennem valamit a múlt ködéből, éppúgy, mint a nagy Theodorik kőkriptája, meg Galla Placidia sírja. Kő, mozaik, fődém, oszlop, fődélszék, padozat, ív, párkány, szegély, kőkorlát, medence, talapzat, évszázadok kőbe maradt lerakódásai sorra elvonultak ott előttem. Történetüket elmondta a vezető. Művészetük erejét hirdetik a könyvek. Aki elmerül kutatásukban, lelki örömet lelhet. Engem csak pillanatnyi hatásuk érdekelt: «Az az ütőerő, amelyet megpillantásuk percében rám néma köveikkel gyakoroltak!» Be kell vallani, hogy nagyszerű füzéren vonultak itt fel Ravenna városában az V. századtól kezdve — át a középkoron — napjainkig, az emlékek és sok-sok ember munkájának, gondolatának kőalakban visszamaradt alkotása. A történelem határkövei ezek a templomok. Úgy látszik, ennek a városnak szándéka az volt, hogy a tovatűnő századokat kőemlékekkel leméri és rögzíti a futó időben. Estig jártuk a várost s akkor autóra kaptunk, hogy hazatérjünk. Én a kedves asszony mellett ültem a kocsiban s mi vágattunk. De alig hogy elhagytuk a várost, ő hozzám fordult s azt kérdezte tőlem:

— Nos, mondja, mit látott?

Erre felelnem kellett, azért így válaszoltam :

— Láttam egy rettentő küzdelmet, láttam az emberi agyak ezeréves harcát, amit nekem ebben a városban bemutatott. Szinte hallottam az agysejtek borzasztó ropogását, míg az ember megoldotta nagy kérdését s megvívta nagy küzdelmét.

Az asszony csodálkozva nézett rám :

— Micsoda harcról, küzdelemről beszél maga?

— Arról — feleltem — melyet az emberiség itt Ravennában folytatott és meg is oldott minden népek számára. Vagy talán nem emlékszik a San Apollinare-templomra? Ott a románstílusú oszlopszat a bejárattól a szentélyig szalad kerek íveivel, s az egyenes falakra ráhajol fönn az a csoda födém-szék, amelynek faragványa oly művészi, hogy versenyre kel a freskófestészet remekeivel. És aztán nem emlékszik San Vitale templomára? Erre a nyolcszögű templomra, mely kupolát rakott faltestére. Tudja-e, hogy több, mint ezer év van e két épület kora között? Vagyis ezer év kellett ahhoz, míg az ember a lapos födém helyett feltudta tolni a falak fölé a kupolát, mely a fal vállain nyugszik. A kupola, az az építészet újszerű lélekzetvétele s egyben megkönnyebbülés a nyomasztó födélszéki rendszer alól. A kupola a földobott vágy, a hatalmas lendület, az ég felé törő iparkodás, melyet az emberiség kőalakban kifejezett és itt Ravennában bemutatott előttünk. Freskókról, mozaikokról mit mondjak? Tudja, mi van a Battistero di San Giovanniban. Az a kék mozaik, amely befedi a tetőt és a falakat, az Itália kék ege, melyet lehozta a magasból, aztán ide kőművészet segítségével beszorították, hogy közelebb legyen az emberekhez. Mily légiója az embereknek száll sírba, míg életük nyomán az emlékek ily sora fakad. Mennyi gondolat cikázik át a hajszálfinom agysejteken, míg az ember megoldja ezeket a kérdéseket és mennyi, mennyi szerelemnek kell feltámadnia az emberek

lelkében, míg megéri a gondolat a lélekben s képes lesz ezeket a színeket, freskó- vagy mozaik=alakban a falra varázsolni!

— Maga már megint a szerelemnél tart — szakított félbe az asszony.

— Igen, visszatértem ahhoz — válaszoltam — megint az olasz lélek nagy szerelménél tartok, amely az ő műveit, dicsőségét hirdeti, s amelyek ezt sugározzák felénk. Mert higgyen nekem, asszonyom, nekem, az idegennek, mert lássa, mi mesz-sziről jöttek mindent jobban meglátunk, mint önök. Nincs nemzet e földön, mely ily csodadolgokat tudna világra szűlni művészet alakjában, mint ez a nemzet, mert ennek a lelke tele van szerelemmel. Mert nemcsak Itália aranynapja kell ehhez a csodálatos művészethez, nemcsak az ég azúr kékje, mely önök felett lebeg, nemcsak a csodás csillagtábor, mely ragyogva világítja be az éj sötétjét, de kell hozzá az emberek lelke mélyén élő nagy szerelem, amely itt lobog ezen a földön a legnemesebben. Én bevallom, ha valaki azt kérné tőlem, hogy «egy» jellegzetes jelzővel határoljam e föld lakóit és ezt a nemzetet, akkor azt felelném a kérdezőnek, ez a «Szerelem nemzete!» Mert amit belélehel a művészeteibe, az a hatalmas nemzeti léleknek, egy közel ötvenmillió apró kis lélekből álló óriás léleknek a szerelme, amelyet Itália a világ elé tár és évezredek óta megújuló erővel hirdet az egész emberiségnek. S erről hitvallást teszek, asszonyom és igaz szóval hirdetem, hogy mindaz a művészet, ami e csodás országban található — bármely formában jelenjék is az meg — az, drága asszonyom, nem más, mint ennek a nagy, ennek a hatalmas olasz léleknek — «Megtisztult Szerelme!»

PIEMONT.

— Salve Piemonte! — köszöntelek Carducci
érces szavával, mely mély lélekzettel fujja csodás
ódáját, a te gyönyörű földedről.

Üdv Piemont! hadd köszöntselek én is, halk
szavammal, a hála, a gyönyör, az ámulat hangján,
téged, országok országa, Itália feje és megalkotója.
Cavour hazája, üdv neked!

A szél fúj az Alpok felől és játszik a fák sodró
leveleivel és én szinte hallom, amint hatalmas
ritmusban muzsikálja Giosué Carducci lelkeket fel-
ölelő, nagyszerű ódáját :

«Üdv Piemont, üdv néked

Mélabus zenével,

Mely rohanó vizeknek távoli danája.

Sodró árapály — zúgó harsonája —

Mik — bátor férfiakként — száz csapatban,

Duzzadó erőben, teljes frissességben —

Rohannak alá — hogy elérjék az ébredő városokat,

Kik készek hirdetni az ő dicsőségüket !»

Erőt lehel Carducci szava, de az erőt te adtad
neki, Piemont. A te hatalmas földeden dobbant fel
szíve és tört ajkaira a szó, mely dalba olvadt és
ma zengi a duzzadó Itália. Üdv Piemont, hódolva
köszöntelek. Alpok gyűrűje, egetverő csúcsaid,
lankás hajlatú halmaid, az árnyas völgyek, lapályos
mezőid és vízáztatta rizsföldeid, egyképpen legye-
nek üdvözölve! És e hármas üdv szó, mind a bá-
mulat szava legyen!

Turinból futott ki az autó, hogy átszelje a mezőket Piemont földjén. Először Rivolinak indult, hogy a hegyek alján forduljon egyet, ott, ahol a szőlőlugasok még kacagva fogadják a havas Alpok friss levegőjét és ahol a kastély udvaráról át lehet tekinteni a messze vidéket minden gazdagságával együtt.

Mily gyönyörű ez a föld gyümölcsérés idején. A gyümölcs és a szőlő a föld ékszerai, melyeket láthatatlan kéz aggatott a fákra és a venyigékre hogy örömet szerezzen az embereknek. Ezek éppúgy csillognak a napfényben és éppoly örömet szereznek a mi szemünknek, mint a villanyfényben csillogó ékszer — a nők e hideg ékessége!

Rivoli—Rivalta, egy csomó kastély és egy csomó helység úgy tűnt el előttem, mintha filmen pergették volna le.

Délutánra kelve, délre kanyarodtunk, Turin alá, a déli Alpok felé. Pecetto Torinese előtt Moncalieri fogadott bennünket. A nobiles Victor Emanuel II. híres kastélya áll itt, hogy őrizze a kedvelt király kedves emlékét. Itt Moncalieriben, mikor leszálltunk az autóról, Apra barátom így szólt hozzám:

— Most mutatok valamit, ami Piemont híresége, de nem a természet alkotása, de ember műve már!

Ezzel a hegyoldal felé vezetett, ahol az ismert olasz vendéglők sorakoztak. Üveges veranda állta utunkat, aztán feljebb kerültünk és kis barlangnyílás előtt találtuk magunkat.

— Ime «Gino» barlangja!

— Gino — sohasem hallottam e nevet!

— Harminc évig élt itt a hegyoduban — felelte Apra — és mint a kőtúró vakond ásta ki barlangját, kézi erővel, a sziklafalban!

És csodálatosan, ott a hegy alatt elbujva, külön világ volt, Gino világa, amelyet ő agyában kieszelt és aztán valóra váltott. Nagy árkázmunka

a cseppkőalakulatba bevésve ; boltíves utak, melyekben csónakkal kell járni, mert víz csobog az alján, különös kupolatermek tele szobrokkal, furcsa szökőkutak. A faloldalak tele emlékekkel, városok szatirikus szobrai és Victor Emánuel II. emléke. A paraszt és a király története. A vadászó királyt nem ismeri fel a jámbor gazdálkodó és rézpénzzel fizet neki, mert az lelőtte a nyulat — gyümölcsfái kártekony ellenségét! Estére kelve aztán a fővadászmester aranyakat hoz : A parasztnak — a király «arcképét küldi»! Romantika — de az egész barlang az. Gino fantáziája — barlang romantikus színezetben, amely valójában hatalmas borpince, sokezer palackkal telítve. Játék, valóság, fantázia és harminc év munkája, ami itt maradt, úgy, mint a többi emlék Itália földjén. A színes kagylók jutnak eszembe, melyeket a tenger árja partra dob — lakójuk már nem él, csak a színes kagylóhéj ragyog tovább és gyönyörködtet — Gino barlangja is csak ez.

De föl a hegyre, föl a Maddalena=dombra, mely Turin környékét uralja. Itt van Mussolini «Élő temetője». Sokezer most ültetett fa és minden egyes fán az elesett katona neve és kis kehely virágnak, hogy halála napján virággal áldozzanak az elhalt emlékének. És mindenik fát az elesett családja ápolja és így nő egy új erdő Itália földjén, mely emléket lehel — erre a ragyogó földre. A Maddalena=dombról csudásan látni az Alpokkal körben ékített Piemont földjét. Mesés, csudás és édes látomány. Öröm a szemnek, boldogság a léleknek és annyi szép megnyugvás az embernek. És mikor a nap lemegy. Ragyogni kezdenek az Alpok hatalmas hegytetői és szél ébred a messzi hegyek mögül és üdítővé teszi itt a léget és felfrissül a nap hevétől tikkadt Piemont, mert bejárja az Alpok levegője, mely friss, tiszta és erőt adó. És a szellő jön, játszik a falevelekkel és azok megmozdulnak

a lehelletszerű érintésre és mozgatják tenyérszerű testüket. A nyárfa tapsol, a hársfa susog, a szil rezeget, a fenyő mereven áll, de átbúg rajta a szellő árja és mintha a sok mozgó levél a szél járására muzsikálna, muzsikálna és dalolná halkan az Alpok lehére azt a dalt, mely felzendült Carducci ajkán és Piemonttól szól és ma már széles e földön teljes erővel visszhangzik :

«*Óh uram, tartsd meg hazánkat
A holtaknak és az élőknek.
A paloták és kunyhók közös fájdalmára
Annyi éven át szent vérrel
Öntözött föld dicsőségére.
Óh tartsd meg — a mártírok emlékére
És a szent világosság fényére.
Óh őrizd meg Itáliát — nagy Isten
És óvd örökre, hogy olasz legyen és maradjon
ez a Föld !*»

HÁROM KŐSÁRKÁNYOK.

— Ugye, jól vezetem a gépet — mosolygott rám a szép asszony, mialatt az autó szelte Itália poros útját.

— Teljes biztonságban érzem magam, azért nem is figyelek az útra, csak a vidékben gyönyörködöm. Tudja, az idegennek bejárni autón Itália hegyvölgyes vidékét és elsuranni olyan kis helységek mellett, melyek rejtve vannak másképpen az utasok elől, olyan az én lelkemnek, mint a föl fedezés, mely új tartományt lebbent fel előttem, amelyről nem tudtam s nem hittem, hogy a földön él.

— Nos és nem kérde most, hogy hová megyünk? — nevető szemével fordult felém az asszony.

— Jó helyre, mert ahova maga vezet, az számomra kell, hogy a föld legjobb helye legyen!

— Jó, jó — nevetett — de eltekintve ettől, most, mikor ezt a mély völgyet vesszük, sejtí, hogy merre visz utunk?

— Valahova a mennyország felé — feleltem — mert én nagyon boldognak érzem magam!

— Nem, inkább megmondom, mert magával nem lehet másképpen beszélni, mert mindig incselkedik. Még húsz kilométer s elhagyjuk Olaszországot!

— Elhagyjuk Olaszországot? Hisz az lehetetlen, asszonyom. Mi Urbinoból jövünk, Rafael házából és innét nem lehet elhagyni Itália földjét! Hacsak valami csoda segélyével nem!

— Akkor, ha megengedi, én megteszem magá=

val ezt a csodát. Látja azt a magas hegyet ott a távolban? Mind közelebb jön, mind jobban égnek mered, ez a Titano, s erre épült fel San Marino városa.

— Ja úgy! — nevetni kezdtem — tudtam, hogy valami tréfa van a dologban, a kis köztársaságba megyünk. Pár ezer lakos az egész és nagy komolysággal államot játszik. Kedves dolog. Államtréfa. Vízceppben a tenger, de azért érdekes, mert valami egyedülálló.

— Látja azt a három tornyot ott? — szólt az asszony. — Ezek San Marino kastély tornyai. Titano hegyének tetejéről merednek a síkság felé.

— Mint a kőszarkányok, melyek féltékenyen őrzik hegykincseiket, büszkék, merevek és kegyetlenek — szóltam közbe.

— De nem oda megyünk, föl a hegyre, az csak kilátás. Megnézheti, ha kedve tartja később — turistamulatság. De itt Borgo di San Marino és Serraville között van egy barátomnak szőlőbirtoka és családi háza. Szüretet tart, arra megyünk, hogy magát neki bemutassuk.

És porzott az út az autó nyomán s mi a hídon átléptük San Marino határát. Aztán föl a dombra, le a völgybe, a Titano hegy alja mellett lesurrantunk a szőlőkertbe.

Víg sokadalom, kedves olasz ház, szőlőkád, putony, rocska, gyömszőlő, minden ott összerakva garmadába, aztán a szép gerezdek a venyigén, beleszűrve az olasz ég aranynapja. Elkezdődött a mulatság. Vidámak voltak és kedvesek köröttem az emberek, símultam hozzájuk s hangulatuk átragadt reám.

Mikor egyszer beljebb kerültem a házba, egy kép, egy sárguló kép vont a magára figyelmemet. Csákós, bajszos, katonaarc volt. Nézegettem. A háziasszony odalépett mellém s magyarázta: »Nagy-mama kapta, régen, régen.

Megnéztem a képet közelről, magyar bajusz, osztrák katonaruha. A háziasszony engedelmével leemeltem, s a napfényre vittem. Amint megfordítom, írás tűnik a szemembe, a kép hátlapjára fakuló írással ez volt feljegyezve :

«Négy magyarok táboroztak itten, s köztük Kund Péter, a kapitány.»

Meglepetve tartottam a képet kezemben s aztán leültem a présház mellé. Elgondolkoztam, hogyan kerülhetett ez ide. Aztán felvillant emlékezetemben a régmúlt történelme. Majdnem százada már, 1851-ben volt. Akkor történt, hogy San Marinot átmenetileg megszállták a pápai hadak és az osztrák seregek. Az osztrák hadseregben ekkor szolgálták büntetés=éveiket a magyar forradalmat végigküz=dőtt honvédek. Így kerültek ide a «négy magyarok» San Marino megszállására, s köztük «Kund Péter, a kapitány».

A háziasszony mellém ült és mesélni kezdte :
— Nagymama sokszor nézegette a képet. Akkor még ő fiatal volt s fönt laktak, ott fönt Titano hegyén, az egyik kővár belsején. Az Appeninek felől jöttek a seregek, aztán fölvonultak Titano hegyére, s megölték a várost, mint mikor a vonuló madarak rászállnak a sziklára. Úgy mondta a nagymama, hogy ők tudták, hogy sokáig nem marad ott a megszálló, azért nem is haragudtak rájuk, hanem barátilag kezelték őket s így került körükbe Kund Péter, a kapitány.

Ezalatt én a képet néztem, majd a háziasszonyra tekintettem és csodálkozva láttam, hogy a nagymama meséjéből valami igazság nézett felém a beszélő unoka arcából. A homlok ugyanaz volt, mint a képen látszó derék kapitányé, a szemek mély beágyazása hűen megfelelt és az orr vonásai megegyeztek az arckép vonásaival, lehet csak képzeltem. Letettem a képet és kértem a háziasszonyt, meséljen még. Nevetni kezdett :

— Nem sokat tudok, csak annyit, hogy Kund Pétert, a kapitányt, be is zárták egyszer a kővár egyik börtönébe, mert nem jelent meg pontosan a szolgálaton. Nagymama rejtette el, mert félt, hogy nagyon megbüntetik. De a kapitány megcsókolta a nagymama kezét, aztán ment és önként jelentkezett, Kund Péter, a kapitány.

— S mi lett tovább?

— A kővárba zárták, de aztán kiszabadult és nagymama vendégül látta. Idejöttek szüreti mulatságra s akkor adta a képet, meg ezt a fölírást, hogy itt voltak ők négyen, magyarok és Kund Péter, a kapitány.

Közeledtek hozzánk, a háziasszony vendégei után nézett s én néztem a képet, aztán fölnéztem arra a borzasztó magas Titano=hegyre, amelynek gerincén a három kővár nagy tornyával mint három kőszékány trónolt, amelyek kegyetlenül előlnek, elfojtanak, elzárnak minden érzést, minden szívdobbanást és csak rideg, kemény kőéletüket őrzik, az ostromló idővel szemben. Oda volt bezárva a derék kapitány, amiért szeretett egy leányt s többre tartotta a sablonos szolgálatnál a tavasz nyílását, a lélek játékát, a virágfakadást.

Engedelmet kértem, hogy míg a szüret tart, felmehessek San Marino városába. A háziasszony örömmel csatlakozott hozzám s most mi ketten mentünk fel a hegyre, megnézni a kőszékányok birodalmát. Rettenetes hegy ez a Titano! Majd nem nyolcszáz métert mered föl egy lökéssel, mintha egy dobbanást taszított volna kőfejével, hogy kilásson a szabadba. A tenger felől nem is lehet megközelíteni, körül kell menni a szerpentinen, hogy a Florenz felé eső kapun bejuthasson az ember a városba.

Régi templom, meredek kőlépcsőzet, nagy párkány fönt a hegytetőn, amelyről végig lehet nézni az Appeninek búbajos tartományát, mind érdekes

és szép dolgok. És hogy a fecskefészket kőalakban az emberkéz hogyan tudja utánózni, azt illusztrálja ez a sziklára rakodott város. Útikönyvek írják le ezeket, azért átsuhantam rajtuk. De fölmentünk az asszonnyal a nagytoronyba, a kőszárkányok kővárába s ott megnéztük a tömlőcöt, ahol messze szeretteitől szenvedett, mert szeretni mert Kund Péter, a kapitány.

Aztán visszatértünk a szüretelőkhöz ; — miután előbb végigélveztuk a kőtoronyokból azt a nagy, azt a hatalmas kilátást, amelyért annyi ember megy oda San Marino városába, hogy lássa, mint egy körpanorámában elhúzódni maga körül az Appenninnek nagyszerű hegyláncait. — De mi visszatértünk a szüretelőkhöz és már csurgott a must a sajtolók alól és mi óborral kevertük a szőlő új nedvét. Jókedvünk támadt, megvártuk az estét, ott ültünk San Marino földjén a présház előtt, ahol annyi év előtt, ki tudja, talán éppen ilyen csillagos éjen, hosszú vágyódása után végre boldog volt Kund Péter, a kapitány.

De bármily szép is a perc, az idő múló és röpkeszárnyú. A mi időnk is lejárt s az én kedves, szép olasz barátnőm unszolni kezdett, hogy vissza kell térni Riminibe. Ő maga vezette a gépet és mi elbúcsúztunk és repültünk az úton a tenger felé. Egyszerre a társnőm kacagni kezdett : «Maga melankolikus lett.»

— Dehogy! — feleltem.

— Hát akkor mi bántja?

— Csak az, hogy rájöttem arra, hogy nem én vagyok az első magyar, aki Itália földjén megtanulta érezni azt, hogy nagy dolog a szerelem. — Az asszony nevetni kezdett.

— Mondom, hangulatváltozások uralkodnak magán. Talán meséket sző, vagy legendát?

— Drága asszonyom, hadd csókolom meg a kezét, hisz magának köszönök egy új, egy isme-

retlen magyar legendát. Hősnője San Marino leánya, hőse pedig Kund Péter, a kapitány! Emlékük él, Serraville mellett, ott csillog annak a nőnek a szemében, akit ma láttam először s talán utoljára életemben, de akinek szeméből ma is felém nézett, akinek tekintetéből ma sem nyugodott le annak a nagy szerelemnek a napja, amely itt gyúlt ki Itália búbájos ege alatt s amelynek igazi hőse volt a derék, a jó, a sokat szenvedett Kund Péter, a kapitány.

TARTALOMJEGYZÉK.

<i>Előszó.</i>	Lap
Aranykönyv	7
A hit	12
A gyermek	18
Fornarina	24
Az első csók	31
Az ős paraszt	36
A választás	42
Gyónás	48
Az utolsó nap	54
Az erősebb	58
A vihar	64
A béke	71
Az örgróf felesége	77
Rejtett szerelem	83
Vittoria Colonna	89
És meghal a szerelem!	94
Lyra	98
A csodálatos vendég	102
Az ördögös fickó	107
A kupola	113
Az atya és a fiú	118
Az utolsó öröm	123
És leszáll az est	128
Requiescat in Pace	133

ITÁLIA.

Hajó=tetőn	139
A rejtélyes mag	144
Két lélek	149
A kőpadon	154
Romagna földjén	160
Piemont	165
Három kőszarkányok	169

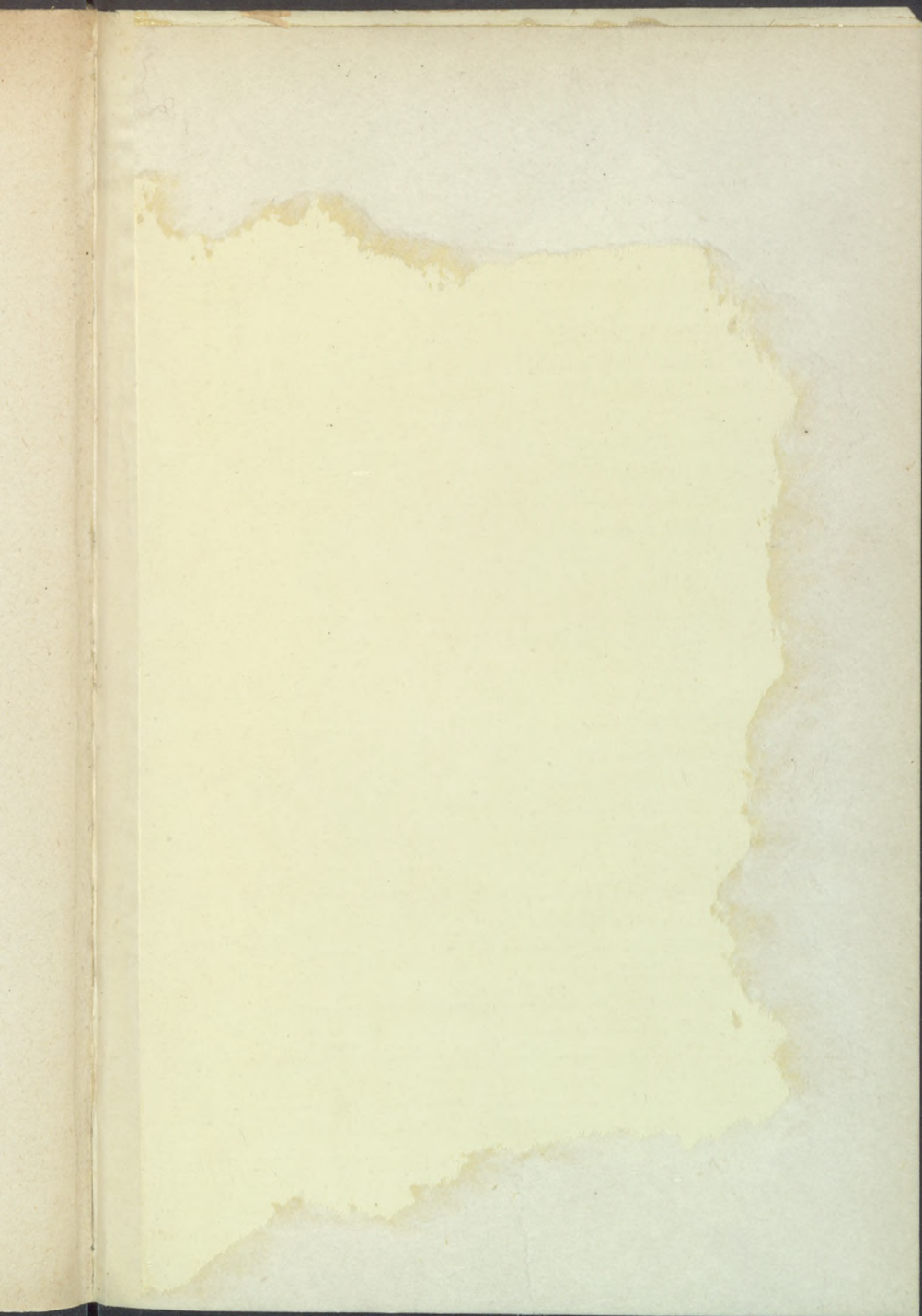
II. J. HEGEDŰS SÁNDOR MUNKÁI.

1. A halhatatlan Itália. *Erőteljes tanulmányos munka*
2. Az óriások világa. (Túl a tengeren.)
3. Alakok a ködhomályban. (Elbeszélések.)
4. Amerika. (Az Uránia=színház darabja.)
5. Az élve temetkező. (Dráma egy felvonásban.)
6. Beszélő Éjszakák. (Húsz elbeszélés.)
7. Amerikai színek. (Tanulmányok.)
8. Ikaros. (Dráma 3 felvonásban.)
9. Vesztett csata. (Regény.)
10. A rádzsa. (Húsz elbeszélés.)
11. A szultán birodalma. (Az Uránia darabja.)
12. Narancsvirág. (Dráma egy felvonásban.)
13. A réztornyú kastély. (Húsz elbeszélés.)
14. A lélekbúvár. (Regény.)
15. A rab. (Fantasztikus dráma három felvonásban.)
16. Boldogság. (Dialóg egy felvonásban.)
17. Megölt országok. (Az Uránia=színház darabja.)
18. A pénzmaszagú ember. (Elbeszélések.)
19. Shakespeare. (Az Uránia=színház darabja.)
20. A trombitás süvege. (Magyar Könyvtár kötete.)
21. Az arany nap hazája. (Afrikai útleírás.)
22. Déli Fjordok. (Dalmátia álmokképekben.)
23. Vöröshórú romantika. (Indián történetek.)
24. A szerelem nevében. (A Magyar Könyvtár kötete.)
25. Sir Douglas könyve. (Afrikai vadászatok.)
26. Bakony. (Dráma egy felvonásban.)
27. Az élet tüze. (Modern Könyvtár.)
28. A kalandor (Színmű három felvonásban.)
29. Gyászfenyves. (Sírkőalbum.)
30. Hanna. (Dráma egy felvonásban.)
31. Az ős szerelem. (Húsz elbeszélés.)
32. A sipkásfejű veréb. Regény.

(Kapható minden könyvkereskedésben.)

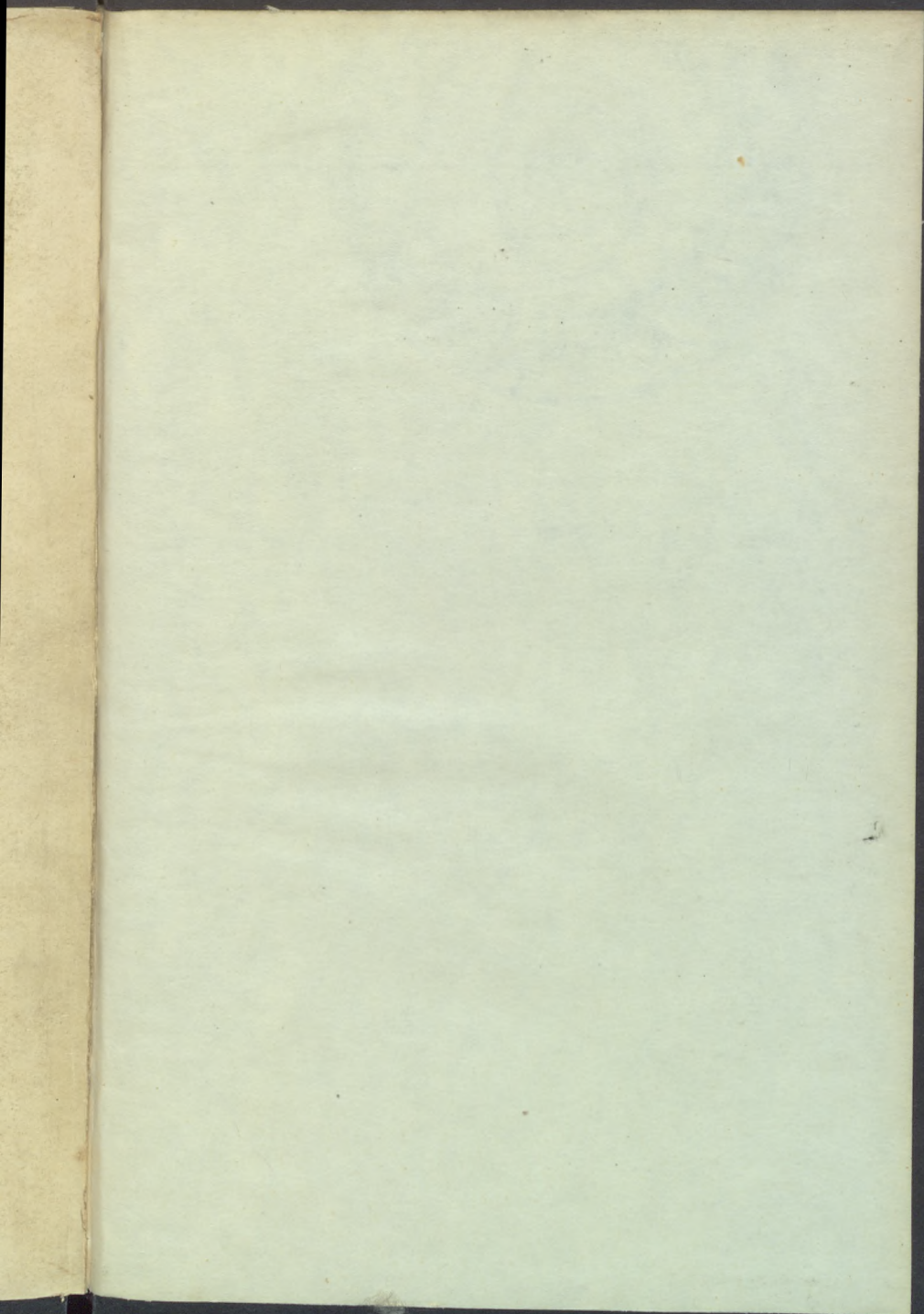
MAGYAR ÍRÓK

FÖLDI MIHÁLY	Füzve P
Kádár Anna lelke ... kötve 8.—, 6.—	
GESZTESI-BALOGH GÁBOR	
Asszonyölők ...	6.—
Katakizma. I–II. ...	12.—
HARSÁNYI ZSOLT	
Életre-halálra. René ...	4.80
JAKAB ÖDÖN	
Mesélő esték ...	4.—
KRÚDY GYULA	
Festett király ...	5.—
KUPCSAY FELICIÁN	
Gyilkosság a Magány-utcában ...	5.—
M. POGÁNY BÉLA	
Fel a porból ...	6.—
SZABÓ PÁL	
Emberek ...	5.—
SZENES PIROSKA	
Csillag a homlokán. I–II. ...	10.—
TAKÁTS SÁNDOR	
Kémvilág Magyarországon. I–II. ...	9.—
TÖRÖK SÁNDOR	
Az idegen város. I–II. ...	7.—
VÁNDOR IVÁN	
Andrea találkozik az élettel ...	5.—
WAGNER LILLA	
Iulia. Augustus leánya. Kötve 7.50, 5.50	

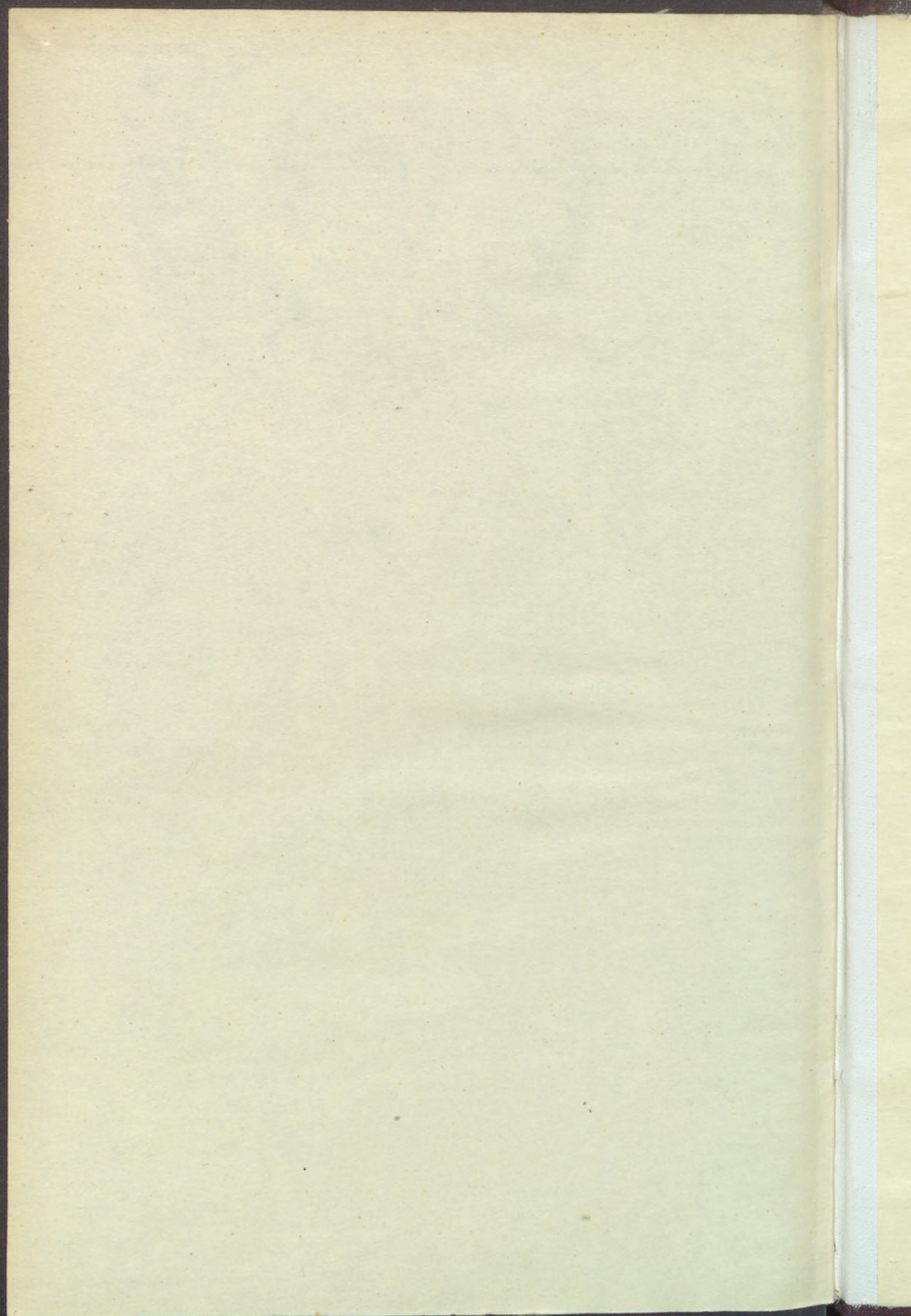

FRANKLIN-TÁRSULAT KIADÁSA

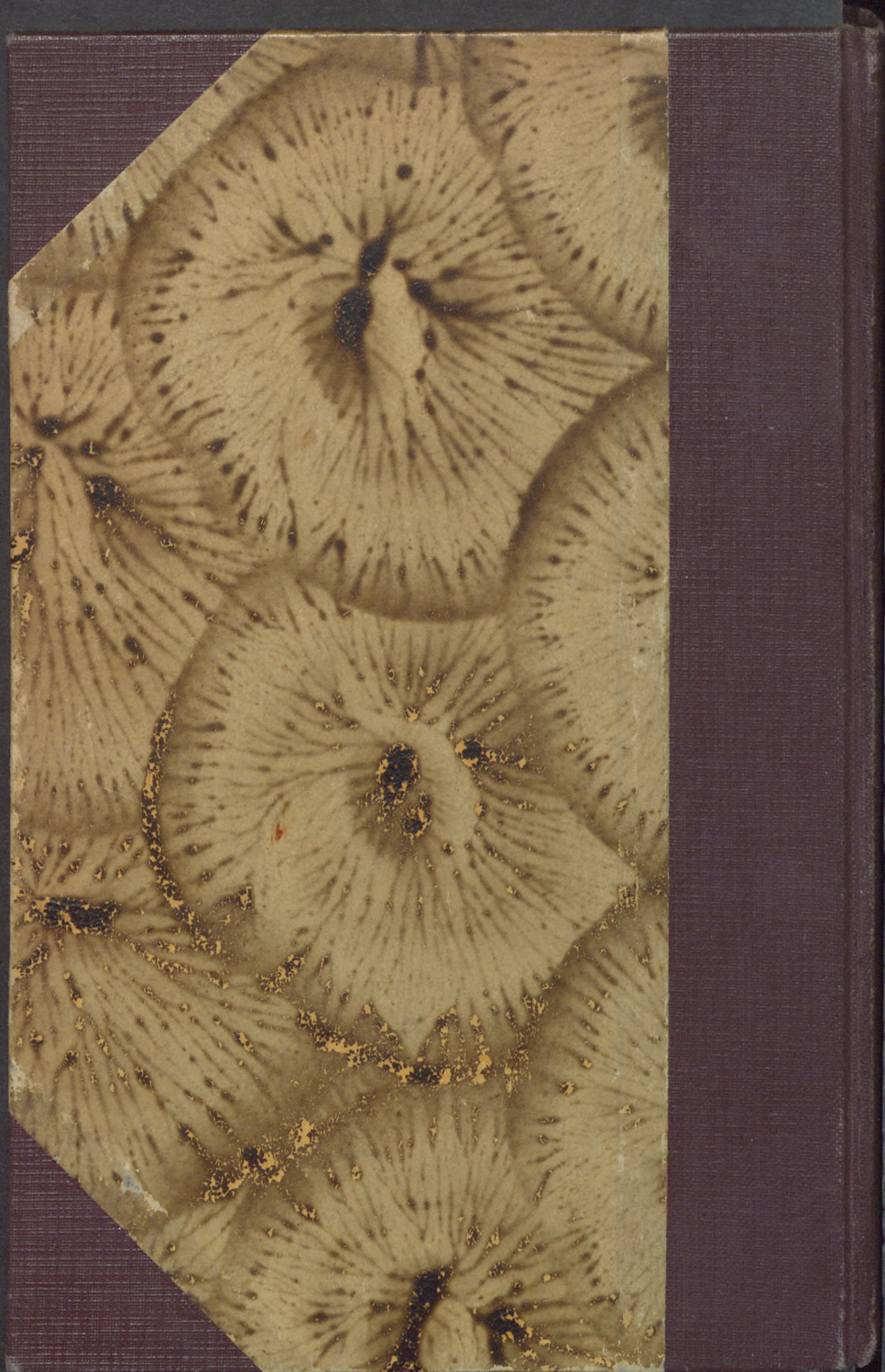

HEGEDŰS

A
halhatatlan
Itália

N.M.